

## *Зашто сам хришћанин? Шта је циљ нашега живота?*

Приликом посматрања света и живота сваком се човеку и нехотице наметне питање: зашто је хришћанин. Ако бих ја одговарао на питање: Зашто сам хришћанин? — одмах бих рекао да сам хришћанин пре свега зато што је по хришћанском учењу човек уопште нешто велико и драгоцено. Човек је једино биће у свету за које се каже да је створено „по слици и прилици Божјој” (1 Мој, 26—27) и да му је дата владалачка моћ на земљи.

Уз све то човек је центар интересовања и бриге Божје. Толико је безгранична љубав Божја према човеку, да се она види чак и онда кад Бог, у интересу самога човека и у намери да га морално усаврши, оштро кажњава његове грехе (Прем Сол 12,22). С друге стране и човек сматра да у сваком случају задржава своју моралну личност целовитом и да располаже моралном слободом која га чини способним да и сам придонесе остварењу Божјег плана о коначном постизању циља, своме назначењу.

На постављено питање: Зашто сам хришћанин?, даље бих одговорио: Зато што хришћанска религија не проповеда само социјалну љубав, отклањање беде и невоље у свету, иако је то њена битна садржина. Она проповеда и љубав према самој себи, истичући је као мерило за љубав према ближњему: „Љуби ближњега свога као самога себе” (Мт 22,39). Осим тога хришћанска религија признаје и самосталну и бескрајну вредност сваке појединачне душе, и као таква стоји изнад противности педагошког социјализма и индивидуализма.

Сам Господ Исус Христос нам је својим учењем показао да смо сви ми, људи, деца Божја и да смо сви позвани у Царство Оца свога који је на небу (Мт. 6,32—33). Као руководно начело у постизању тога назначења истакнуте су три хришћанске врлине, којима треба

да се одликује сваки хришћанин. Те су врлине: вера, нада и љубав.

У исто врем сила греха се истиче као опаснија од беде и невоље. Грех и смрт се сматрају као општа судбина човечанства (Рим 5,12). Јер, у самој природи људског бића је да, у пркос свима бољим импулсима, осећа у себи и једну демонску силу, која се јавља као сметња његовим вишим стремљењима у животу. Човек осећа у себи тајанствени глас, осећа потребу да у свом животу оствари васпитне захтеве хришћанске религије, али у исто време осећа и немоћ да се уздигне изнад онога што је земаљско и пролазно. Та сила у човеку, која се јавља као сметња у његовом животу, по нашем хришћанском учењу има свој корен у наследном или прародитељском греху.

С погледом на грех човек се више сматра као болесник коме је потребан лекар (Мт. 9,12; Мк. 2,17; Лк. 5,31), или као да је пао у руке разбојника, који су га опљачкали и смртно ранили, и који полумртав лежи на сред пута, на га треба подићи и збринути (Лк. 10,30—35), или пак као изгубљена овца, коју њен пастир тражи и чим је нађе подиже је на своја рамена и враћа је у тор, у коме је осигурна од сваке опасности (Мт. 18,11—12; Лк. 15,4—6; Мт. 10, 6, 15, 20; 1 Петр. 2,25).

Вредно је пажње то што се у свим овим примерима истиче потреба за Спаситељем, без кога човек ништа не може да учини за своје спасење. Ту се увек подразумева Бог који се брине о човеку (Јн. 6, 44). И стварно, свеопшност греха претпоставља Спаситељево присуство у свету. А Он је дошао, како сам каже, да спасе свет (Јн. 12, 47); упор. Јн. 1, 29; 3, 7). То потврђује и Христова проповед свим људима о покајању (Мт. 4, 17; Мк. 1, 15). Јер човек је, и поред своје греховности, љубљени (драги) син Божји.

Кад је већ то тако са човеком, онда је јасно шта је циљ нашега живота. Човек је по учењу хришћанске религије позван да свим својим моћима служи Богу, да му тежи и да му се уподобљава. „Будите свети“, речено је још у Старом завету (3 Мој. 11, 44; 19, 2; 20, 7). „Будите савршени као што је савршен Отац ваш небески“, — тражи од нас Нови завет (Мт. 5, 48). Стога је задатак људског живота на земљи да се својом побожношћу и добрим делима (Мт. 5, 16) уздигне изнад граница своје природности и да се удостоји синовства у Царству свога небескога Оца (1 Цар 3, 13; Мт. 6, 22—33).

Хришћанство, дакле, ствара од нас јединство живота у заједници с Богом. А служба Богу у заједници с Њим највиши је циљ који се жели постићи у животу. Зато ап. Павле и каже: „Ако једете, ако ли пијете, ако ли друго што чините, све у славу Божју чините“ (1 Кор. 10,31). „Прославите, дакле, Бога у телима својим“ (1 Кор. 6,20).

У јединству човека са Христом остварује се, кроз Христа и у Христу, потпуно подизање палог човека и његово успостављање у правима синовства, од којих се био одстранио због греха. Човек сада постаје, као син Божји по благодати брат Христов, наследник Божји, сунаследник Христов (Рим. 8,16—17; Гал. 4,7; Тит. 3,7; Јак. 2,5) у Царству Божјем, које се сматра као коначни циљ његовог постојања.

Остварење човековог циља се темељи на два фактора: на слободи човекове воље и на Божјој благодати (Јн. 6,44,65; 15,5) и почиње од самог овоземаљског живота, у коме човек, спасен у Христу, унапред ужива у добрима Царства Божјег (Лк. 17,21), као син Божји по благодати. Испуњење човековог назначења почиње од овог живота,

од кога у крајњој линији и зависи то испуњење, а достиже своју пуноћу у последњем историјском дану постојања овога света, у дану општег васкрсења, у коме ће се, као што то са чудесном јасноћом објашњава ап. Павле, „ово распаљиво обући у нераспаљивост и ово смртно обући у бесмртност” (1 Кор. 15,54; 2 Кор. 5,4).

Насупрот наследном или прародитељском греху као сметњи у реализовању циља нашега живота, хришћанско учење истиче помоћ Божју као моћну силу у делу људског спасења и освећења. По томе учењу указана помоћ је дошла и долази из превелике љубави Божје према роду људском (Јн. 3,16; 1 Јн. 4,9). Јер, Господ Исус Христос је својом божанском науком и својим примером открио људима идеал савршенства и показао докле може доспети свако људско биће. У сваком човеку Он је видео сина Божјег; видео је отсјај слике Божје и могућност да се приведе у Царство Његово, па је зато све људе и позвао да приступе Богу. Јер, „Бог хоће да се сви људи спасу и да дођу до познања истине” (1Тим 2,4). Тако је тек у светлости Христовог учења и рада прецизирано и дефинисано дело Божје у свету, и човек позван на испуњење свога циља, свога назначења на земљи.

Увођењем у живот хришћанског циља човек је научио да загосподари над својом нагонском природом и да се ослободи претераних брига за свој опстанак. Он се осетио као дете Божје, као син Његов, који је заједно с њим укључен у вечности.

И најшири облик друштвене заједнице, целокупни род људски, схваћен је као јединство, које Божји промисао води одређеном циљу. Историја човечанства је овим добила свој почетак у хришћанском учењу о стварању света, свој свршетак у учењу о Последњем суду, а своју вредност у потреби за стварањем Царства Божјег, које треба да оствари владавину Божју у свету и да уједини све народе, „да сви једно буду” (Јн. 17,21).

Сви су људи, дакле позвани да раде на остварењу Царства Божјег на земљи (1 Цар 3,13; Мт. 6,22—33) и тако прославе Бога у телима својим (1 Кор. 6,20). Тиме би доказали да су прави хришћани и да су испунили циљ свога живота.

Др ЧЕДОМИР С. ДРАШКОВИЋ

## Религиозна сумња у младалачком добу

ЕПИСКОП ДАЛМАТИНСКИ СТЕФАН

### СУМЊА ЈЕ ПРИРОДНИ ФЕНОМЕН У ЖИВОТУ МЛАДИХ

У младалачком добу (од 14. до 20. године) настаје нагло узрастање свих духовних и физичких снага. Међу новим духовним особинама овог доба, велика је тежња за критичким проверавањем свих раније некритички усвојених идеја, сазнања и мишљења. „Ово мора бити проверено“ (This must be scanned). Ове познате речи из „Хамлета“ могу бити прихваћене као општа појава у духовном животу адолесцената. Ово се односи и на њихов религиозни живот.

У детињству је највише случајева вера родитеља у исто време била и вера њихове деце. Ово показује и неке најновије анализе код нас. У младалачком добу настаје проверавање свих најбитнијих некритичких прихваћених идеја из доба детињства. Психолози наглашавају да је ово природно сумњање и проверавање најизразитије око 17-18. године узраста.

Овде се јавља и сумња у хришћанске догме, као и у начела хришћанског морала. Вишеструки су узроци ове појаве, коју психолози сматрају сасвим природним феноменом.

Добар број психолога мисли да је главни узрок религиозне сумње у овом добу природна тежња омладине да одбаци све обрасце знања, веровања и понашања која их потсећају на детињство. Тражећи своје ново биће, млади сада траже и нове идеје. Остајање на старим схватањима изгледа им као остајање у детињству. Ништа теже младима не пада него сматрање да су и даље деца.

Познати психолог и педагог Џемс Бисет Прат мисли да до религиозне сумње у младалачком добу најчешће долази што Црква инсистира на некритичком прихватању догми, а интелект младих тежи проверавању сваке ствари. Неки опет мисле да је сумња у религиозном животу омладине последица конфликта старих и нових појмова о религиозно-моралним вредностима. Понекад ова сумња се јавља као последица неиспуњења жеља изражених у молитвама. Понекад опет

религиозна сумња у животу младих долази као последица утицаја практичних и теоријских атеиста.

## ОСОБИНЕ РЕЛИГИОЗНЕ СУМЊЕ У МЛАДАЛАЧКОМ ДОБУ

Религиозна сумња спада међу болне и тешке доживљаје у животу младих, као и читав низ других сасвим нових доживљаја у души младог човека, који тражи и бори се за своје место у свету и животу. Стога је сасвим погрешно гледати на религиозну сумњу омладине као на неки преступ, или сигуран пут ка атеизму. Многи психолози мисле сасвим супротно. Базил Јиксли тврди да је религиозна сумња младих „сигуран пут у обраћање Богу”. Други мисле да је ова сумња израз читавог низа емоционалних, интелектуалних и моралних протеста који воде правој личној вери. Џемс Прат усваја мишљење Хевлока Елиса који каже: „Човек који није никада сумњао у преломном превазилажењу своје дечје вере . . . губи не само моралну, већ и интелектуалну дисциплину. Он је изгубио способност за критику, анализу и јасно мишљење (»The Religious Consciousness«).

Еванђелско учење у односу на ово питање могло би се укратко изразити речима Христовим: „Благо онима који не видјеше и вјероваше”. (Јн XX, 29). Али то је у ствари последњи и највећи ступањ блаженства, а овде се говори о стицању вере оних који чине прве праве кораке у људски живот.

Религиозну сумњу Еванђеље приказује у више различитих примера. Сви ови би се углавном могли свести на две групе. У прву групу спадају они који сумњају из велике ревности и љубави да сазнају Истину, из чежње за Богом и Његовом истином и правдом. Ови желе да стекну своју личну веру мучним проверавањем и личним доживљавањем божанских истина. Натанаил је сумњао „да може из Назарета што добро бити”. (Јн I, 46). То је сумња чисте младалачке душе, која сумња из чежње да доживи истину. То потврђују речи Спаситељеви који је проникао у душу овог богочежњивог младића: „А Исус видјевши Натанаила гдје иде к њему рече за њега: ево правога Израиљца у коме нема лукавства” (Јн I, 47). И, заиста, сумња је брзо исчезла из душе Натанаилове личним контактом с Богочовеком, и доживљавањем Бога лицем у лице. „Одговори Натанаило и рече му: Рави, ти си Син Божји, ти си Цар Израиљев” (Јн I, 49).

Посебно је карактеристичан пример сумње апостола Томе. Тома је посумњао у васкрсење Христово пошто није био присутан приликом првог Спаситељевог јављања по васкрсењу. Томина вера била је раније проверена готовошћу на највећу жртву. „Онда Тома, који се звао Близанац, рече ученицима: хајдемо и ми да помремо с њим” (Јн XI, 16). То је доказ велике преданости Томине Господу Христу, која је била доживљавана личним контактом и заједницом с Њим. Крст и распеће су били непојмиви догађаји за Тому, и као да је и његова вера потамнела у оној тами на Гоготи. То показује и Томино бекство са осталим апостолима. Тома није могао замислити да ће тако завршити његов Учитељ. Због тога је он толико одлучан у тражењу доказа за своју веру у васкрслог Господа: „Докле рана не видимо на рукама Његовијем . . . . . и не метнем руке своје у ребра његова, нећу

веровати" (Јн XX, 25). Ова оштра и разједајућа сумња је израз јаке тежње за правом вером, коју „тражи сваки природни и прозаични темперамент као услов своје преданости". То показује прв Томин сусрет са васкрслим Господом. Без проверавања Христових рана Тома узвикује: „Господ мој и Бог мој" (Јн XX, 28).

Сасвим су супротни примери сумње библијских фарисеја. То је сумња људи који се боре за разлоге свог неверовања. И фарисеји су били сведоци Христовог жвота и Његових чуда. Он их је често упућивао на своја дела: „Ако ли мени не верујете, делима мојим верујте". Али они нису опет веровали поред свих чињеница. Они су и даље тражили „знаке" за своју веру, и у исто време стално остајали у сумњи и неверовању. Ни чињеница васкрсења није могла да потресе срца ових људи, који свесно траже излаз из своје ситуације у превари и подмићивању (Мат XXVIII, 12,13). Тако су фарисеји постали родоначелници свих скептика, казуиста и релативиста до нашег времена, и свих људи који „траже знака" из зле воље.

Сумња омладине излази из младих чистих срца, која траже Бога и правду Његову. Ова сумња је слична сумњи Томе, Натанаила и Клеопе. Сви који настоје да помогну младима у стицању еванђелске вере морају ово увек имати у виду.

## ПОСТУПАК СА МЛАДИМА КОЈИ СУМЊАЈУ

У првом реду је овде потребно разумевање младих људи и њихове религиозне сумње као пута ка правој личној вери. Потребно је избегавање сваке наметљивости хришћанских догми и супериорности у држању. С наше стране је најважније да покажемо младима да се хришћанска вера не стиче учењем хришћанских догми, већ доживљавањем божанских истина личним контактом с Богом. Наша је дужност да учинимо толико колико је потребно да млади науче да се знање о Богу не стиче на исти начин као знање о стварима овога света. Бог није ствар, већ Творац свих бића и свих ствари. Бог је највише лично Биће и долазимо до сазнања о Њему само личним доживљајем.

Откривење Божје је самооткривење Бога као личног бића људима. Сва знања и разумевања самог бића Божјег се стичу одговарањем људске душе на љубав Божју, а ово се највише манифестује у личном животу, који одговара законима Божје правде и истине. То је служење вољи Божјој или богослужење.

Друго све припада дејству Божје благодати и Духу Светоме који уводи људе у пуну истину (Јн XVI, 13).

## Summary

*Bishop Stephan of Dalmatia*

### *DOUBT CONCERNING RELIGION AMONG TEENAGERS*

Since the children inherit their religion from their parents, when they grow up to be teenagers, they naturally start verifying the inherited faith. They question the very sources of their belief uncritically accepted. In order to assert their „maturity” they reject everything that reminds them of their childhood.

Doubt may arise from conflicts between old and new notions of moral values. Sometimes doubt results from the unfulfilled desire expressed in prayer, and sometimes doubt comes from the direct influence of the atheists.

This youthful doubting should not be taken too tragically. It may lead to a mature personal faith. Even St. Thomas' doubt concerning Christ's resurrection is a proof of his strong yearning for the confirmation of his vacillating faith.

Doubt of pharisees has a dissolving character. They are constantly searching new arguments for their belief. The pharisees have been ring-leaders of all the sceptics and relativists up to our days.

Doubt of the teenagers flows out of young and pure hearts, which are yearning after God and His justice. This doubt is similar to that of St. Thomas'. All the teachers of religion should keep this in mind. They have to introduce them to a personal encounter with the personal God. To serve God means to serve God's will, it means to „liturgize” everywhere and throughout the whole life.

# На рукоположењу новог свештеника

Др ПЕТАР РОШ

Нисам свештеник ни теолог. По професији сам социолог, али имам велику наклоност према теологији и искрену љубав према Христу, дубоко желећи да Га разумем и да се сјединим с Њим као највишим Добром. Идеје и доживљаји које желим да поделим с вама никле су из ове љубави. Оне су производ комбиновања интуиције, разговора и личних доживљаја. Може бити да оне буду за вас необичне и нертодоксне, или врло „застареле” у односу на наше данашње студије и интересовања.

Мој основни циљ у животу је да студирајући и упознавајући човека сазнам како он напредује и како се он усавршава. Човек ми изгледа на неки начин „чудо стварања”, најсавршенији цвет у развојном процесу Земље, као и најдрагоценији међу вредностима овога света.

Човек је добрим делом непознат самоме себи; то је биће још увек несавршено које стално преживљује свој развој, који га води пуном изражају и усавршавању, тј. ка остварењу његове праве судбине или циља, који му је Бог назначио.

Човек је изузетан у васиони, прави микрокозам у коме се суочавају сви планови и димензије Реалности. У садашњем стању Човек је због бројних могућности и способности, а исто тако због природе, биће које се формира и активизира. Шта у овом чудном комплексу и завршном бићу, у овом неодређеном бићу у процесу постојања, чини „суштину човека”? Шта је најважније и шта се чини битно у човеку? То је, једном речју, људска свест, човекова способност да мисли, да осећа и да ствара. То је оно шта он зна, шта воли и шта може да учини. За мене је историја биографија развоја људске свести, и највећи човеков задатак је даљи развој, продубљивање и уздизање ове људске свести.

Домет људске свести је необичан, можда чак и неодређен, још увек неиспитан и недефинисан. Ипак пажљивим испитивањем сазнајемо (свакако на основу личног искуства) да постоје три основна прага свести који се квалитетно разликују један од другог:

а) **Биопсихичка свест** коју човек добија од природе, и у којој себе доживљава у главном као материјални, пасивни и ограничени организам. Овај организам делимично постаје свестан себе, као и својих околности потчињавајући се извесном основном процесу над којим нема контроле.

б) **Биосоцијална свест** коју човек развија као лични доживљај себе и својих напора у друштву. Ту он доживљава себе као хомодуплекс, као биће које је пола животиња и пола анђео; као биће које мисли, хоће, осећа, и дејствује у друштвеној и културној средини; као биће са противречним и супротним тежњама и жељама, и као биће које нема унифицирано „ја” или „хоћу”; које је пола мртво и полу живо, пола у сну и пола будно, пола слободно и пола ограничено, пола егоистично и пола алтруистично.

Духовни свет извире из дара благодати сједињене с човековим напорима и тежњама; она је резултат духа и човекове душе, у којој човек себе доживљава као слободно, бесмртно и целисходно биће, које осећа у себи струјање свих ствари и енергија и могућности космоса.

На основу искуства могао бих рећи да је оквир људске пажње и памћења прилично узак. Ако се овде нагомила много речи и много информација, може све бити промашено. Стога ћу навести само пет основних питања која се тичу широког и компликованог проблема о свештенству:

I Свештенство као позив — призив у свештенство насупрот професији;

II Природа свештенства — постати инструмент Божји у спровођењу духовне енергије у свету и човеку;

III Основни задатак свештеничког позива у односу на себе — постати будан и свестан своје службе, дужности, прилика и својих снага — непрестана студиозност;

IV Основна функција свештеничког позива у односу на друге — благосиљати човека и људе да постану канал кроз који светлост, енергија и живот улазе у свет;

V Значење свештеничке титуле — пречасни отац који подсећа да је поштован од људи због благодати, и да постане стварни духовни отац који рађа духовно свесна људска бића.

## УВОДНЕ ОСНОВНЕ ЧЕТИРИ ПРЕТПОСТАВКЕ

1. Човек је у великој мери непознат сам себи. Човек и свет су још увек мистерија (пored све теологије, философије и науке), о којој знамо врло мало и чије енергије и потенцијалности користимо још увек врло мало.

2. Данашњи човек је још увек у процесу свога развоја, постојања, које га води да буде потпуно биће. У прошлости развој човека је текао неизвесно. У будућности ће постојати све више свестан. Томе тежи сама људска свест да овај развој буде све савршенији.

3. Најбитније, најкарактеристичније и најосновније особине човекове природе су: способност сазнања, љубави и стварања. Човек је у ствари оно што зна, што воли и што чини. Човеков развој и прогрес се састоји у развоју свих функција квалитативно и квантитативно.

4. На човека се може гледати као на биће које производи енергију и енергију преноси. Основни облици енергије, које је наука открила, су више физичке природе. (Електрицитет је пронађен пре сто година, а постојао је од почетка света).

Постоји физички електрицитет, и знамо како он дејствује. Али постоји и људски електрицитет (који се тек открива), тј. енергија мишљења, осећања и воље. Човек је буквално трансформатор, радио и телепријемник и преносилац људског електрицитета.

осјадоброзтиодетнот  
Али ту је и неостварени божански „електрицитет”, који је прави извор и суштина свих створених енергија. То је **духовна светлост**. Овом и од ове светлости делује свештенство.

## I СВЕШТЕНСТВО КАО ПОЗИВ

Свештенички позив није посао који се може вршити механички и аутоматски ради насушног хлеба. То није звање које захтева рад од неколико часова на дан или одређен број дана у години, где човек може, али и не мора, да унесе своја лична осећања. То је позив, који се чини из љубави, због призива озго и због сопственог унутарњег поковања гласу Божјем; позив који се ради 24 часа на дан и током целе године. Свештеник је увек у двострукој делатности акције (шта ради и говори) и бића (несвесни објективни спроводник Божје благодати).

Стога није чудо што свештенички позив изазива многобројне противречне захтеве као што су:

то је позив најузвишенији или сасвим бесмислен,  
најнеопходнији и најмање потребан савременом свету,  
највише поштован и највише изложен понижењу,  
највише и најмање захтева труда и напора.

Можда никад нису били људском роду потребни прави свештеници као данас. Нека нам помогне ово неколико мисли:

1. Потребно је радити као свештеник не због околности или дужности, већ по личном осећању одговорности, љубави и интересовања за своје ближње;

2. Служити више унутрашњим бићем и примером него речима, па чак и радом;

3. Тражити у сваком људском бићу доживљај мистерије кроз своје лично искуство;

4. Имати на уму веру у успех било да је које људско биће у питању, па чак и онда када су изгледи на успех скоро немогући;

5. Схватити да свештеника чини на само рукоположење, које је заиста пресудно, већ и његово знање, способност да несебично воли и помогне ближњима;

6. Држати равнотежу између озбиљности и милосрђа, молити се увек пре него што се суди о некоме, поготову пре него што се неко осуђује;

7. Целог живота неговати поштовање и пажњу према свакоме без озбира који је човек у питању.

## II ПРИРОДА СВЕШТЕНИЧКОГ ПОЗИВА

Свештеник постаје на основу својих жеља, школовања и рукоположења сасуд у рукама Божјим и његове свештене јерархије. Он постаје трансформатор — преносилац духовног „електрицитета”: божанске светлости, енергије. Приликом рукоположења, полагањем руку, молитвама и деловањем духовних сила, извесни духовни центри у личности свештеника су активирани тако да Божанска светлост (благодат) тече кроз њега и улази у свет. Било да је он светитељ или грешник, ограничен или геније, његова психа и духовне снаге постају објективни сасуд Божанске светлости.

## III ЗАДАТАК У ОДНОСУ НА СЕБЕ

У циљу да постане бољи сасуд Божје благодати и да боље служи у своме позиву, свештеник треба целог живота да се учи, да се вежба ради развијања веће одговорности за своју службу и своју дужност, као и веће свести о својим снагама и приликама (размишљати, студирати и молити се за боље разумевање свештенства, светих тајни, благослова, крсног знака, имена Господњег, моћи молитава, значаја богослужења и духовних вежби; осећати све ово, живо одговарати на све ово, открити значај ових мистерија и једног дана видети и разумети их кроз духовну визију). Укратко, он треба да постане свесни и мисаони инструмент у сарадњи са Богом, од несвесног, какав је понекад сада . . . ; и биће изненађен лепотом, благом и дивотом које га чекају.

## IV ОСНОВНЕ ДУЖНОСТИ ПРЕМА ДРУГИМА

Основни задатак свештеника у односу на друге јесте да делује као канал или инструмент кроз који улази Божанска светлост, енергија или живот у свет и у људске душе. То је у ствари благосиљање човека и света. Света литургија, евхаристија, свете тајне, молитве, разна богослужења, укључујући овде и све врсте благослова јесу преношење благодати и духовне светлости. Свештеникова је дужност да се стално учи како ово да изврши што савесније и боље. Његово рукоположење даје најпре њему духовну светлост и пуни његову душу и биће, а онда прелази на друге људе у свету. Овај духовни „електрицитет”, нестворена светлост или благодат, једна је од најдрагоценијих енергија које прожимају овај свет. То је духовно злато, непроцењива вредност, суштина свих других створених снага, суштина човековог живота, његове свести и радости. Потиштеност, узнемиреност, беда, страх, збуњеност и читаво мноштво негативних тежњи и стања, у ствари су резултат „исцрпљености и губљења” ове неостварене Божанске енергије и светлости у психичком и духовном бићу човека.

Када свештеник благосиља, он врши духовну „трансфузију”, стимулирајући, будући и враћајући човеку изгубљену духовну и психичку срж. Он у свештенорадњи благосиља, буквално постаје давалац новог живота, носилац радости, покретач савести. Радити као трансформатор и распоређивач ове енергије и духовног „електрицитета” јесте функција првог реда. Ако он ово осећа свуда где дође, и

свакоме кога сретне донесе „мало светлости“, „мало живота“, „мало радости“, наде, охрабрења... онда он свакоме долива нове животне снаге.

## V СВЕШТЕНИКОВА ТИТУЛА: ПРЕЧАСНИ ОТАЦ

Ово би могло изгледати бесмислено и несхватљиво. У ствари овај назив је подсетник за свештеника да је потребно да буде поштован од других због благодати коју они осећају у његовој личности, која привлачи народ њему.

Да би био отац, он мора да постане не само речима него првенствено делима. Постоје многобројни типови очинства (биолошки, социјални, интелектуални, професионални, научни и др.). Духовни отац је највиши тип очинства. То значи родити некога на духовном плану, а ово је једно од најдубљих, најбогатијих и најузбудљивијих доживљаја и утицаја које човек преживљава, и једно од оних које се никада не заборавља.

То је права „метаноја“, или преношење и промена свести, љубави и стваралачких енергија које чине човека правим и потпуним човеком. Да завршим двама напоменама:

1. Свете тајне, међу њима и тајна рукоположења, пружају само богомдароване могућности које још морају да буду кроз напор остварене у људском бићу и животу рукоположеног, а не незаслужене почасне бенефиције или моћи;

2. Најзначајније дело и достигнуће свештеника састоји се у „припремању пута Онога који треба да дође“, јер Васкрсли и вечно живи Христос је највећи врховни Свештеник и Покретач.

Превод са енглеског

## Summary

*Prof. Peter Rosh*

### AT THE ORDINATION OF A NEW PRIEST

The author who is a scientist meditates upon the mystery of man and his consciousness. The latter is still unexplored and undefined. However, it is known that there are three layers in consciousness, which are qualitatively different from each other: bio-psychic consciousness, bio-social consciousness and spiritual consciousness.

Envisaging the large and complicated problem of priesthood, the author touches five aspects of it:

I. Priesthood as calling — different from all other professions.

II. Nature of priesthood — becoming an instrument of God in realization of spiritual energy in the world and man.

III. Task of priestly vocation in relation to the priest himself — to become aware of his own service, duties, circumstances and capacities. Permanent learning.

IV. Basic function of priestly vocation in relation to others — to pour blessings upon men in order that they may become bearers of light uncreated and divine energies in this world.

V. Meaning of the priestly title „Reverend Father“ — that reminds that he is respected by men, because of grace abiding upon him and because he really is a spiritual father, who bears spiritually conscious human beings.

## О нашим контактима са иноввернима\*

Допринос тумачењу цитата „и не питајте се с њим” (II Јов. 10),

ПАНАГИОТ БУМИС:

### УВОД

Једна од тема са којима се Православна црква суочава, јесте и тема контактирања њених представника и уопште њених чланова са иноввернима сваке врсте. А то питање постаје много важно и основно, нарочито данас, због брзог друштвеног развоја.

Један од основних цитата Светог Писма, који се односи на ово контактирање православних хришћана са иноввернима јесте горе наведени цитат апостола и еванђелиста Јована, који је обухваћен овим одељком: „Који год преступа и не стоји у науци Христовој онај нема Бога; а који стоји у науци Христовој онај има и Оца и Сина. Ако ко долази к вама и ове науке не доноси, не примајте га у кућу, и не питајте се с њим (грчки текст: „и не реците му да се радује”): Јер ко се упита с њим, има удела у његовим злим делима” (2 Јов. 9-11).

### ОБИЧНО ДАВАНО ТУМАЧЕЊЕ

Но на жалост, тумачење овог цитата пружа извесне тешкоће, тј. код многих изазива питања ако не и проблеме. Мисле, или још боље мислимо: како је могуће да еванђелист Јован, названи ученик љубави, брани хришћанима да упуте један обичан поздрав својим саљудима, па макар они били јеретици или иновверци<sup>1</sup> и, што је још важније, кад су то иновверни по свом незнању? Како је могуће да се забрањује да им ко каже на пример „здрavo” када се, наравно, овим жели да буду здрави не само телесно него и верски?

\* чланак Пан Бумис-а у „Еклизиа” 1971. бр. 26 стр. 650-652 и бр. 27-28 стр. 684-686 превео с грчког др Миодраг Петровић.

<sup>1</sup> И је ли могуће, у таквом случају, да ова посланица припада евангелисту Јовану?

Уосталом имамо онај други цитат Светог Писма, конкретно ап. Павла, своме ученику Титу, где поручује: „Човека јеретика по првом и другом саветовању клони се (Тит. 3,10). И пита се човек, како је могуће да сретнем и посаветујем некога ако га претходно не поздравим?

Иначе и сам Господ одашиљући своје ученике да проповедају о Царству небеском, наредио им је, говорећи: „А улазећи у кућу назовите јој: „мир кући овој” (Мт. 10,12). Такође и у својој Беседи на гори Господ је учио, говорећи: „И ако Бога називате само својој браћи, шта одвише чините? Не чине ли тако и незнабошци?” (Мт. 5,47).

Вероватно је, дакле, да се ко упита: Да ли Свето Писмо не тражи много пута ствари неоствариве, неосноване, или чак противречне?

Прво треба забележити да текст Јованов каже: „и не питајте се с њим” (грчки оригинал: „и не реците му да се радује”).

Израз „легете” тј. „реците” је у садашњем времену те према томе, неко би могао рећи да еванђелист Јован не подразумева оно што се збило једном или двапут, већ оно што се стално понавља, на такав начин да се не даје повод иноверцу да се упита: „зашто ме не поздравља православцац?”

Тако, није искључено да „χαίρειν” = „радовати се” има и смисао обичног поздрава, али, сматрамо да је друго тумачење — смисао вероватнији.

## САДА ПРЕДЛОЖЕНО ТУМАЧЕЊЕ: РАДОСТ ЈЕ ИЗЛИВ ИСТИНЕ

Ако верно и тачно прикажемо овај Јованов цитат, имаћемо следеће тумачење: „И не реците му да се радује”. То јест, не да му упутимо један обичан поздрав (на пример „буди здрав” или „буди спокојан”) него специјално, да му не кажемо „радуј се”.

Вредно је забележити и чињеницу да и Господ у двема напред поменутих својим беседама (Мт. 5,47 и 10,12), са великим разликовањем употребљава — а наравно не без значаја — израз „ασπασαστε” = поздравите), а не „херетисате” (= изразите радост). То јест не каже „улазећи пак у кућу обрадујте је” (= реците јој да се радује), већ каже „аспасасте автин” (= поздравите је).

Према томе, прави се разлика између једног обичног поздрава и излива — жеље „радуј се”. А ово зато што Господ и Његов вољени и верни ученик Јован радост, стварну и пуну радост, везују за истину.

Да радост има велику везу са истином, са Логосом Божјим, види се и из ових речи Господњих: „Ово вам казах, да радост моја<sup>2)</sup> у вама остане и радост ваша се испуни” (Јн. 15,11). И „ово говорим на свету, да имају радост моју испуњену у себи” (Јн. 17,13).

Ово повезивање истине и радости проистиче уначе и из I посланице Коринћанима ап. Павла (13,6), где каже: „љубав се... радује заједно са истином”. Не каже просто „љубав се радује истини”, него, заједно радује с њом. Дакле, истина се већ радује. Професор П. Трем-

<sup>2</sup> Уп. сведочанство Господње: „Ја сам пут и истина и живот” (Јн. 14,6).

белас каже: „Истина се оличава. Љубав и истина се заједно радују”.<sup>3)</sup> Другим речима рекли бисмо: онај који има љубав радује се са оним који има истину. Према томе, онај који има истину, има и радост — ствара и радост.

Св. Јован Дамаскин пише сходно и врло карактеристично следеће: „Коме дакле радост и славље; коме одушевљење (радост срца, благостање душе које се испољава осмехом)<sup>4)</sup> и велика радост, него онима који се боје Господа, који се Тројици клањају, који у Оцу Сина и Духа савечног славе, који душом и мишљу и устима исповедају Божанство у Трима неразлучно јасним Ипостасима, који признају и називају Христа Сином Божјим и Богом; једном Ипостасју у двома нераздвојним и несливеним природама и њиховим својственим особинама? Нама благоразумије и свака празнична радост. Нама је Христос дао празнике јер нема радости безбожнима”.<sup>5)</sup>

Дакле, радост је спојена са истином, она је излив истине. Ко нема истину, нема (не може имати) ни истиниту — стварну радост, нема блаженство, немиран је.<sup>6)</sup>

Зашто Јован Богослов каже „и не питајте се с њим; и не реците му да се радује”. Јер ако му то кажемо, та би жеља била у најмању руку једна празна (шупља) реч. А зар ћемо дакле то рећи, свесни нестварности? И неће ли то бити лицемерство?

## ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ЈОВАНОВО — ТЕСНА ВЕЗА ИСТИНЕ И ЉУБАВИ

Могло би, наравно, неко да приупита: Али не рећи „радуј се”, зар не казује неку суровост, пошто пре свега знамо за јаку тежњу човека за стицањем радости? А када бисмо му рекли „радуј се”, зар то не би казивало љубав или бар неку учтивост? На овом сам свети апостол Јован одговара: „Дечице моја! да се не љубимо речју ни језиком, него „делом и истином” (I Јн. 3,18). А Јаков додаје: „Ако брат или сестра голи буду, или немају шта да једу, и рече им који од вас: идите с миром, грејте се, и наситите се, а не да им потребе телесне, шта помаже? (Јак 2, 15-16). То јес, свели бисмо се, поред осталог, и на једну врсту ироније и изигравања.

<sup>3)</sup> Пан. Трембелас, Тумачење I посланице Коринћанима, II издање, Атина 1956. стр. 378.

<sup>4)</sup> Н. Liddell-R. Scott и „Proias”, Речник грчког језика.

<sup>5)</sup> Ј. Дамаскин, Беседа на преображење, Migne P. 6. 96,545.

<sup>6)</sup> Такав смисао лежи, сматрамо, и у овим Господњим речима својим ученицима: „А кад у који град или село уђете, испитајте ко је у њему достојан, и онде останите док не изиђете. А улазећи у кућу назовите јој: (грчки текст: „поздравите је говорећи) мир кући овој. И ако буде кућа достојна, доћи ће мир ваш на њу; а ако ли не буде достојна, мир ће се ваш к вама вратити” (Мт. 10, 11-13).

Овде можемо прибележити и следеће: На основу чињеница да је *пољубац мира* могуће дати сваком достојном човеку, чак и ако није хришћанин, док *пољубац радости* није могуће дати сваком — закључујемо да је мир нижи ступањ радости. Или, још боље стварна радост за основу има мир. Но када се успиљено — са галамом покушава постизање радости да би се покрила постојећа узнемиреност, то није права радост, стална радост, него површна и привремена.

Уосталом, на основу чињенице да у горњим речима Господњим, пољубац претходи миру и учењу Еванђеља, истини (уп. Мт. 10, 13-14), као и на основу горе прибележених силогизама — закључујемо да је мир услов истине тј. неопходан услов за њено откривање, схватање и тумачење.

Из овога се дакле показује да чињеница, што једном иноверцу, који нема истину, нећу рећи „да се радује“, не сведочи о недостатку љубави.

А то не само да не би испољавало недостатак љубави, него би била и једна врста преваре. Зато што, кад кажем једном иноверцу — уопште било коме у заблуди — „радуј се“, иако добро знам да нема истину и да, само онај који има истину, има и стварну радост, тада испада као да хоћу и покушавам да га „успavam“ тј. да га заведем, да га преварим. То јест, да учиним и ја оно што он покушава другима. Као што јеретици „стављају хришћанску маску да би на тај начин заварали наивније”,<sup>7</sup> тако и ја са маском тобож хришћанске љубави варам њих.

На другом месту Светог Писма апостол Павле поручује: „владајући се по истини у љубави“ (Еф. 4,15), то јест, и у љубави и у испољавању љубави да стојимо у истини. Да се љубав не сведе на превару, лаж.<sup>8</sup>

Зато и свети Јован у наредном цитату (II Јов. 11), правдајући ову своју забрану, пише: „Јер ко се упита с њим (грчки текст: „јер онај који му каже да се радује“) има удела у његовим злим делима“, тј. сагласан је и учествује; чини и он иста зла дела, која чини и онај; имитира га у превари, у лажи.

Али сем овог случаја, постоји евентуасност, да нико из тобожне учтивости не упуту иноверцу једно обично „здрaво“, већ искрено и срдaчно да му каже „радуј се!“, иако зна да је различите вере. У таквом случају то значи да православни хришћанин признаје да се и у вери иноверца налази радост, дакле и истина,<sup>9</sup> или, још горе, да се углавном и искључиво тамо налази истина и радост, а не у његовој вери. Зато што ће само једно од два учења, пошто се разликују, имати стварну истину и стварну радост.

На овакав начин испада да признаје и усваја уверења иноверца и сагласан је што им он следи.

И још, овим начином доприноси да се иноверац учвршћује у својој вери, да упорно у њој стоји, и штавише, да је шири међу другима.

Према томе, на основу свега горе наведеног јасно се види да онај православни хришћанин, који каже иноверцу или незнабошцу „радуј се“ — следи, учествује и сагласан је („има удела“, постаје заједничар) и у његовим погрешним уверењима и у преваривим његовим делима, тј. „у његовим злим делима“.

<sup>7</sup> Ј. Златоусти, Беседа 8. на посланицу Јеврејима, II. Б. 63, 73. Код Е. Теодору, *Став према инославцима по Јовану Златоустом „Екклесија“* 1970. стр. 592. (грчки)

<sup>8</sup> Сигурно овај цитат се може протумачити и обрнуто „да можемо бити у истини, да имамо истину у љубави, кад имамо љубав“. Где постоји мржња, превирање, не можемо постићи истину. Услов истине је љубав. Уп. оно што је горе речено о миру. На узбурканој површини воде слике се не оцртавају као у мирној и тихој. То се догађа у човечијем уму и души. Уп. и Еф. 4, 2-3: „Са сваком понизношћу кротошћу, с трпљењем, трпећи један другога од љубави, старајући се држати јединство духа у свези мира“.

<sup>9</sup> Икумениос (епископ Трикиски) пише: „Јер коме ћемо пожелети „радуј се“, него истообредницима и истовернима? Иначе, ако безбожнима упуту неко од наших такав поздрав — упуту га је овакако као истообредницима и вернима“ (Тумачење на II посланицу Јованову, Р. 119, 696).

## СВЕДОЧАНСТВО КАНОНА

Тај смисао има, и од таквих последица хоће да сачува хришћане и 37. канон Лаодикијског сабора, који би се иначе сматрао најстрожим, или бар, несхвативим.<sup>10</sup> Он конкретно одређује: „Не треба примити од Јудеја или јеретика празничне“ (пошиљке), нити празновати с њима“. То јест, не треба са иновверцима, било које врсте, да слави- вимо на овакав или онакав начин. Зато што, једноставно, заједнич- ким слављем, па чак и ако не сматрамо да укажемо част њиховом божанству — вери, или да се њом освећујемо, ипак празнујемо са њима да бисмо се радовали (јер се празновањем постиже забава и ра- дост) и, да бисмо им „честитали“.

Но на овакав начин признајемо и сагласни смо да се у њиховој вери налази радост, те према томе и истина. Тако постајемо невер- ни и побожни према нашој истинској вери, а њих истовремено ојача- вамо у вери и делима њиховим; у њиховом безбожју. Јер, наравно, ширење и преовлађивање заблуде и лажи на штету истине није по- божност, већ безбожје.

А да је овакав смисао 37. канона Лаодикијског сабора и да ка- нон хоће да предухитри ове последице, види се и из другог дела сле- дећег, 38. канона истог сабора, који каже: „Не треба примити од Ју- деја пресне хлебова, нити општити у њиховом нечастију“, а нарочито из другог дела наредног, 39. канона, који прописује: „Не треба праз- новати заједно са многобошцима, нити општити у њиховом безбожју.“<sup>12</sup>

То јест, не треба да слави- мо заједно са незнабошцима јер тако учествујемо у њиховој непобожности и атеизму, односно њиховим злим делима.

Овај канон истовремено подржава и исправност горе датом ту- мачењу на забрану Јованову „и не реците му да се радује“, зато што други део овог канона пружа изванредну сличност са наведеним Јо- вановим образложењем“ јер ко се упита с њим („јер онај који му ка- же да се радује“) има удела у његовим злим делима“, и даје повода да претпоставимо да је први део канона имао у виду ову забрану Јо- ванову те је према њој и формулисан по сличности и аналогiji. Пре- ма томе, њу (забрану) примењује, тј. њу тумачи и осветљава.

Какав је, дакле, смисао канона у свом првом делу, то се види из односа цитата Јовановог. Први део канона забрањује православ- нима да празнају заједно са иновверцима — инославнима, тј. забрању- је да се радују са њима и да им честитају, што је исто као да им ка- жу „радујте се!“. Тај, дакле, смисао пружа овај канон у наведеном Јовановом цитату, а не (смисао) обичног поздрава.

<sup>10</sup> Пре него што неко изрази своје мишљење за било који свештени текст, добро је да тражи његово тумачење и дубљи смисао.

<sup>11</sup> „Поклони који шаљу њима (православним хришћанима) Јудеји и јере- тици када имају своје празнике“. (Агапије — Никодим, „Пидалион“ издање „Астир“, Атина 1957. стр. 435). Канон је, наравно, толико начелно формулисан, да се може тврдити да су забраном обухваћена и празнична писма.

водибенпоздравн

<sup>12</sup> Атеотис = безбожје и атеизам (Н. Liddell-R. Scott, В. речник грчког језика). Окарактерисавање многобожаца као безбожника, није погрешно, зато што и евентуална њихова вера у лажне и непостојеће богове, у суштини је атеизам.

Најзад, тумачење које је дато горе, поткрепљује још и чињеница да и други канони Цркве, који се односе на контакт православних са иноверцима, нигде не забрањују (колико знамо) обичан поздрав првих другима.

На пример, 45. апостолски канон забрањује „заједничко молење” са јеретиком, али не искључује поздрав с њим. Он дословно одређује: „Епископ, или презвитер, или ђакон, који се са јеретичима само моли, нека се искључи; ако им пак дозволи да што раде као клирици, нека се рашчини”.

Карактеристична је по овом питању и реч у тексту „с а м о”. Византијски коментатор канона Аристин, пише: „Онај који се само моли са јеретичима, било презвитер, било ђакон, искључује се”.<sup>13</sup> Неко би уосталом рекао, зар „и само” ако се помоли који клирик са јеретиком — треба да се искључи. Значи, у контакту клирика са иноверцима, ово сматра првим кораком, достојним казне. О тако-рећи блажим (преступима) не одређује. Према томе, канон досеже до оног степена строгости.

Упореди 10. апостолски канон, који наређује: „Ако се ко моли заједно са неучесником (изопштеним), било то у кући, тај нека се искључи”. Тумач канона, Зонара, термином „неучесник” (≡ изопштени) подразумева искљученог из Цркве: „Ако се дакле неко моли са неучесником тј. искљученим,<sup>14</sup> иако не у цркви него у кући, нека се и тај искључи”.<sup>15</sup> Док Аристин, под овим термином подразумева и јеретике. Он каже: „Онај који се моли са јеретичима у цркви, или у кући, нека и он такође буде одлучен” (неучесник).<sup>16</sup>

Вреди прибележити да и овај канон ставља као први корак, достојан казне, заједничко молење, па макар оно било у кући, приватно. Значи, ни овај канон не забрањује поздрав. Византијски канониста Валсамон чак додаје: „Не забрањујемо разговарати са искљученима”.<sup>17</sup>

У истим оквирима забране креће се и 33. лаодикијски канон, када одређује: „Не треба се молити заједно са јеретичима и шизматичима”.

Ни један дакле канон не забрањује обичан поздрав. Ако пак узмемо у обзир и гледиште неких, да су канони строги — у смислу да су строжи од Светог Писма — закључујемо да и Свето Писмо не забрањује прост, уобичајени поздрав, него нешто важније и суштинскије: оно што каже и текст Новог Завета, ако га верно и тачно преведемо, тј. забрањује да им кажемо „радујте се!”, знајући да се налазе у заблуди.

<sup>13</sup> Г. Ралис — М. Потлис, Синтагма божанских и свештених канона 2,60-61. Уп. „Пидалион” стр. 50-51.

<sup>14</sup> И аутор „Пидалион-а” термином „неучесник” подразумева „онога који, нити се причешћује, нити стоји, нити се моли са вернима у цркви, него искљученог од њих, који излази ван цркве и молитве” (стр. 13)

<sup>15</sup> Ралис — Потлис 2,14.

<sup>16</sup> Исто.

<sup>17</sup> Исто.

## ЗАКЉУЧАК

1. Наравно, гледиште неких о строгости канона је лично схватање које смо употребили само као једну привремену поставку и претпоставку горњем силогизму. Зато што у противном, други могу тврдити, наравно после горе изложеног, да је Свето Писмо строже од канона.

Али, ми мислимо да и Свето Писмо и свети канони представљају једно невидљиво јединство; једну јединствену целину, или друкчије: канони представљају једну врсту ауторитативног тумачења и примене Светог Писма.

И у другом раду,<sup>18</sup> подстакнути другим поводом, завршавамо овако:

„Још закључујемо да, када неко верно следи канонима, изналажењем и најфинијих разлика у њима, као и изванредне — њима карактеристичне јасноће, уверава се о постојећој сагласности и јединству међу њима а и са Светим Писмом”.

2. Даље, нека нам се дозволи да додамо и следеће: Многи, који се саблажњавају, очигледно са досад уобичајеним тумачењем, и који мисле да данас није могуће да има примену једна таква заповест, кажу: Дабоме, ова конкретна забрана треба да се стави у историјске оквири, у којима и за које је написана, и не може имати снагу у данашњем времену”.

Али сматрамо напротив — а нарочито после горе датог тумачења — да је ова забрана, и уопште реч Светог Писма, изнад историје.

Само тумачења људи, која се повремено дају, могу бити ограничена у конкретним временским оквирима. То јест, могуће је да је једно конкретно тумачење за једну одређену епоху, или, што је исто, могуће је да су људи оног другог времена тако схватили и применили један конкретни цитат Светог Писма. Можда, што је тако требало да га схвате и примене према приликама и опасностима, тј. према нивоу образовања људи и степену црквене организације хришћана оног времена.

3. Затим, могуће је да помислимо и следеће: Ако прихватимо да је и еванђелист Јован у овом цитату своје посланице давао уобичајени до данас смисао, онда можемо разликовати надчовечански — божански фактор, који је дејствовао приликом састављања и формулисања ове посланице и уопште свештених текстова Светог Писма.

Јер ако се опет сетимо речи Господњих у Матејевом еванђељу (5,47 и 10,12) где указује и наређује да се „поздравимо” са сваким човеком; а ако замислимо да Јован, подразумевајући обичан поздрав, није написао „и не реците му да се радује”, него „и не поздрављајте га”, у том случају би дошло до сукоба између два текста Светог Писма.

Међутим, горе постојећем непланираном — но ипак дивном хармонијом два богонадахнута писца, констатује се да је стварно други

<sup>18</sup> Пан. Бумис, Црквене дужности као „световна” звања (Допринос у изучавању 7. канона Петошестог васељенског сабора (сепарат из „Теологија” 1970. стр. 14.

фактор — божански, Свети Дух — надзирао приликом писања ова два текста и уопште Светог Писма.

4. Из овога опет закључујемо да смо обавезни примити божански текст онако како је формулисан, а не како га евентуално схвата његов преводилац и тумач. Обавезни смо да га примимо онако како је предат из почетка, те тако да га одржавамо и чувамо како бисмо могли да откријемо шта нам тачно Бог каже њиме у сваком случају. То је божанско завештање,<sup>19</sup> вечна истина коју смо дужни да предајемо потпуно неизмењену каснијим научницима и уопште људима, како би они могли да открију оно што нису открили претходници.

Иначе и из примера горњег Јовановог цитата може неко лако да схвати „непријатне последице по питању откривања истине, због замене неке речи једног свештеног текста”.<sup>20</sup> Да смо на пример ову Јованову забрану примили само у преводу тј. „и поздрав му не упутите”, разуме се свакако да би било тешко пронаћи горе дато тумачење.

„Дакле, ако не бисмо дали потпуни смисао (тј. све појмове) једног божанског текста, можда је боље да се не покушава његово преводјење. Зато што не би био превод, него пре замена, тј. фалсификовање”.<sup>21</sup>

5. Из свега што је до сада изложено закључујемо, напротив, да нисмо обавезни бити упорни у једном или другом тумачењу — епохи, пошто нам у томе, наравно, помаже и храбри нас и текст Светог Писма.

Тако смо поступили у случају овог Јовановог цитата „и не реците му да се радује”. То јест, сматрамо да се човек може придружити горе предложеном тумачењу, пошто је сагласно тексту посланице, а црквеним канонима не противречи, и захтевима и приликама данашње епохе одлично одговара”.<sup>22</sup>

## ЕПИЛОГ

Дакле, и православном хришћанину данашњег времена евангелист Јован каже ово: не да не упутити један обичан поздрав било којем иноверцу, нити да га избегава из мржње и нетрпељивости, већ да га не обмањује због тобожње „хришћанске љубави”. Да га не умирује у његовој заблуди и не успављује га у њој једним варљивим „радуј се!”. Да га не оставља у лажној и фиктивној радости; да му не пружа и он лажна осећања. То је истинита, хришћанска љубав.

Јер у противном случају, и хришћанска религија би била осуђивана да успављује човека; да је и она један „опијум”. Окривљена би била да људима пружа лажну и привремену радост, као опијум. Али, људи већ имају многе „опијуме”.

Оно што траже и захтевају јесте стварна и стална радост која извире из правилног знања ствари, из истине. На ово хоће да укаже и евангелист Јован. Ово хоће да пружи и хришћанска религија, религија љубави.

<sup>19</sup> Уп. I Тим. 6,20: „О Тимотеје! сачувај што ти је предано”.

<sup>20</sup> Уп. П. Бумис, исто стр. 12.

<sup>21</sup> Исто.

<sup>22</sup> Овај напредак и јесте (или бар треба да буде) смисао обновљења, за којим данас стреми и који тражи један део Цркве.

## Summary

*Panagiotēs Boumīs*

### *CONCERNING OUR CONTACTS WITH THE HETERODOX*

This contribution tries to interpret in the clear way the vers of St. John's Second Epistle 10: „...neither bid him God-speed”.

Many have been puzzled by such a stern prohibition to greet an Heterodox, especially because this prohibition comes from the Evangelist of Love. This seems to be contradictory with the Lord's saying: „And if ye salute your brethren only, what do ye more than others? do not even publicans so?” (Math 5,47).

In St. John's „neither bid him God-speed” the Greek original in reality says: „Neither bid him 'rejoice'”. One must keep in mind that the Lord also in His sermons used the word „aspasasthe” (greet ye), and not „hairetesate” (rejoice ye). That means that he recommends to the Apostles entering the house „aspasasthe” (auten) and not „hairetesate” (auten). That means that the difference is made between a simple greeting and the wish of rejoicing. That is because the beloved disciple of Christ, Evangelist John, as well as his Lord, are inseparably linking joy with truth. St. Paul is indicating all the same reality in 1 Cor 13,6. One who does not possess truth in him, can neither possess the authentic joy. That is why St. John said: „Neither bid him rejoice”. If an Orthodox would greet like this an Heterodox that would be rather an empty politeness and even hypocrisy. If an Orthodox would sincerely greet an Heterodox with „rejoice”, that would mean that he recognizes that the Heterodox possess joy together with truth, which would, furthermore, suppose relativization of his own Orthodoxy.

# Путеви сазнања

Др НЕДЕЉКО КАНГРГА

Сазнање је процес којим се долази до знања о истини. Сваки човек има своју субјективну истину којом живи. Да би субјективна истина била потпуна, мора да се састоји и из знања и из веровања, јер не можемо све да знамо, него морамо нешто и да верујемо да бисмо добили одговоре на своја питања. Права вера и истинита наука треба да се допуњавају, јер је истина једна. Откровење праве вере почива на апсолутној истини, а емпиричко знање на релативној истини, која увек, зависно од степена научног развоја, садржи и елементе неистине.<sup>1</sup> Без сазнања о Богу нема комплетне истине, а без Њега је и философија у стању једино да нас држи у мраку, јер и сама признаје да само својим умом не можемо да продремо у суштину ствари. Ако узмемо да је истина „слагање мисли и ствари“, онда излази да философија не зна: да ли су ствари само оно што „нескривено постоји“, или у стварима има и нечег скривеног, ни да ли саме идеје објективно постоје. Нити она зна да ли се слагање са стварима односи на субјективне идеје, дате у нашем мишљењу, или на објективне идеје изван нашег мишљења. Не зна ни то: да ли ово слагање треба да постоји само у целини, или и у свим појединостима. Према томе, философија без Бога никада неће моћи ни да сазна шта је истина.

Философија без Бога држи нас и на беспућу, јер не зна пут до истине, јер не може да одговори ни на једно питање које је у „теорији сазнања“ себи поставила: шта, чиме и како сазнајемо. Да ли сазнајемо ствари које реално или привидно постоје, или сазнајемо само феноменалну, појавну, страну ствари, или сазнајемо само наше утиске и осећаје, и оно што је унапред у нашој психи дато? Да ли сазнајемо претежно искуством и чулима, или пак разумом, интуицијом, или нечим надразумним и натприродним? Да ли смо у стању уопште ишта сигурно и да сазнамо, да ли оно што мислимо да већ знамо можемо поуздано и да проверимо, или пак све сазнајемо само делимично: нешто а *posteriori*, искуством, а нешто а *priori*, умом, док суштина ствари остаје сакривена? На та питања, поред свих својих теорија-

---

<sup>1</sup> Филозофски ријечник, гл. уред. Владимир Филиповић, Загреб, 1965.

фелософија без Бога нема ни задовољавајућих, ни сагласних одговора.

„Без мене не можете чинити ништа”, каже Господ наш Исус Христос (Јов. 15:5). И заиста увиђамо да без Њега не можемо ништа ни да сазнамо. Насупрот лутању по мраку и беспућу и насупрот агностичкој негацији човека, стоји Он као светлост (Јов. 8:12), истина, пут и живот (Јов. 14:6). Зато у нашем систему субјективне истине Богопознање има пресудан значај. А наша хришћанска наука, која познаје тајну Бога Оца и Христа, у којој је све благо премудрости и разума скривено (Колош. 2:2,3), овако нама о Богопознању одговара на три питања теорије сазнања.

Шта сазнајемо? — Сазнајемо Бога који је Сведржитељ и који је Речју из ничега створио видљиви и невидљиви свет (Јевр. 11:3, I Мој. 1:1) а човека још и по својој слици (I Мој. 1:26). Сазнајемо Бога (II Мој. 20:2), који је Апсолутни дух (Јов. 4:24), који основу свога постојања има у себи самоме, за разлику од начина постојања створеног света, који основу свога постојања нема у себи. Он је Онај који јесте (II Мој. 3:14). Нико није као Он (Исаија 46:9). Он је једина потпуна личност, јер потпуно располаже својом слободом (II Кор. 3:17).<sup>2</sup> Осим Њега нема Бога (V Мој. 32:39, Исаија 43:10). Он је вечно жив (Лука 20:38, Псал. 90:2, Рим. 1:20, Открив. 1:8, Јов. 8:25) и не мења се (Мал. 3:6, Псал. 102:27). У Њега је могуће све што рече (Лука. 1:37), ништа му није тешко (Исаија 45:18, Јер. 32:27) и нико Га не може смести кад ради (Исаија 43:13). Он је истинит, Он је светлост истинита (I Јов. 1:5, Јов. 1:9) и живи у светлости којој се не може приступити (I Тим. 6:16). Он је вазда будан (Псал. 121:4), свестан и активан (Јов. 5:17). Пред Њим нема непознате твари, него је све голо и откривено пред очима Његовим (Јевр. 4:13). Он све предвиђа и води спасењу (Рим. 8:29). Он љуби правду (Исаија 61:8), а обилује милосрђем (II Мој. 34:6). Једини је Он добар (Мат. 19:17) и савршен (Мат. 5:48), јер је Он љубав (I Јов. 4:8,9). Он је веран (I Кор. 1:9). Даривањем Духа Он даје вернима учешће у свом Божанству (Јов. 3:5,6, Рим. 8:14—17, Галат. 4:6). Он је наш Отац (Мат. 23:9, I Кор. 8:6, Јов. 1:13, I Јов. 3:1, 4:7). Он хоће да се сви људи спасу и дођу до познања истине (I Тим. 2:4). „Он је увек већи него све наше мишљење и претставе о Њему” (Сирах, 43:30).<sup>3</sup> — Он се јавља у речи, и та „Реч” је свемоћни Испунитељ Његове замисли, јер Он Њоме ствара и Њоме, оваплоћеном, усиновљава.<sup>3</sup> Реч Његова, Логос (Јов. 1:1), Његова сила и премудрост (I Кор. 1:24), Његов Јединородни Син (Галат. 4:4), оваплотио се и постао човек пун благодати и истине (Јов. 1:14), Господ наш Исус Христос. Он је са Оцем једно (Јов. 10:30), јер је Он у Оцу и Отац у Њему (Јов. 14:11). Он је обличје Бога који се не види (Колош. 1:15), Он је сјајност славе и обличје бића Његова (Јев. 1:3), и који виде Њега, виде Онога који Га посла (Јов. 12:45), виде Оца (Јов. 1:14).

А чиме сазнајемо Бога? — Сазнајемо Га вером, којом и живимо, а не по гледању (II Кор. 5:7). Она није у мудрости људској, него у сили Божјој (I Кор. 2:5), њу нам Бог даје као благодат Духа премудрости и откривења да Га познамо (Ефес. 1:17, Јов. 6:44,45)., Он се даје

<sup>2</sup> Christliche Religion-Das Fischer Lexikon, Fl. 3. Fr./M., 1957.

<sup>3</sup> Исто,

онима који су од истине (Јов. 18:37), који су чиста срца (Мат. 5:8) и имају мир и светињу са свима (Јевр. 12:14), који стоје у љубави (I Јов. 4:8,16). Не тело и крв (Мат. 16:17), не телесни човек (I Кор. 2:14), него од Бога рођени (Јов. 1:13) добијају верско сазнање од небеског Оца (Мат. 16:17). Јер Дух истине, који од Оца излази (Јов. 15:26), упућује на сваку истину (Јов. 16:13), учи свему (Јов. 14:26) и сведочи за Господа Исуса Христа (Јов. 15:26, I Јов. 4:2,3).

Какве су онда могућности дате нама људима да сазнамо Бога, то јест: како Га сазнајемо? — Прво: свима људима је познато оно што се може дознати за Бога, јер им је Бог јавио. Јер што се на Њему не може видети, — од постанка света могло се познати и видети на стварима, и Његова вечна сила и Божанство (Рим 1:20). И друго: пошто самог Бога нико није видео никад, Јединородни Син, који је у наручју Очево (Јов. 1:18), који сиђе с неба и који је на небу (Јов. 3:13), који Њега једини и зна (Лука 10:22), Он Га и објави (Јов. 1:13). „Небо и земља проћи ће, али речи моје неће проћи”, каже олицетворење апсолутне истине, Син Божији (Мат. 24:35).

Богопознање је, дакле, дар Његове љубави према човеку и до Богопознања се долази кроз лични сусрет с Њим. Рационално доказивање Бога, међутим, само је допунска делатност „да би и наш разум учествовао у истини”.<sup>4</sup> Иако се методологијом емпиријске науке Бог не може ни доказивати, ни порицати, научно и философско сазнање о створеном свету, о хармонији у њему, о усмерености његовог развика, што је на живом свету нарочито уочљиво, — неодољиво наводе на мисао о Богу. А људско срце, више осећањем суштине, него формалним доказивањем, долази до појма о Богу, као највишем добру. Насупрот томе, сва мудровања философије без Бога само су „штет” према преваженом познању Христа Исуса Господа нашег (Филиб. 3:8).

Без Богопознања човек не може да се снађе ни у познавању природе. Појам природе као „свеукупности онога што појединачно постоји” или „онога из чега све ствари постају, састоје се и у шта пропадају”<sup>5</sup> — створен је за практичну употребу, да би човек могао природом да се бави, а да истовремено не би морао да решава и питање њене суштине. Сва философија се креће између два крајња схватања: по једном, постоје само творачке идеје, а природа је само њихов одсјај, а по другом схватању постоји само материја, а дух је само њезин епифеномен, њезино својство. Екстремисти и на једној и на другој страни долазе до истог закључка да је човек врхунско свесно биће у природи и да та природа, чије је он дело, тек у њему долази до свести о себи. Осуђен на такву усамљеност, човек онда представља трагичан промашај на врхунцу стварања те природе, а свет добија песимистичко обележје.

На неразјашњивом дуализму духа и материје цела философија без Бога губи се и пада. Тек схватање природе као Божијег дела омогућава разумевање духа и материје. У том случају идеје су „мисли Божје, и слике у Божјем духу, по чијој је прилици свет створен” (Тома Аквински).<sup>6</sup> Тада се речи Божје могу читати из створене при-

<sup>4</sup> Исто,

<sup>5</sup> Филозофски рјечник ...

<sup>6</sup> Исто,

роде као из отворене књиге (Св. Антоније Велики).<sup>7</sup> Као закључак, дакле, намеће се старо гесло: „credo ut intelligam” (Августин),<sup>8</sup> без чега би и философија сазнања остала само гомила научних чињеница. Само вером просвећене, наука и философија добијају своју праву вредност и смисао.

На тај начин долазимо до преломног схватања да такозване природне законе није дала сама себи бесвесна природа, него су они дати њој Речју Божијом, која је закон, на основу апсолутне моћи и воље Творчеве, и на основу тих закона природа је постала и одржава се, јер се из њих рађа и енергија и материја и живот. Ти закони су принципи нематеријалне природе. Они су од завршетка стварања непромењиви, а ми их сазнајемо у нашем субјективном идеализованом облику постепено путем научног истраживања. Захваљујући промишљености са којом су ти закони дати, и закону узрочности који их повезује, омогућен је развитак света и еволуција. Развитак је начин на који постоји живот, и као што у живом свету сви облици настају развијањем, а не склапањем, тако се и током еволуције не стварају нови природни закони, већ се ствари развијају узрочно на основу бескрајно савршене промишљености већ датих закона. Стиче се само утисак да се јавља нешто потпуно ново, а јављају се само развојни облици старог. Тако Бог све ново твори (Открив. 21:5), а материјална природа ту ништа не ствара сама од себе, без Бога.

Схватање природе као Божијег дела омогућава нам да још две ствари разумемо. Прво: да човек није дело неке бесвесне и потпуно индиферентне силе, Природе, него дело Творчеве љубави, чије је дело такође и природа. И друго: да, као и физички закони, који се врше тренутно, исто тако постоји и морални закон. Он се не извршава у истом моменту кад и нека појава или догађај, него му је остављено време да би се у потпуности испунио. То време је потребно човеку, који сазнаје шта је добро, а шта зло, да би се на основу слободне воље определио за добро. Јер без слободе нема ни определења. Тако се у пракси на задивљујући начин задовољава и Божанска правда и човекова слобода определења.

И најзад, разумевање суштине природе, коју сазнајемо, омогућава нам да разумемо и начин на који је сазнајемо. Предмет нашег објективног сазнања, који се може и објективно доказивати и проверавати, то је у првом реду материја и енергија. Шта је права суштина материје? На то питање дају се само философски, а не може се дати и научни одговор, јер о њеном постојању ми сазнајемо само делимично, то јест: путем наших чула и посредством енергије. Материја је уствари наш појам, одраз објективне материјалне стварности. За материју се може рећи да је дата у простору и времену и да је кретање облик њеног постојања. Ми немамо научну дефиницију ни простора, ни времена, дакле ни тих најопштијих категорија нашег ума, да бисмо могли да њену независност и онтолошки доказујемо. Мада се материја не да свести ни само на масу, ни само на енергију, ми ипак, избегавајући механицистички поступак, можемо да кажемо да је маса, иако делимично, — једно од мерила количине материје, и, избе-

<sup>7</sup> Живан Маринковић, Најбољи васпитач, Бгд. 1968.

<sup>8</sup> Антологије философских текстова с прегледом повијести филозофије, Б. Бошњак и сар., Загреб, 1954.

гавајући енергетистичко уопштавање, можемо да кажемо да је енергија једно од мерила кретања материје. Задржавајући се онда на тим парцијалним, али нама доступним, сазнањима, треба да изведемо и одређене принципијелне закључке.

Научно сазнање о маси, као мерилу пондерабилне материјалне супстанце, може се извести и из физичке формуле за кинетичку енер-

гију. Оно гласи:  $m = \frac{2E}{v^2}$ . У тој формули садржани су нешто ап-

страктнији појмови енергије и брзине, па већ и овде они указују на значај енергетског вида материје. Према томе мерилу заступљеност материје у васиони је неравномерна и ограничена, па у том смислу и њене границе могу бити коначне. — Сем тога, материјални свет има свој развитак, па се по томе може закључити да и материја, чији је и сам начин постојања кретање, има и свој почетак, а следствено и свој Први узрок. Дакле, ни чулима, ни умом, ми не сазнајемо материју као неку неусловљену супстанцу која би била сама извор свога постојања. Облике, границе и вид кретања, у којима она постоји, дао јој је Бог.

Самобитност материје оспорава и њена структура. Теоријом кванта наглашено је енергетско обележје материје, а претварањем масе у енергију, и енергије у масу, у условима огромних брзина из реда брзине светлости ( $E = m \cdot c^2$ ), што се не само теоретски, него и практично дешава, говори да би се маса и суштински могла свести на енергију и брзину.<sup>10</sup> Због нејасноће елементарних честица материје, чије је и издавање оспоравано, ми научно ипак не познајемо суштину материје. Дотле, међутим, проналазак т. зв. антиматерије, која у реакцији са материјом даје енергију, поставља овде на енергетски план питање њеног опстанка. А тада то бива скоро очигледно да постанак и понашање енергије зависе од датих законитости.

Остају, на крају, само две констатације: непроменива је количина материје (укључујући енергију) и непромениви су закони по којима се управља материја, — неуништиво је дакле дело Божије. Сва збивања у природи дешавају се кроз кретање, прелазак једног облика у други, и прелазак једне енергије у другу, према одређеним законитостима. И инерција, и гравитација, и таласно кретање материје и електрична струја, и зрачења, и појаве живота, и еволуција — само су видљиве манифестације невидљиве законитости.

Поставља се овде вечно питање: или закони проистичу из материје, односно из енергије, или баш оне проистичу из закона. У првом случају свеукупној природи, која је несвесна и безлична, треба приписати својство неограничене интелигенције и концепцију сврхе, а у другом случају треба претпоставити да постоји свемоћни Законодавац, Апослутни дух, који свет ствара и одржава. Овај други одговор изгледа једино логичан и он значи да, немајући потребе да негирамо постојање објективне стварности, нити материјалног ни енергетског вида створене природе, све треба да схватимо у апсолутној зависности од Бога.

<sup>9</sup> Anti-Dühring, F. Engels,

<sup>10</sup> Физика за све, Проф. др Verner Braunbek, превод, Бгд. 1960.

Тако то изгледа у физици. А у биологији, у нашем чулном сазнању, какву улогу има материјална стварност? — ми је сазнајемо, као што смо рекли, посредством енергије, трансформисане у чулима у „специфичну енергију наших чула”, и тај пут сазнања води на необјашњив начин до плана наше свести, која опажа а тај план је опет духовни. А и сама наша духовност на сличан је начин у апсолутној зависности од Бога.

Нашим чулима ми сазнајемо само део природних појава: видом — само део светлосних зрачења, слухом — део звучних таласа, мирисом — само неке супстанце у гасовитом облику, а укусом — само неке супстанце у раствору, да и не говоримо о томе да не можемо све и да опипамо. Огроман део природних појава не подлеже нашем чулном сазнању.

Светлост, која је и корпускуларно и електромагнетско таласно кретање, прелама се у очној јабучици и даје слику на задњем њеном зиду, на мрежњачи. Ту се налазе ћелије које су специјално удешене да примају светлосне надражаје. То су „чепићи” и „штапићи” који се својим осетљивим продужецима пружају у пигментни слој мрежњаче. Ти продужеци садрже хемијске супстанце које се разграђују када се изложе светлости. Разграђени производи онда раздражују „чепиће” и „штапиће” и ти се надражаји претварају у живчане импулсе и преносе даље путем нервних ћелија и влакана све до потиљачног подручја великог мозга. Ту је смештен центар за „психичко виђење”.

Звук, који је таласно кретање молекула, ваздухом се преноси преко бубне опне и слушних кошчица средњег ува до „пужа”, органа унутрашњег ува. У овом „пужу” се налази компликовани спирални канал испуњен течностима на коју се преносе покрети изазвани звуком. У каналу је смештена такозвана базиларна опна, састављена из дужих и краћих нити. Зависно од таласне дужине звука који се преноси преко ове течности, трепере, „резонују” и нити одређене дужине. На њима су на специјалан начин постављене осетљиве ћелије, које су посредством својих осетљивих длачица у додиру са нежном покровном опном. Кад се покрену те ћелије долази и до померања ових длачица и до њиховог савијања, а то делује као надржај и он се даље преноси у виду нервног импулса путем живчаних ћелија и влакана све до слепоочног режња великог мозга. Ту је смештен центар за „психички слух”.

Чулом за равнотежу региструју се покрети и положај сопственог тела. У лабиринту унутрашњег ува постављен је у сваком од три правца простора по један полукружни каналић испуњен течностима. Приликом покрета тела покрене се и течност у одговарајућем каналићу, она савије чуперке длачица осетљивих ћелија које се ту налазе и то доводи до надражаја. У једном кесастом проширењу лабиринта налазе се, у додиру са длачицама других опет осетљивих ћелија, ситне коштане формације. Њихов положај, у зависности од положаја главе, доводи услед теже до савијања ових длачица и до надражаја у ћелијама. И једни и други надражаји потекли, дакле, од кинетичке или статичке енергије, преносе се даље кроз нервни систем у мали и велики мозак.

На сличном принципу организовано је и чуло мириса и чуло укуса. Нарочите длачице осетљивих ћелија, које су на одређени на-

чин смештене у слузокожи носа, односно језика, примају надражаје хемијске енергије. Ови надражаји потичу од материја које се налазе у гасовитом стању и доспевају у нос, или се налазе у раствору и доспевају на језик. И одавде се надражаји на сличан начин преносе кроз нервни систем у одређене делове мозга.

Чуло пипања обухвата површну, дубоку и унутрарњу осетљивост и расејано је по кожи, мишићима, тетивама и другим органима читавог нашег тела. Оно прима надражаје било физичке, било хемијске енергије. Само пипање неког тела, његовог облика, величине, тежине и стања кретања, своди се на дејство сила одбојности његових молекула спрам молекула нашег тела. Поред снаге пипања на то утичу још и сила теже и инерција кретања. Све су то само видови енергије, статичке или кинетичке, преко којих закључујемо о постојању тога тела. Сви различити надражаји чула пипања спроводе се живчаним путем преко кичмене и продужене мождине и доспевају у таламус и одређену зону коре великог мозга.<sup>11 12</sup>

Видимо да сва наша чула сазнају само енергију. Дакле, преко енергије ми непосредно сазнајемо део објективне стварности, а до посредног сазнања о њој долазимо нашом свесном анализом тих спољашњих утисака, дакле субјективном функцијом нашег мозга и наше психе.

У непосредном контакту са осетљивим, рецепторским, ћелијама наших чула налазе се завршеци нервних ћелија. Надражаји из чула преносе се преко тих и других нервних ћелија и њихових продужетака у виду биоелектричних струја. Биоелектрична струја је уствари путовање одређеног таласа поларизације јона у њима, другим речима путовање промене распореда наелектрисаних атома наших живчаних ћелија, у мождане центре.<sup>13</sup> Нервне ћелије ту струју преносе једна на другу, и у току тога путовања надражаји се прераде и доведу у везу са многим разним ћелијама централног нервнег система. Њих на том путу обрађују два основна процеса у нервном систему: инхибиција и фацилитација, спречавање и олакшавање. Тако сви ти надражаји доспевају у одређена подручја мождане коре, која се састоји из много милиона нервних ћелија. Преко својих продужетка оне остварују још далеко већи број међусобних веза. На овоме почивају и две најважније особине рада мождане коре: способност за синтезу и анализу.

Како долази до преласка надржаја одређене енергије у различите видове наших осећаја, и на коме месту у нашем живчаном систему, — ми то знамо. Ми, на пример, само видимо да светлосним зрацима одређене таласне дужине одговара наш осећај одређене боје, или да звучном таласу одређене фреквенције одговара наш осећај одређеног тона. Саме те таласне дужине светлосног или звучног таласног кретања објективно не поседују ни квалитете боја ни тонова, такви су само наши осећаји. Тај проблем односа надражаја и осећаја, који је у прошлом веку уочио Јохан Милер и касније се њиме бавио и Хелмхолц, доводио је до разних пометњи и међу физиолозима и

<sup>11</sup> Уџбеник медицинска физиологија, Проф. др Arthur C. Goyton, прев. Бгд.-Загреб, 1969.

<sup>12</sup> Уџбеник физиологије за медицинске институте, Редак. Проф. К. М. Бикова, превод. Бгд. 1947.

<sup>13</sup> Исто,

међу филозофима, и стављао под питање и могућност објективног сазнања света, а то је у крајњој линији водило у агностицизам. Слажемо се са тврђењем које износе дијалектички материјалисти, да је наша свест тачан одраз објективне стварности, јер то може и праксом да се провери.<sup>14</sup>

Образац спојева у централном нервном систему је такозвани безусловни рефлексни лук. Ту се спољашњи надражај преко сензитивних живчаних ћелија спроводи у центар у коме се на њега ствара одговор, који онда путем моторних ћелија долази до извршног органа који реагује. Нешто више светлости у овом домену унело је откриће такозваног условног рефлекса, то јест да се иста реакција може добити као одговор не на прави одговарајући надражај који њу иначе безусловно изазива, него и на неки други надражај, ако је он био са овим више пута удружен у изазивању те реакције.<sup>15</sup>

Путеви чулних надражаја, њихове међусобне везе и подручја мозга у која они стижу и долазе до свести, распоређени су по одређеној конструктивној схеми на најефикаснији начин. Ми можемо да их испитујемо, захваљујући раздражењу или искључењу појединих места у нервном систему, — у болестима, или у експерименту. Две основне чињенице треба навести: постоје такозвани пројекциони живчани снопови у мозгу који спровode надражаје из чула у одређене зоне мождане коре, и обрнутим путем, из њих ка извршним органима. Затим постоји и друга врста влакана, такозвана асоцијациона нервна влакна која доводе у узајамну везу ћелије и разне центре у мозгу, а исто тако и мождане хемисфере једну с другом и тако учествују у формирању свесног процеса.<sup>16</sup> Мада нам није позната суштина свесног процеса и виших интелектуалних функција мозга, ми ипак знамо њихове најглавније физиолошке условљености. Ми знамо, на пример, да постоји таквозвани ретикуларни активацијски систем, то јест део централног нервног система који се налази специјално распоређен у централним деловима мозга, и да је он одговоран за стање свести и пажње, зависно од надражаја који стижу споља и од психичке активности која се дешава унутра, у мозгу.<sup>17</sup> Ми даље, на пример, знамо доста прецизно да се извесне високе моралне и интелектуалне делатности мозга обављају у његовим чеоним режњевима, као што знамо и за које су друге делове мозга везане одређене психичке активности. Или, на пример, знамо да енграми памћења остају забележени у везама можданих ћелија, захваљујући физикохемијским променама у тим везама и у околним потпуним ћелијама, и да се из једне мождане хемисфере преносе у другу преко такозваног жуљевитог тела које их анатомски спаја.<sup>18</sup> Та подударност између структуре мозга и психичких збивања нарочито је видљива код органских обољења мозга, али код душевних обољења тај однос још увек представља загонетку. Као што и најлепша музичка композиција на раштимованој виолини звучи нескладно, тако и под овим болесним

<sup>14</sup> Исто,

<sup>15</sup> Исто,

<sup>16</sup> Атлас централног нервног система, Проф. др Бранко Шљивић, Београд.

<sup>17</sup> Уџбеник физиологије...

<sup>18</sup> Исто,

условима оркестар нервних ћелија човековог мозга погрешно свира најлепшу симфонију своје душе, од Бога му дату.

Иако знамо да је подударност конструкције мозга и психолошких збивања савршена, о преласку из материјалног у духовни план, из физиолошког у психолошко, и обрнуто, ми не знамо ништа. Процес наше свести, који се на душевном плану дешава, подлеже у првом реду самопосматрању, али и експерименталном испитивању, па се овим два метода служи и психолошка наука.

На нивоу свести чулни надражај прелази у осећај, а више осећаја чине опажај. Више опажаја сачињавају представу која је наша слика ствари или догађаја. Представа створена уопштавањем и апстраховањем посебних особина предмета зове се појам, а најопштији појмови су категорије. Односи међу појмовима изражавају се судом, који може бити прост или сложен. Судови се образују у оквиру следећих закона логике: закона идентитета, закона противречности, закона искључења трећег, и закона довољног разлога. Цео свесни процес, од стварања представа до стварања судова зове се мишљење. Разум је снага мишљења и извор сазнања. Разум који оперише само идејама зове се ум. Огледало наших душевних делатности,<sup>19</sup> сазнање о своме Ја, које се одликује од свега што га окружује, то је самосвест.<sup>20</sup> Свесни одраз нашег бића у целини, који се у крајњој линији своди на радост или тугу, то је осећање. Наш осећајни однос према моралним вредностима, наша морална свест, то је савест. Најзад: воља; она је такође свесно стање, и непосредно условљава човекову делатност.<sup>21</sup>

Ми осећамо да је наша свест врхунски домет у видљивој природи, да је то онај дар који човека ставља изнад свега осталог и можемо претпоставити да не бисмо били у стању да ишта и сазнамо, односно да ту нашу свест у било шта корисно употребимо, ако она не би била тачан, иако ограничен, одраз Апсолутног духа, ако она не би била створена по слици и прилици Божијој. Психологија дели целокупан наш свесни процес на: разум, осећање и вољу. Ми имамо разум, а Божји разум којим је уредио свет је бескрајан. Ми имамо осећање, нарочито оно најплеменитије, љубав, а Бог је бескрајна и савршена љубав, јер је читав свет из љубави створио. Ми имамо вољу, вољу за стварањем, вољу за праведним деловањем, а наш Створитељ, по чијој вољи свет постоји, бескрајно је свет и праведан. Ова сличност огледа се још и у томе што је Бог дух, невидљиви, животворни, а и човекова душа је невидљива и оживљава тело. Бог је вечан, а и душа је бесмртна. Бог је премудар и све зна, а и душа познаје садашњост и памти прошлост. Бог све предвиђа, а и душа донекле може да предвиђа будућност. Бог је благ, а и душа је способна да љуби и да се жртвује.<sup>22</sup> Бог је свемоћан, а и душа влада вољом. Душа је и прилика Божја, кад тежи истини, добру и правди. Тако се свевишњи Бог огледа у нашој свести као што се цело огромно сунце огледа у маленој капљици росе.

<sup>19</sup> Psychologie-Das Fischer Lexikon, Fl. 6, Fr/M., 1957.

<sup>20</sup> Филозофскаја енциклопедија, 4, гл. ур. Ф. В. Константинов, Москва 1967.

<sup>21</sup> Мала енциклопедија „Просвета“, Бгд. 1959.

<sup>22</sup> Библијска историја, Димитрије Соколов, превод, 1969.

Вера у Творца, који је бескрајна мудрост, савршена љубав и свемоћна сила, укида границе сазнања и открива нам тајне света, таман толико колико је потребно човеку да се са натприродно откривеним истинама наше вере и са усаглашеном науком и философијом на томе путу определи за добро и сачува душу. Процес нашег сазнања потпуне истине иде дакле по следећој лествици. Бог је Речју створио свет из ничег и дао му законе, тиме уобличио материју и енергију, обезбедио им процес непрекидне промене и сврховитог развитка, створио живот и одредио му смисао, а човека саздао као Своју слику. Следствено, материја није самобитна, него створена, Човек је сазнаје путем енергије, својих чула и нервног система, где ово сазнање достиже духовни план, свест. Човеково се сазнање зауставља зачасак на домету емпиријске науке, па продужава преко Божјег откривења и благодатног надахнућа ума ка звезданим врховима сваког знања и сваке свести, ка свести о себи и смислу свога постојања и ка свести о Богу. — Тако све из Бога извире и у Њему се завршава.

И да бих задовољио прагматичаре са њиховим вечитим питањем о корисности неке истине, упитаћу се и ја: „Каква је корист човеку ако сав свет задобије, а души својој науди?“ (Мат. 16:26), и одговорићу да смо ми, деца Божја, блажени када можемо да схватимо и верујемо да „је то живот вечни да познамо Њега и кога је послао Исуса Христа“ (Јов. 17:3).

## Summary

*Dr. Nedelko Kangrga*

### *THE WAYS OF COGNITION*

The true religion and the true science are to be complementary. Without knowledge of God there is no complete truth.

Christ is the truth and through Him we come to know about God by faith. In this way we succeed to understand the relation between the spirit and the matter. So we comprehend the nature as the work of God, which is also maintained by Him. Due to His absolute will and laws He gave to it, the energy, the matter and the life are existing. Due to thoughtfulness of these laws the evolution of the visible world is possible. The matter is not self-existent.

We know it through our senses only by means of energy. The objective reality reflects itself exactly in our consciousness and the construction of our nervous system corresponds to the constitution of our soul. Nevertheless, the mode of the transition from material plan to the spiritual one is unknown to us. Our soul is the image of God. The comprehension of ourselves and the knowledge of God is the main reach of cognition. Moreover, the knowledge of God and of Lord Jesus Christ is the life eternal.

# Елементи хришћанског морала у српској народној епској поезији

ДИМИТРИЈЕ КАЛЕЗИЋ

Кад се каже, „човеков живот“, ту се не подразумева само физичко живљење, размножавање, кретање итд., јер такви облици живота су својствени и живим бићима нижег ранга, животињама и биљкама, — то је, дакле, нижи степен живота, нижа форма његова; а појам „човеков живот“ је нешто што се односи искључиво на човека — представника најсавршенијег облика живота међу живим бићима на Земљи; и то је, у првом реду, духовни живот, манифестација духа који има своје станиште у човеку.

Сваки појединац, и свака заједница — почев од породице, па све до народа, и још даље: до организоване државе — имају своје духовне проблеме које решавају на свој начин, имају свој духовни живот којим живе, и под утицајем својих проблема и свога духовнога живота одвија се и њихов народни живот у најширем смислу речи. Ту су њихови обичаји, њихове навике, њихова традиција. . . Традиција је широка река народнога живота која у себи носи све, преноси с покољења на покољење, повезујући тако претке с потомцима. Велики је број облика духовнога живота; међу њима прво место по својој суптилности и лепоти, узвишености и сублимацији припада уметности; овамо спада и књижевност — она, дакле, врста уметности чија нас једна грана овде интересује.

Та књижевност, названа народном, дело је целог народа. Аутор је непознат, можда их је и више — ко зна, а маса народна учи мотиве њене и потпуно их доживљава. Она је манифестација народног живота, и то најинтимнијих најтананијих његових мисли, жеља и намера, једном речи — **ж и в о т а**, и то унутарњег.

То изражавање, тај излазак из себе и улазак у друге људе своје генерације, а преко њих и у будућа покољења, то транспоновање унутарњег живота у спољашњи свет почиње врло рано. Код старих Словена је, рецимо, почело још за њихова заједничкога живота у закарпатским пределима. Пастир је напасао своја стада на широким галицијским пашњацима и одмарао се у хладу златножуте крстине зрела жита или пласта мирисна сена, или га је, можда, цео дан шибило невреме; ратар је примитивно, без скоро икакве технике, обрађивао своју њиву негде у непрегледном простору плодних гали-

цијских поља; ловац је скоро цео дан проводио по бујним шумама на карпатским падинама и огранцима, избразданим набујалим потоцима и хучним планинским речицама; пчелар је проводио дан код својих примитивних кошница у мирисној карпатској подгорини или у цветним пољима питоме Галиције... — али су сви заједно били увече: и пастир, и ратар, и ловац, и пчелар, и домаћица — старији и млађи, одрасли и деца. Ту се, на том општем скупу, причало о ономе што је у току дана доживљено и проживљено, али то није било само хладно набрајање успеха и неуспеха, него и интимно казивање болова своје напаћене душе, дубоко и широко искрене, али и много примитивне. И та прва казивања, те прве повести — то је прва словенска књижевност — народна, разуме се; књижевност, али без књиге и без писма. И баш зато што је старија од словенскога писма остала нам је тематски и садржински непозната; а можда нам је остала непозната и због тога што је дошло до расељења Словена, па је прекинут тај континуитет.

По доласку на Балкан Словени настављају са казивањем, причањем, исповедањем... Ту се развија њихова разноврсна књижевност; она се развија у једно огромно гранато дрво чији су корени заједнички свим Словенима, а после сваки словенски народ има своје књижевно стабло. Ми Срби — такође. Причају се приче о полубожанским бићима (бајке), причају се приче из свакидашњег и не-свакидашњег живота, али са реалним садржајем (приче), сричу се и изричу у кратким афоризмима народна искуства, поуке и сл. (пословице) и певају се песме, тематски и садржински двојаке — лирске и епске; ове су прве, махом, обреднога и породичног карактера, док су друге, епске, ширега маха, јаче речи и прате народни живот и породична збивања. Њима ћемо се и позабавити.

\*  
\*      \*

Српска народна епска поезија је богата. Велик део тога народнога блага је пропао — нестао са старим генерацијама, но велик део се чува у усменом предању а прилично је и записано. Она није настала, него је настајала, заједно са временом и са генерацијама, од давних доба па до почетка нашег века, кад је опао интерес за њено даље стварање и нестало афинитета за њене мотиве. У прошлом веку видесмо њену обнову, али последњу: већ балканске ратове она не прати.

Од разних облика књижевности једнога народа поезија је онај облик који чини круну. У њој су дати најсуптилнији доживљаји душе и трептаји срца једнога народа. Она је, дакле, есенцијални излив његове душе. Зато ниједан други облик књижевног саопштавања — било народнога, било уметничког — не представља душу ауторову колико поезија. Она нема систематскога философирања, али садржи животну философију народа, она обично нема језгровиту реч пословице; она не слика мирно, скоро незаинтересовано живот, околину, људе, обичаје, сукобе као што то чини прича; она не износи рсљефно снажно и живо ситне и кратке сукобе, ограничене на породицу, појединца и сл. — то је област лирске песме, — него она, епска народна песма, речима слика шире сукобе, расподела радње,

слика епохалније сукобе, догађаје, значајнија лица... И сликајући дотични догађај, лице, сукоб лица, аутор — односно генерација народа — изражава и у том приказивању имплицитно даје свој суд, своје мишљење, своју оцену о томе; а све је ово ствар народнога менталитета, народне душе. Уколико су слике грубе, испуњене драстичним казнама, варварским поступцима и сл., значи — народна душа је таква, или бар слична томе; уколико су слике обојене извесном дозом племенитости, доброте, широкогрудости, значи — народна душа поседује у себи те особине.

Иако влада мишљење да су стари Словени били доброћудан народ, а то значи, и Срби, као део њихових потомака, ипак прво записано сведочанство о српским народним песмама нема нимало пријатне информације о њихову моралном садржају; дао нам га је светогорски монах Теодосије, биограф Св. Саве. Кад нам слика Расткову младост, украшену свим хришћанским врлинама, он истиче да се Растко клоњаше штетних и развратних песама које је певала остала младеж. Многи испитивачи наше народне поезије склони су да под ово сведочанство подведу све наше народне песме: како оне најраније, тако и оне које су настале за време Немањића, и после Косова, па и најновије и епске и лирске. Такво уопштавање је — по нашем мишљењу — неисправно. Ако песничко дело носи део душе свога аутора, овде народа, онда треба то дело третирати у континуитету народне психологије, народнога менталитета, народнога живота израженог у народним обичајима и увек у свему томе гледати морални моменат. Све ово укупно зависи од религије дотичнога народа, односно од интимнога доживљавања и усвајања те религије. Док су Срби исповедали паганску религију, њихов живот је био испуњен њом, њеним начелима, и они су духовно њом живели. Из њихове паганске религије резултирала је њихова етика, формиран менталитет, одвијала душа; и њихово биће је више и радије упило оно мало позитивних елемената, датих у њиховој митологији, наслеђеној још у закарпатским пределима и пренетој на балканско тле.

На Балкану су Срби примили хришћанство, дубоко човечну и моралну религију, религију патприроднога порекла, али су је у почетку слабо усвојили. Нису унели у своје срце богооткривене истине, па нису могли ни да их оваплоте у морал. Било је потребно удубљивање корена хришћанских у народном срцу и проширивање хоризоната хришћанства у народу. То је учинио тек Св. Сава. И зато народне песме, настале у немањићском периоду наше историје, а још више оне које су настале после апокалиптички доживљене косовске катастрофе — обилују мотивима хришћанскога морала. У њима, истина, има много речи о ратовима, клеветама, сплеткама итд., али то је само радња иза које стоји њена морална позадина. И у таквим песмама обично — тачније, редовно — побеђује правда. Неке песме, назване религиозне, спеване у десстерцу, махом потичу из прехришћанскога или ранохришћанског периода наше прошлости, али њихов хришћански колорит упућује нас на мисао о њиховој новијој народној редакцији — на немањићски, па чак и покосовски период. Као златна купола над свим циклусима наших народних песама издиже се косовски, а кулминацију његову представља песма која у разним зборницима народних песама има разне наслове али је најпознатија под насловом *Пропаст царства српског*. Она почиње оним дивним стиховима којима у нашој народној литератури нема равних:

„Полећи соко тица сива  
Од светиње — од Јерусалима

— — — — —  
И он носи тицу ластавицу.  
То не био соко тица сива,  
Већ то био светитељ Илија;  
Он не носи тице ластавице,  
Веће књигу од Богородице, —  
Однесе је цару на Косово,  
Спушта књигу цару на кољено,  
Сама књига цару бесједила:  
„Царе Лазо, честито кољено,  
Коме ћеш се привољети царству?  
Или волиш царству небескоме  
Или волиш царству земаљскоме?

— — — — —  
Земаљско је замалена царство,  
А небеско увек и довека”.

У овој песми, као ни у једној другој, истакнут је моменат боговања, како би то рекао Његош. Док и у осталим песмама имамо истакнуто, негде директно а негде индиректно, — као, уосталом, и многи други народи — Божје интервенције у људским судбинама и догађајима — дотле у овој песми имамо то појачано, скоро да имамо и нешто више: наш народ је, преко свога честотога кнеза, подигнут на један узвишен пиједестал: он је толико велик и важан да с њим и сам Бог разговара. Разговор Божји са Лазарем није само обична интервенција, него стављање пред Лазара два пута, два могућа решења акутнога и неодложног задатка који је пред њим. Њему се предлажу два царства — небеско и земаљско, и он има да се определи за једно. И опредељује се за вечно и непролазно — небеско царство. Али то није нешто неосновано, нешто до чега се дошло одједном. Овакво решење могао је донети у судбоносном моменту по себе, свој народ и његову историју само један владар који је васпитан, као и његов народ, на живим примерима правилнога схватања и доживљавања хришћанства. Ми немамо једну исцрпну и објективно писану историју васпитања нашега народа, али имамо података за њу. Стара српска књижевност даје масу података, архитектура и сликарство — такође, музика и друге уметности — исто тако. И епска народна поезија, узгредно и у фрагментима, износи нам пред очи детаље, савете, поуке који су, на идејном плану, органски везани за хришћанство. То су примери хришћанске етике дати у народном руху, књижевно речено — у народној редакцији. Један од таквих примера — и то најеклатантији — је овај, у коме кулминира хришћанска мисао, хришћанска идеја — и то оваплоћена!

Хришћанско учење о међусобном братству свих људи преко Божјега очинства јако је наглашено у нашим народним епским песмама. Људи су деца Божја, и Он је њихов Творац, Отац, и сваки је жива слика његова. Зато се братом назива сваки човек, чак и човек друге вере, расе и нације. Тако је, скоро немогуће, чак и признатом истраживачу народне поезије навести сва она места која то подвлаче; уосталом, то је — по нашем мишљењу — и непотребно, јер ми не

идемо за тим да правимо антологију цитата, него да само укажемо на неколико маркантних хришћанских мотива и дамо њихово објашњење. Ево неколико најпознатијих места која се односе на осећање братства међу људима:

„Богом брате Бемо Брђанине”.  
„Богом брате црни Арапине”.  
„Богом брате Суљо Циганине”.  
„Богом брате Краљевићу Марко”, обраћа се Марку кћерка краља арапскога.

„Богом брате Раде Неимаре”, одјекивао је очајнички глас младе Гојковице, на превару узидане у темеље скадарског града.

Бог се схвата као надљуско биће коме се људи обраћају и с ким опште. С њим се људи не свађају као што је случај у разним митологијама; с друге стране, он није издвојен од света да га се свет ништа не тиче, као што је случај у деистичкој философији. Он је високо изнад људи, али је и присутан међу људима. Они га дубоко цене и искрено поштују. Зато се њиме куми и братими, заклиње и преклиње, благосиља и проклиње. Њега се боје и највећи јунаци. Ретко се нађе који силник да не осећа страх од Господа. Ма како био силан, он га се, макар мало, прибојава. Сливит је овај пример:

„Бојичићу, бојиш ли се кога?  
— Бога мало, а цара нимало.  
За везира ни абера немам,  
А за пашу — ко за Дора мога”.

Иако се човек плаши Бога, он неће да се изолује од Бога. Тај страх је страх родитељски који је у исто време и поштовање — страхопоштовање. Зато се Богу људи поверавају у радости и жалости: на њега полажу наде и моле га за милост; њему захваљују и њему се обраћају. Мали је број песама у којима се не апострофира Бог:

„Благо мени до Бога вишњегга”.  
„Јао мени до Бога милога”.  
„Мили Боже, на свему ти фала”.  
„Боже мили, чуда големога”.  
Бог ће дати па ће добра бити  
Сваком брату и сваком јунаку”. И тако даље.

Богу се молитвено и исповедно обраћа у свакој прилици и неприлици, особито кад се моли и кад се захваљује. Зато се у бројним јуначким песмама израз „рано”, „зором”, „изјутра” замењује стихом: „нит’ с’ умио’ нит’ Богу молио”, што значи да је јутарња молитва свакидашња обавеза — као устајање и умивање, и прва после њих.

Празници су у дубоком поштовању. Празничнога дана се не ради, али се обавезно „служи служба”. Када се у празнични дан пре подне одвија неки догађај који песма опева, редовно се истиче да су господа отишли у цркву „на јутрење и на летурђију”.

Једини пример о формалном кршењу поштовања празника је пример Ђакона Стефана. Он и његова љуба су поранили и раде у недељу у својим „дворима”: чисте, мету... јер треба да нахране „девет немо, друго девет слепо”. Како у нашем раду нема *адиафора* — дела

која сама по себи нису ни добро ни зло —, то ни овај рад „у неђељу прије јарког сунца” Ђакон Стефана и његове љубе није морално не-квалификован; он мора имати свој морални смисао и садржај — било добар (моралан), било зао (неморалан). Неко ће помислити да је он учинио грех; међутим, није. Да је учинио преступ, био би кажњен — пре или после, а он је награђен, јер гле:

„Што је немо, проговорило је,

Што је слепо, све је прогледало” — ово, наравно, тек пошто је принео на жртву своје дете и његовом невином крвљу пошкропио своје „дворе”. Овај мотив, једини ове врсте, је разобличавање формализма: Ђакон Стефан би учинио велико дело да је у недељу отишао у цркву и са свештеником служио литургију; али је он имао једну велику обавезу и да би јој одговорио, он је морао да ради. Радити за себе, молити се за себе — велика је ствар, али је далеко већа ствар показати то према ближњему. Срж овога места чини један други моменат: централно је човек, њему је подређено све. И овакав какав је, овај пример није ништа друго до на народни језик преведен Христов поступак исцељења у суботу и Христова реч да *није човек ради суботе, него субота ради човека*. (Јеванђеље по Марку, II, 27).

Мотив жртвенога проливања људске крви и њенога уливања, као залог и јемства, у темеље свакога великога дела имамо истакнут у низу наших народних песама; поред ове још у: *Зидању Скадра, Смрти војводе Пријезде, Пропаст царства српског* и низу других. Овај је мотив могао водити порекло, можда, и с неке друге стране, али је тешко претпоставити — и узалудно тражити — других извора за њега осим Еванђеља, односно мотива Христове жртве датога у Јеванђељу; овај мотив, као и сви други настали под његовим утицајем, има свој корен и праслику у Аврамову примеру готовости на жртву (Прва књига Мојсијева, гл. XXII).

Уочи великих подухвата и судбинских момената, учесници — најчешће војска — заклињу се на верност, причешћују и — полазе. Каткад то песма краће истакне: „Великога Бога поменуше”. Од свих таквих примера у нашој епској народној поезији косовски пример је најкомплетније и најлепше опеван, и зато кад је реч о овом мотиву, обично се узима само косовски пример, а није ни чудо кад је овако импозантно представљен. Замислите, све се збило уједно: и битка и кнежева слава. Кнез је приредио славску вечеру, и гости су му били: рођаци, пријатељи, војводе, познаници. . . Он је свакоме, сем Милошу и његовим побратимима, дао одговарајуће место.

„Сву господу за софру сједао.

Сву господу и господичиће:

С десне стране старог Југ Богдана

И до њега девет Југовића,

А с лијеве Вука Бранковића

И осталу сву господу редом;

У заставу војводу Милоша,

А друго је Топлица Милане”.

Једно ми је Косанчић Иване,

А до њега дв’ је српске војводе

Кад је реч о слави, поменућемо и два Маркова примера. Он није заборављао своју крсну славу ни онда кад је био далеко од свога дома: он је славио свога св. Бурђа чак

„у Арапској, у Караокану,  
· · · · ·  
у тамници краља арапскога”

Другом приликом Марка је позвао на славу (Митровдан) бег Константин који се хвалисао гостопримством, али је Марко одлучно одбио тај позив због три бегова нечовештва:

„Прво ти је, беже, нечовештво:  
Дођоше ти до дв’ је сиротице  
Да ј’ нараниш леба бијелога  
И напојиш вина црвенога,  
А ти велиш дв’јема сиротама:  
„Ид’т’ одатле један људски гаде!  
Не гад’те ми пред господом вино!”

А Марко се на њих сажалио, па их напојио, нахранио, обукао и поново послао бегу, гледајући из прикрајка њихов сусрет са њим; сад их овај, не препознајући их, уводи међу своју „господу” и каже им:

„Јед’те, пијте, господски синови!  
Друго ти је, беже, нечовештво:  
Што су били стари господари,  
Па су своју азну изгубили.  
И на њима стари скерлет бјеше.  
Оне мећеш у доњу трпезу;  
А који су нови господари,  
И одскора азну приметили,  
И на њима нови скерлет беше,  
Оне мећеш у горњу трпезу.  
· · · · ·  
Треће ти је, беже, нечовештво:  
Ти имадеш и оца и мајку,  
Ниједнога у асталу нема  
да ти пије прву чашу вина”

Слава (или крсно име) је главна светковина дома. Главна личност је домаћин, и његово место није за столом, него су за столом гости: његови рођаци, ближи и даљи, пријатељи, познаници; а он, домаћин, тога дана је гологлав, на ногама, дочекује, услужује и двори своје званице. Народно веровање је да он у њихову лицу служи самога светитеља, заштитника свога дома. Ова народна пракса не прави никаквих изузетака. Ма како био силан и јуначан, или слаб и кукавичан; ма какав био аристократ или незнатна рода; ма како то био силан цар или убог раб — домаћин је обавезан да достојно служи своје госте. Народна епска поезија наша бележи један пример да се домаћин огрешио о овај неписани пропис, али се и одмах поправио.

Цар Шћепан се, песма каже, усудио те је сео с гостима за трпезу. И то је наљутило његова патрона св. архангела Михаила те га је зато мало „ударно крилом”. То је била само опомена цару за његову превелику смелост. Тако је то, али као врло озбиљну опомену, цар и схватио, па је устао и наставио да дочекује, служи, двори и испраћа госте. Архангелу је то било мило, па је поново слетио цару на раме и „миловао га крилом”.

Хришћански морал је морал који не трпи гордост, а још мање опадање и клевете. Но наш човек има, кад је у питању поређење са страним, једну дозу поноса која *и*пак није нешто празно и надмено, него указује само на своје вредности, али не ниподаштава вредности другог; ово друго наш човек сматра некарактерним. Обично се истиче, али у реалним границама, своја вредност, а туђа прећуткује. Школски пример за ово је реч Милошева Латинима:

„Да видите наше намастире,  
Наших славних цара задужбине —  
Какови су и колики ли су!”

Васпитни моменат хришћанске етике дат је у низу наших народних песама. Народна традиција није задовољна стварним стањем владарских титула, него их уздиже, идеализује. За њу су сви наши владари цареви и краљеви. Цареви су чак и велики жупан Стеван Немања и кнез Лазар. Имајући пред собом узорна владара, а још са високом титулом, народ у њему види оличење правде, поштења, ваљаности... То васпитање иде још из породице која се поставља на потпуно ваљаности... То васпитање иде још из породице која се поставља на потпуно хришћанске основе. У породици се гаји љубав према ближњем, према ономе што је право, што је поштено, према свему позитивном — и истовремено: одвратност према подлом, неваљалом, према свему ономе што је „рачунски” корисно. Материјални моменат није важан, важан је морални моменат. Зато свако васпитање без моралнога садржаја није васпитање, него најобичнија дресура, најблаже речено — површни бонтон. Какво би било, рецимо, васпитање, а с њим заједно и етика Марка Краљевића, кад он не би прилазио у помоћ ономе ко је у праву, него ономе ко није у праву? Марко воли правду, истину, поштење, и увек се јавља као њихов заштитник. Али Марка је томе научила његова узор-мајка Јевросима. Зато он никада не прилази јачој страни у спору, него штити нејач — односно, правду која је тренутно потиснута. Полазећи на Косово да каже на коме је царство: на његову оцу, на једном од двојице његових стричева или на нејаком Урошу — Марко слуша мајчин савет:

„Марко сине, једини у мајке,  
Не била ти моја рана клета,  
Немој, сине, говорити криво  
Ни по бабу ни по стричевима,  
Већ по правди Бога истинога.  
Боље ти је изгубити главу,  
Него своју огрешити душу!”

Марко, рекосмо, слуша мајчин савет и поступа по њему. И шта је било на крају, познато је: Марко је казао право на коме је царство — „књига каже на Урошу царство”. Расрђени Вукашин је хтео да одмах погуби свога јединца и пође на њега са сабљом у руци, а Марко — иако већ зрео човек и прослављен јунак — бежи испред њега, јер му не приличи „са својијем туђ’ се родитељем”. Он је, значи, сачувао прибраност, није пао у афекат, и показао је јачину васпитноморалног момента поштовања родитеља, а не грубу физичку одбрану живота и прихватање двобоја с родитељем, иако би победа била сигурна.

Интересантна је у овој песми још једна ствар: правда је скупља од свега. Сва три незаконита претендента на царски престо Србије нуде Марку почаст и власти (Вукашин: „Од оца ће останути сину”; Угљеша: „Оба ћемо братски царовати”, а Гојко: „Ти ћеш, Марко, први царовати, а ја ћу ти бити уз кољено”), а законити цар чији је положај тренутно у опасности — Урош, не нуди ништа; он се само нада у праведну реч свога кума:

„Благо мени, ето мога кума;  
Он ће казат’ на коме је царство”.

И Марко каже да је „на Урошу царство”. Овај моменат такође је врло важан, јер он квалификује нашу народну етику као нематеријалистичку. Марку је већа плата казивање правде, него наследство које му обећава грамзиви отац и царовање које му нуде похлепни стричеви: сувладарство са Угљешом и самостално владање које му нуди Гојко. Да је он пао под утицај материјалнога мотива, „царовања”, он би — материјално гледано — био „на добити”, не би било ни сукоба са оцем, али би се — етичкопсихолошки гледано — осрамотио. Да је тако поступио, можда би се и данас помињао, али као сраман пример и пример *како не треба* да се ради, а овако се помиње као светао пример и пример — *како треба* да се ради.

Није Јевросима једина мајка која тако учи сина. Има више таквих примера, али је један фрапантно подударан са овим. Сенић Живко полази у бој и мајка му, на растанку, каже:

„Пођи синко, Сенић Живко;  
Ако ли ми срамоту донио,  
Та више те не виђела мајка  
Иако си јединац у мајке”.

Народна поезија је снажно подвукла улогу мајке као васпитача, истакла је више и представила скоро као јединога васпитача. Васпитање је акт који иде постепено, перманентно — баш као и храњење, одевање и остале материјалне бриге око детета; у ствари, духовне бриге око детета су далеко веће, али оне остају недовољно примећене и, што је нарочито за жаљење, често несхваћене и неоцењене. Хранити, не значи само физички неговати, него значи: вас-питати, све = хранити — бринутти, дакле, бригу о свима — и духовним — потребама васпитаника. То је очевидно и из самих народних песама, нарочито из ових стихова:

„Храни мајка два нејака сина”.  
„Храни мајка девет мили’ сина”.  
„Не била ти моја храна клета”.

Изрази „хранити” и „храна” свакако не значе само материјалну храну. Од родитеља — првенствено од мајке — дете се учи говору и култури (без обзира колика је), обичајима итд., а то је већ васпитање, васпитање, хранење, дакле, и духовном, и интелектуалном и материјалном храном.

Народна песма држи високо правду Божју и не дозвољава да она буде повређена, а да онај који је газии остане некажњен. Она се показује на Земљи кад год је то потребно. Најјаснији пример буднога присуства правде Божје у свету је песма — односно садржина песме — *Бог ником дужан не остаје*. Народ не само да верује у Бога и његову правду, него је и доживљава, васпитавајући се и узрастајући у њој. Тај васпитни моменат, па и поступак, везан за правдољубље, нарочито је видан у једној прилично негативној појави која је ухватила јака корена у народу. То је клетва. У клетви се призива свемоћни и праведни Бог да буде судија ономе ко газии правду. Правда се схвата као основ друштвенога живота; зато се и каже: „Правда држи земље и градове”. Због таквога осећања правде, онај који куне, у ствари, реагује на тренутно гажење истине — правде, а често и својих личних интереса. Има више врста клетве: најтежа је она којом се жели да се испуни оно што се њоме износи; таква клетва може бити изговорена одмах, у тренутку љутње — и то је, правнички речено, клетва без предумишљаја, а може и накнадно — и то је, да се опет послужимо стручним правничким изразом, клетва са предумишљајем. Поред ових, има и нехотично, узгред изговорених клетва којима се не жели да се испуни оно што се њима износи; даље имамо условне клетве, па клетве животиња, планина, гора. . .

Кад је већ реч о васпитању, вреди поменути пример шеснаестогодишњака Ива Сенковића који излази на мегдан бесном аги од Рибника да замени свога „старог родитеља”. Не мање је интересантан и његов тријумфални повратак, али без свога коња, него са два пашина, од којих „једног јаше, а другог води”. Стари Бурђе га спазио, али није препознао: помислио је да је дете погинуло, и да сад ага иде да му похара дворе. Зато му на бедевији пође у сусрет, али Иво избегне сукоб. Тек кад старац виде да је то његов син, сјаха, загрли сина, и од радости — заплака! Деликатан и дирљив моменат.

Породични живот епска песма је мало захватила — само онолико колико је он уздигнут из свога уског корита и излио се у шири живот, и колико скреће пажњу на себе као епизода неке шире радње о којој говори песма. Обично је реч о односу деце према родитељима, где се истичу узорни синови: Марко Краљевић, Иво Сенковић, Тодор од Сталаћа и др., а није пропуштено да се истакне ни рђав пример — пример непослушних синова: Предраг и Ненад: и један и други остављају стару самохрану мајку и одлазе у хајдуке.

Сви ми знамо да су у дохришћанском свету постојали робови — лица бесправна, безвласна, која је могао господар продати, убити и — никоме да не одговара. Тако понижење човека је укинато у Новом завету Христовом учењем о једнакости свих људи пред Богом. Ап. Павле ово конкретније и поближе објашњава, задржавајући, истина, и даље термине „роб” и „господар” (Посланица Филимону), али буквално истичући да је „роб” „господару” „млађи брат”; овим је цела ствар у основу измењена: као што је досад роб имао обавезе према господару, тако ће одсад и господар имати обавезе према робу, своме

„млађем брату”. Тај саоднос у друштву, а не пред Богом, нижих и виших лица чини основицу новозаветне социологије. Он, чини нам се, нигде није тако лепо и топло изражен као у песми о војводи Стевану Мусићу, који се своме слуги обраћа речима:

„Ваистина, моје чедо драго”

Најчешћа имена слугу, поменутих у нашим народним песмама, су Ваистина, Милутин и Голубан — и ово им, свакако, нису била крштена имена. Она су пуна нежности и чине, по нашем дубоком уверењу, јак аргуменат за потпуно хришћанско схватање овога питања код нашега народа. — Такав однос господара и слуге је био основна компонента позитивне стране нашега морала, израженог у народној поезији. Кад су тако духовно и душевно блиски и једнаки — господар и слуга из друштва опеваног у нашој народној поезији, онда није чудо што су испољавали једнаку љубав према својој отаџбини: на Косово, на пример, добровољно и свесно иду и кнез Лазар и девет Југовића, поготово Бошко који се боји народнога прекора („Да ми рече дружина остала: „Где страшивца Бошка Југовића — Он не смеде поћи на Косово”) и слуга Голубан коме честити Кнез даје разрешење од своје клетве („Од мене ти Богом просто било”). Он је узео онесвешћену „госпу на бијеле руке” и однео „на бијеле дворе”, „ал’ свом срцу одољет’ не може”. Слуга прати у бој свога господара, и његова улога у боју — и косовском и каснијим — уопште није потцењена. У једној песми из хајдучкога циклуса каже се да је важан „торбоноша ко и харамбаша”. Има нечега отменог и господског, истовремено и јуначког код ових слугу!

Та идеја несебичности и пуне отворености и једнакости према ближњем, старијем, млађем била је, изгледа, ухватила дубока корена у души народној; она је резултат васпитања народа из немањићкога доба и херојскомученичког подвига косовског, и безброј пута је имамо истакнуту у песмама каснијега доба. Просто је немогуће набројати примере где јунаци — наши и турски, обично — разговарају и једни другима отворено дају реч да неће ништа учинити; међутим, редовно Турчин изневерава. Ову идеју имамо подвучену и у „Горском вијенцу”. Има неколико примера, бар мени позната, где и наш човек — Србин изневерава: говори једно, а чини друго. Општепознат је случај косовскога витеза Обилића који одлази Турцима под изговором предаје. Овај нам је детаљ, од стране Турака, изгледа, злурадо импутиран да би се — бар унеколико — помрачио сјај Милошева подвига. Наше народне песме косовскога круга су двојакe: ритерске (старије) које славе Милоша и његово витешко дело, и религиознопатриотске (млађе и уметнички лепше) које славе Лазара и његову судбинску одлуку. О Милошевој издаји, узгред поменутој у овим другим песмама — дакле, религиознопатриотским — имамо историјскога основа само у турским изворима од којих је сваки млађи од XV века.

Други пример је Марково исплаћивање сабље Новаку ковачу:

„Пружи руку, Новаче коваче,  
Пружи руку да ти сабљу платим.  
Превари се — уједе га гуја:

· · · · ·  
Ману сабљом — одсјече му руку”.

По нашем мишљењу, и ово би могло да буде само резултат злуродога подливања са стране; с чије, не знамо. Јер Марко, испробани јунак, народно оличење поштења и карактера, служи се лукавством и одсеца руку једном убогом ковачу! Истина, он му одмах даје доживотну инвалиднину, али то не мења ствар ни с које, понајмање с моралне стране: цела слика је негативна и жалосна.

Наши људи ретко кад издају један другога кад се закуну или даду реч на нешто. Изразит је пример издаје пример краља Вукашина, који је иначе познат у народној поезији као негативан тип: „Краљ Вукашин ријеч погазио”, и невина жртва његове недоследности и недржања дате речи је била млада Гојковица.

Хришћанско учење да вечни живот, односно његова вредност, зависи од моралнога квалитета земаљскога живота — такође је дубоко схватио наш народ и јако подвукла наша народна поезија. У силној вреви и бури догађаја које нам пред очи износи наша епска народна поезија видимо да се праве договори, замећу мегдани, врше препади и отмице, сева оружје, одсецају главе, падају коњи и јунаци, пролива се и пуши свежа крв... То је свет наше народне епске поезије, али само спољашње и грубо узето и гледано. Истина, ми нећемо пасти у баналну грешку па рећи да је то све привид; не то је један стваран свет у коме сваки акт има и своју дубљу, моралну подлогу — некад, разуме се, добру, а некад и рђаву (неморалну). То је — како смо већ рекли — његова идејна позадина. Свет наших народних песама није, дакле, без система набацана или механички склопљена гомила појава, без дубљег унутрашњег јединства — него монолитан организам чија спољашност личи на кору стара и испуцала хрasta, и свако парче те коре је донекле везано за осталу парчад, а посве је срасло са стаблом дрвета из кога вуче своје животне сокове. Везе спољашњег и унутрашњег у свету наше народне поезије су реалне, али и често врло суптилне, и зато — на први поглед неучљиве: због тога остаје неучен узрок онога што народни певач износи пред нас у свој вулканској силини и магичној снази свога чаробног десетерца; други пут, опет, нисмо кадри да сагледамо његове последице, а трећи пут — ни узрок ни последицу, него само сам догађај, односно кору његову. Обично је проблем сукоба лица моралнога карактера и садржаја, и главна ствар излази на чистину тек на крају радње. Тада народни певач изводи пред нас галерију ликова у разним степенима моралних стања — од најбољих до најгорих — и они бивају за своја дела (или недела), махом, адекватно награђени; кажемо „махом”, а не „редовно” зато што понекад народни певач остави грешника да се покаје; други пут, опет, препушта његову осуду Богу — последњем и свеправедном судији. Има, и то често, мотива кајања грешника и у самој песми (*Женидба краља Вукашина, Марко Краљевић и Муса Кесеџија, Марко Краљевић и кћи краља арапскога, Диоба Јакшића*). Дешава се да правда буде погажена, али само привремено; коначан тријумф њој припада. Пада у очи једна појава: народни певач не мери истим аршином зло и добро: он је врло одлучан у осуди грешника, и ретки су грешници који макар нечим нису кажњени; а у наградама праведника је шкрт, и чести су праведници који нису добили своју награду овде на Земљи. Погрешно је и грешно помислити да народном певачу недостају морална осећања и начелност. Он намерно оставља праведника ненаграђена у пуном уверењу и у потпуном убеђењу, да он није

ни кадар ни надлежан да га прикладно награди и да ће он изаћи пред *средцевједца всјех*, да ће *получити мазду своју* и уживати је у бескрајном царству оностранога живота, где нису потребне сујетне и празне земаљске почести и награде.

Грехове и врлине изнете у народним песмама кажњавају и награђују: Бог, људи, Бог и људи заједно. Бог кажњава или награђује тројако: или на овом свету, или на оном свету, или — и тамо и овде. Сви се грешници не кажњавају једнако, јер се ни сви греси не сматрају једнаким. Најтежи су греси против вере и хришћанскога морала, и најтеже су казне којима се они кажњавају: грешници болују три, седам, девет, па чак и дванаест година и обично им кроз кости пронице трава:

„А кроз уста чемерика густа;  
У трави се љуте гује легу,  
Очи пију у траву се крију”.

Држећи тако високо веру и страхујући од преступа према њој, народ ју је унео у своје биће, и њом мисли, осећа, реагује. Многи јунаци радије ће да погину, неголи да се провере. За веру страдају и жене; значајан је пример Пријездине љубе која скаче са градских бедема Сталаћа заједно с мужем у Мораву, само да не би пала у руке Турцима.

Учињено добро не само да не може пропасти, него је двојако корисно: ономе ко га чини, јер ће му бити враћено у виду награде, и ономе коме се чини, јер му користи. На учињеном добру је најзахвалнији Бог: Он никад дужан не остаје; затим долазе свеци, па одмах откупљени и сахрањени мртваци и, најзад, разне животиње: лисице, вукови и, нарочито, голубови. Најгори су, изгледа, људи; но ипак нису без трунке захвалности: Леп пример захвалности је реч цара Уроша своме куму Марку, оличењу правде:

„Куме Марко, Бог ти помогао:  
Твоје лице св’јетло на дивану,  
Твоја сабља сјекла на мегдану”.

Најтежи хришћански грех — самоубиство је мотив стран нашој народној поезији. У ствари, њега има, али само у случајевима какав је случај „вјерне љубе војводе Пријезде” и сличним; у лирској поезији има случајева самоубиства, највише због љубоморе. Пример Предрага и Ненада, из епске поезије, где се два живота завршавају убиством и самоубиством је, изгледа, казна због тога што су оставили небринуту самохрану мајку. Али да неко болује или западне у неки морални недуг, па да због резигнације и разочарања у очајању кукавички диже своју руку на себе и одузима свој живот, — тог примера, колико је мени познато, нема у нашем епском песништву. Тежак болесник је био болани Дојчине. Тешка болест га је дуг низ година приковала за постељу, али он не врши кукавичко самоубиство, него тек после двобоја умире.

Идејна потка и основа наше народне поезије је морална проблематика, морална философија живота. У њој нема — буквално нема, сувопарнога књишког моралисања. Изворни морални утицај тих песама, је тиме у порасту, а не у паду. Оне не теоришу, ништа не доказују, него пред читаоца износе конкретне примере великих догађаја и силних карактера које читаочева или слушаочева машта дочарава, и ти живи примери — повуку читаоца напред — *verba movent, exempla trahunt*. Они узбуркају осећања читаоца, одушеве читаоца, повуку напред — а то је први корак у моралном напредовању. Зато моралисти траже у њима оно што је морално, а добри педагози оно што је поучно, и те песме саме собом врше своју велику мисију оплемењивања и поучавања.

Цепидлачки њихови истраживачи траже њихове корене, некад их и налазе — али не виде откуд они вуку своје животне сокове: свађају се око тога — да ли су им корени пагански или хришћански, а не примећују да је дивљи пагански корен оплемењен питомином хришћанском и дао нов, оригиналан плод који је у себе упио много хришћанскога, али не цело хришћанство. Народни певач није певач искључиво хришћански, а исто тако ни искључиво митолошки, па ни певач само борбе против Турака. Он је постао само наследник хришћанскога генија, али не и имитатор хришћанства и компилатор црквене поезије. Била му је потребна хришћанска инспирација и духовноморални садржај живота. Зато у његовим песмама нема много примера чисте побожне поезије, поезије непосреднога општења са Богом лично, нема чисте молитвене и покајне поезије. Али дубоких религиозних жигова много је; они су некад видно, а некад неприметно присутни при сваком изразу дубинске, нарочито сублимиране емоције. Стога је наша народна песма, па према томе и епска, у пуном смислу духовна. Од догматских појмова са моралним смислом најупечатљивије је дат пакао, и то у разним облицима, рај много слабије; у народним приповеткама је дата јасна слика и раја, но ипак је јачом бојом оцртан пакао. Тројичнога хришћанскога Бога песма не представља строго догматски, али се из њених стихова види да често о њему говори и износи бројне његове епитете из којих је јасно да га — са етичке стране гледано — ипак хришћански поима. Он је у народној песми: Отац, праведан, силан, вечан, благ — љубав; он се слави и име његово поштује. И по једном испитивачу наше народне поезије, у нашој народној песми „има много Бога”. Да у овој оригиналној творевини, а нипошто имитацији и пабирчењу хришћанских мотива — нашој народној песми —, има доста елемената хришћанскога морала — то тврдимо, и то нарочито главних моралних проблема; а да се из ње може извести читава хришћанска етика — то се не усуђујемо да тврдимо, бар не школски систем етике. Да се разумемо: ми овде говоримо о хришћанском моралу и наводимо аргументе у прилог њега — а то није једини садржај песама које третирамо.

Основне црте које етику наших народних песама чине сличном хришћанској су лако уочљиве и убедљиве. То су: стално давање превласти и важности духовном начелу; стално акцентирање идеје братства међу људима; схватање да бол није само казна, него и пут у један други живот; убеђење да је све материјално пропадљиво (па и тело), и исто тако све духовно непропадљиво и вечно — отуда њен

антиматеријалистички основ, и — најзад — одсуство сваке дијалектике: што је добро — добро је, а што је зло — зло је: *tertium non datur*. То је и магистрална мисао највећег нашег песника Његоша, који је идејно израстао из народне традиције и њезина језгра косовскога завета; она је јасно и снажно изражена у круни његова књижевнога стваралаштва — „Горском вијенцу”.

## Summary

*Dimitriye M. Kalezich*

### *SOME ELEMENTS OF CHRISTIAN MORALS IN SERBIAN EPIC POETRY*

The subject which is being treated by the author is rather wide — folk poetry, but at the very beginning of his article he reduces such a vast field upon the epic poetical expression. He holds the viewpoint that our people have deeply understood and incorporated the Christian morals, living in accord with it, and that therefore its elements could be found in many of our folk poems. There are also in those poems some elements that do not keep up with the gospel ethics. For that reason, in author's opinion, one cannot derive a whole Christian ethic system from the Serbian folk poems, and not an antichristian system either; there are elements from either, and the article does not insist on discovering of Christian motives and elements and their evaluation. Some qualities have been enumerated characterizing our man and painting his spiritual-moral physiognomy; all these qualities have been illustrated by some chosen examples from the rich treasury of the Serbian epic poetry.

## Из циклуса „Студеничка виђења“

БОЖИДАР КОВАЧЕВИЋ

### ЗНАЊЕ, МУДРОСТ, ВЕРА

Знање је сабирање података, сазнавање чињеница, откривање закона живота, покушај да се овлада природом.

Мудрост је много теже објаснити, јер почиње знањем, а завршава вером. Она је више него знање, али тек с њим и вером постиже савршенство и потпуност. Мудрост филтрира знање, извлачи из њега суштину, доводи све појаве у везу, одгонета смрт, објашњава живот, његове законе, продире у прошлост, прозире будућност, схвата садашњицу; она обухвата све, и мета-стварност, и супра-натурално; она прати плов земље и неба кроз вечност.

Али кад није овенчана вером, она је само лаж демона; у најбољем случају трагедија Луциферова који покушава да просветли и усређи свет мимо Бога и без Бога. Права је мудрост увек прожета вером и тада се узвиси у премудрост коју никада не могу достићи демонске душе, па чак и кад су прошле кроз огањ Луциферов. Парола „Бог је мртав“, „хришћанство без Бога“, цвеће је из мастионице духова у канцама демона.

Срећни су они које греје топлина вере. Религиозно осећање, ако је развијено у души, велики је дар. Оно има многе ступњеве. Као музика која заноси и пијаног простака у крчми најбаналнијом најпримитивнијом свирком, али и генијалног уметника звуцима који су земаљски превод хармоније највиших сфера. Религиозно осећање старице које је гони да пере добровољно под црквени, пред лицем Божјим има можда вредност као и религиозно осећање Светога Саве, Франческа д'Асизи, Дантеа или Достојевског. Али свака верска топлина, свако религиозно осећање, није увек и вера.

Вера је коначна еволуција, завршни тријумф, крунисање душе на почвама и изворима знања и мудрости. Вера је оно највише у човеку: кад се све патње, мисли, књиге, опити, радости, искушења, љубави, мржње, искуства пречисте у еликсир, у опој вере.

Као што се неко рађа са смислом за музику, тако има душа у којима је религиозно осећање спонтано и урођено, па се јавља, цвета у њему чак и без верског васпитања. Кад такви стигну и до кончине вере, онда је то највиша срећа која се може доживети. (Записано у селу Врху код Студенице 1957).

## „ЖЕНСКО ПИТАЊЕ”

Кад је велики Буда тражио Индији пут ка светлости, ходећи са својим ученицима од севера на југ и са југа ка северу, рекоше му да кћи једнога раце моли да се придружи његовим следбеницима.

Буда рече: „Ако сретнете жену, прођите поред ње као да никога нема и немојте је поздрављати; ако вас поздрави, не одговорите јој; ако морате да је поздравите, не гледајте је; ако морате да је погледате, не заустављајте се, ако морате да се зауставите, не продужујте пут с њом, него отидите на противну страну”. И Буда одби да је прими.

Други дан његов најбољи и најмилији ученик приђе му пред сутон и рече: „Цео је дан пешачила за нама и ноге су јој све кржаве и све су је слушкиње напустиле”. Буда одговори: „Не обазирите се на њу; први кшатри (ратник, племић) који је спази, она ће поћи за њим и попеће је на коња и учиниће је женом својом”.

Сутрадан онај ученик опет му приђе: „И данас је пешачила постојећи, чак ни кап воде не узме у уста, и једнако моли да буде с тобом; служиће ти и праће ти ноге; од хода и поста осушила се као увела вејка на старом дрвету и умреће ако је не примиш”.

Тада Буда тешка срца рече: „Нека јој буде кад толико жуди да позна Пут, али знајте да ће Наука почети да нам слаби кад се умешају жене и да ће се најзад угасити. Трајаће само пет пута по пет стотина година”. (Буда је живео у петом веку пре Христа и баш сада се навршава тај рок).

Тако кћи краљевска поста монахиња и многе жене приведе будизму, те основаше манастире на све стране противно првобитној замисли Будиној.

А Христос? Као прави Логос, као чисти израз Божији, не презираше жена него их узвиси међу створењима Господњим, подједнако са браћом њином, мужевима и синовима. Заустављао им је течење крви, подизао их из мртвих, гонио ђаволе из њих. Кад је Божанство просјало у њему, смиловао се жени Хананејки и Самарјанци, дружио са са Мартом и Маријом, и указао пут апостолима и хришћанима да проповедају сваком створењу, необрезаном као и обрезаном, људима тамног као и белог лика, жени као и човеку, грешницима и праведницима. И рекао је: Ко је без греха нека се први баци каменом на њу! (Јов. 8,7).

У старом нашем језику, поред речи једнакост која у ствари значи идентичност, постоји и појам равенства. Христос је својом науком љубави остварио равенство жене и човека, раба и господара, сиромаша и богаташа, Јеврејина и туђинца, јер једнаки бити не можемо, али треба да будемо равни у љубави, вери, милости, у свему људском.

Буда, крај све дубине своје науке и племенитости својих намера, није успео да ослободи Индију каста нити да оствари равенство

жене са човеком. И зато је, поред многих других узрока, његова наука ишчилела из пространства Индије и измешана са другим покушајима сазнања, ралила се по далеким источним земљама толико изобличено да Буда у данашњем аватару не би познао своје учење. (Писано код Каце Светога Саве у Студеници 1959).

## УГЉАР И МЛИНАР

Врабац са гране гледао је како се на стази под њим очешаше у пролазу млинар и ћумурџија.

Воденичар рече ћумурџији:

— Немој да ме прљаш! Свег си ме огаравио!

Угљар се расрди:

— Гле ти неспретњаковића! Свег ме убрашњавио!

Врабац се замисли и кроз смех зацвркута:

— Требало је да се купају. Тада би млинар видео да угљар не мора да буде увек гарав, нити млинар стално посут паспаљем.

(Забележено у Бачковском манастиру код Пловдива 1945).

## КЉУЧЕВИ ТАЈНЕ

Цивилизација се јавила кад је човек почео савлађивати препреке спољашњег света, откривати како да се користи природом око себе. Цивилизација је прешла у културу кад је човек почео у себи да се сукобљава са страхом од непознатог, да зазире од будућих дана свог живота, да се бори са феноменом смрти. И цивилизација и култура у суштини су само производи религије. Откако (человјек, човек) члови, тј. иде на две ноге и схвата не само оно што њуши испред себе него и оно што појима усправљен управљајући и дух и поглед ка обзору; откако сања у ноћи и снива у јави; откако је почео да закопава своје покојнике у пепелу огњишта, или под прагом, или да чува њихове лобање под таваницом, живот људски у знаку је вере. Па чак можда и кад је пузао на сва четири уда!

Разум и његови кључеви, интуиције и опити, не могу отворити врата смрти, решити загонетку циља земаљског живота и уопште великих тајни. Од њих су само у религији кључеви. Религија је најшира, најдубља граница до које је пре смрти допро човек, ма кад и ма где живео, ма био потчовек, прачовек или надчовек, ако надчовек може постојати.

Ово одгонетање смрти, спасавање од ње, храброст пред њом, у најнижем свом облику изражава се у чулној љубави и њеној тежњи за спајањем мужјака и женке. Религија је ово уздигла у брак, где се човек и жена спајају не само телесно него и душевно, што се још више усавршава спајањем кроз потомке, а одатле се љубав простире на све ближње, на свој народ, па и на цело човечанство. Али у највишој, најсавршенијој, коначној љубави, цело биће човеково долази у везу са највишим бићем света, са Богом. *Spiritus Sanctus nexus infinitis* — Духа Свети је бескрајно спајање. Или јасније. Дух Свети је сливање са вечношћу, бесконачношћу. *E dulce m'e naufragar in questo mare*: О како ми је дивно утапати се у мору бескрајности, као што каже Леопарди. А такво религиозно сазнање изазива у човеку побожност,

позива га на молитву, да чини добра дела, да се подвизава славећи Господа „и мир Божји”.

Како је добра, речита, значајна стара словенска реч „мир Божји”: свет, васиона, склад, општа хармонија, равнотежа, мир, атараксија — све је у тој речи!

(У Студеници 1960).

## ТРИ ТЕМЕЉА

После пропасти антике, на њеним развалинама, али и на донекле сачуваним темељима, развило се хришћанство и култура византијских, романских, германских, словенских и још неких народа. Колико је тај расцвет културе у хришћанству био узвишен, бујан, најбољи су доказ Срби, Јермени, Грузини (Бурђијанци), Етиопљани, који су, иако мали бројем или на удару нехришћанских народа, развили свој духовни живот као да су велики бројем и увек били слободни.

Да би се развијало и напредовало, хришћанство је пројаснило човечанству појам Бога, једног јединог, који нас води савршенству и који је милостив према нашим гресима и грешкама на том путу ако га не напуштамо. После грчке, римске, египатске, сиријске, и других многобожачких вера, хришћанство нас је вратило једном Богу који нам се кроз Христа сасвим приближио и објавио као милостиви Отац свих створења, као Бог љубави а не одмазде. Бог Новог завета, Бог који не зна за господара и роба.

Поред овог религиозног и философског начела јавило се етичко начело о хришћанској породици, нераскидивој заједници једног човека и једне жене кроз цео њихов живот, са циљем да се продуже у часним потомцима, пуним љубави за људе и вере у Бога, који ће увек чинити добра дела.

С овим начелима хришћански свет се дубоко разликовао од ранијих времена.

Римска божанства су само била оруђа државе; највећи, врховни бог је уствари заповедао у име римске државе, па је и царева статуа стајала међу киповима богова.

Ранија породица се такође много разликовала од хришћанске. Паганин је могао бити многоженац и чим би му имовно стање допустило, он би то и био, јер су обичај и закони допуштали држање иноча. Паганска жена није била као хришћанка „подружије” мужевљево (да употребимо ту стару српску реч за животну другарицу човекову), него чељаде, отрок, раба (слушкиња), па чак готово и робиња коју је муж у извесним случајевима могао предати и без њеног пристанка другом човеку.

По овим схватањима божанства и породице хришћанство је било на вишем ступњу од ранијих цивилизација, али је оно унапредило и економске односе. Спартански краљ Агис IV (271—245), додуше, покушао је двеста и педесет година раније корениту реформу да би побољшао нездраве социјалне односе у Спарти, због чега су га реакционари збацили. Али ни он ни његов наследник Клеомен (235—219. пре Христа) нису са својим социјализмом ни близу Христу и хришћанству.

Проповедајући да су сви људи браћа, хришћанство није много полагало на појединачну својину. Било је верских заједница у којима су чланови све своје имање предавали општини. У том неосећању својине, нарочито земље, са првим хришћанима слагао се и варварски свет, особито Германи и Словени који су продирали у римско и византијско царство. Земље је било много, а људи мало, па је човек као работник, раб или роб, више вредео него њива. Кад су Саси победили, тамо на северу крај реке Лабе, наше претке Србе и владар српски погинуо, два његова сина нису поделила државу него народ као радну снагу, па је један са својом половином остао у дотадашњој домовини, а други кренуо на југ, у данашње наше земље. Додајмо и то да су стари Јевреји, држећи се своје вере и закона, сваке педесете године поништавали продају и враћали њиву ранијем власнику. Али ако су појам о ограничености својине први хришћани примили можда од Јевреја, када се хришћанство раширило ван Израиља по народима где је земља била у рукама феудалних господара, племића и њихових властелинчића, а земљу обрађивао роб или кмет, хришћанство је ублажило ропство и те односе чинило што повољнијим. Од роба постајао је раб (слуга), а од раба себар, меропак, кмет, да најзад већ у давним временима у хуманијим срединама држе њиву са подједнаким правима и господар и наполичар који му је обрађује.

Православно хришћанство је већ у средњем веку будило код Срба јако осећање патриотизма и социјалне правде. У Европи ретко је који народ тако развио националну свест као српски, бар у источној својој половини, тамо где су владали Немањићи и њихови сродници и последници, Лазаревићи и Бранковићи, али и другде, око Велебита, код Крке, Крупе, у Далмацији, Босни и Лици. Преко три хиљаде српских манастира социјалне су установе, које не само у старој држави него и у Светој Земљи и Атонској Гори дочекују намернике, лече болеснике, помажу невољне и сиромаше.

Душанови и други закони, повеље, типичи, Немањића напредни су и хумани с обзиром на време постанка. Свети Сава је народном животу указао такав пут, дао такав замах у држави Немањића да је православно хришћанство одолело и касније најсилнијим разорним снагама ма колико трајале, јер је било народно, пучко, а не феудално и без везе са широким својевима народа.

Турска најезда, млетачка, угарска и аустријска владавина оборице су српске државе, али нису уништиле природно религиозно осећање, регулисано светосавском дисциплином хришћанства, па нису разорице ни породицу, него је напротив рашириле ојачале развијањем у задругу, а из тога је произашао један спонтани социјализам, једно праведно схватање својине да ретко који народ, као наш, тако праведно осећа шта је општа, свенародна, а шта лична својина. Сведочанства су том задужбине, од владара до трговца и сељака који подиже чесму крај пута, и оно што је уробоно у сваком нашем сељаку: ступиш ли му на праг, пронаћи ће брзо неко сродство, крвно или духовно, жељу да се и домаћин и гост, и намерник из бела света и староседелац, сретну и сложе у нечем, у оном заједничком садржању што спаја све људе у љубави која човека гони да подели са другим све своје благо, од вечере и постеље, до знања и искуства.

Није случајно што су наши устанци и ратови увек чистили земљу од спахија, харача и других намета, што су делили земљу оном којој је ради. Најдубље осећање правде прати и најранији наш друштвени живот. „Ни о деснују ни о шухоју (леву) но о правоју”. Ова мисао Светога Саве као да је и данас поука дубоко уврежена у душу нашега човека, оног обичног, просечно доброг житеља наше лепе земље који је спонтано, без гласног извикивања, хришћанин, православни Србин, човек; који слави Бога, поштује родитеље, подиже децу и има онај правилан осећај о земаљском благу, својини; који никад није чуо за Хорација, али се слаже с његовом мудрошћу да је „*perius rerum*” (новац) добар слуга, али лош господар; који није читао нашега Доментијана, али је дубоко уверен да „благо вреди само ако се стиче не за себе него за ближње, за невољне, за болне, за потребите”.

(У Крупи подно Велебита 1935)

## СНАГА БЕЗ ОЧИЈУ

Ушао је у двориште манастира тражећи онај дан своје младости кад је, наиван, ходао пресрећан, верујући да је много паметан и даровит, а да је смрт тако далеко од њега да практично готово и не постоји. Желео је да нагнут над мирну воду усред врта угледа дечака с умиљатим очима, коврцаве бујне косе и баршунаста гласа коме су свака капа и свако рухо пристајали, какв је некад био. Дечака који ником није сметао, коме су се сви осмеживали. Надао се да ће видети у овом врту и оног доброг старца, фратра старинског, који се обрадовао кад је чуо да је из далека, из „наше лијепе и добре Шумадије”, како топлим грлом рече. Све га то подсети да је у књижници овога самостана читао Дивковића и због испита научио напамет легенду о духовнику кога је занело слушање птица у манастирском врту, па је застао слушајући је неколико тренутака, али кад је пошао из врта све је било промењено: вратнице друкчије и на другом месту, а уместо његове сабраће сасвим друга лица. И видело се да је духовник слушао птицу не тренутак него триста година! Таква је сладост Сазнања и Божијег откривења! У наравоученију Дивковић је својим слатким језиком у овој симболичној причи нудио побожном читаоцу зрно мудрости, коју је сад, улазећи у врт после педесет година, походник понављао у себи подсвесно тражећи онога старог духовника.

Сетио се да то не може бити, да сад можда још само делић лобање онога тренутног пријатеља одолева праху око себе. А с каквим су огњем у души говорили о Франческу д’Асизи и Светом Сави, као да су малочас слушали њихове поуке од њих лично и били сведоци њихових подвига и мудрости.

Само су птице певале, као пре педесет година, и као у оној старој причи. Прешао је из врта, из најжаркијег пресунчаног преподнева у смирујући хлад, у тишину сводова. У ходнику застаде. У зиду је велика плоча подсећала на витеза који је крајем 17. века очистио овај предео од Турске, био првак морлачки и пуковник Млетачке Републике . . . Његово име је још и сада било угледно у овом крају. Његови сродници и даље су га заслужено носили, привржени „старој вјери,” коју је стари витез оставио, једини у своме роду, ваљда због чина пуковничког.

— Можете ли?

И походилац осети у потиљку нечије очи. Старији духовник оштра, интелигентна лица, пријатељски се питао да ли посетилац успева одгонетнути тај латински текст (већ у сасвим овешталом језику, извраћенији него „Сатирикон” Петронија Арбитра, савременика Неронова, који је баш тада намерник превео и протумачио у својој дисертацији). Али не; искуство водича говорило му је да овај апостат, јеретик, шизматик, дисидент, или већ тако нешто, овај залутали турист, овај млади варварин, нема појма где је, али он ће му то већ објаснити.

Походник инстинктивно прихвати:

— Па, знам по нешто италијански . . . видим да је овде латинска спомен-плоча — и рече шта је одгонетнуо.

— Добро је, . . . разумјели сте, разумјели, — рече духовник задовољан, али мало изненађен, па опазивши „србијански говор” додаде: — У вас иначе нема традиције класике . . . Ипак прочитасте . . . *Raga avis!* Ретка птица!

По правилу, духовници свих вера су уздржани и крију радозналост, али овај продужи:

— Опростите, али које сте конфесије?

Посетилац и то прихвати. Рече и име, па слага да је био учитељ, али да је због евентуалне веће пензије поодавно прешао у неко извозничко предузеће.

И Ви баш православни па се снаћосте?! — чуди се он опет некакo простодушно.

— Оче, не знам ја латински, теши га он. Ко сад зна тај мртав језик? И кардинали, изван бревијара, тешко да га знају, а и шта ће нам, — шали се.

Али духовник ствар схвати озбиљно и као сажаљевајући поче да објашњава да је тај однос, нас „дисидената” према латинском, сасвим погрешан.

После, као што често бива, док је показивао самостан, они се дотакоше многих тема и питања. Сазнаде се да је овај фратар дупли доктор, ваљда теологије и философије, из Рима и с немачког универзитета, да је доста дуго боравио ван наше земље на западу . . .

О старцу, оном некадашњем тренутном пријатељу походника, али и трајном, није могао ништа рећи. Није чак никад ни чуо о њему, а старац је био светац и не знајући да је то.

Посетилац је притом употребио случајно израз „обе наше цркве”.

— Како „обе наше цркве”? — живо ће духовник.

— Па католичка и православна . . . Источна и западна . . . Обе су наше, јер наш народ припада и једној и другој.

Па походник додаде и неколико речи о исламу, јер се и тога „закона” држе наши људи. И разговор се претвори у препирку, али све причати дуго би било. Боље је забележити како се завршило.

Свети Франческо д’Асизи мало је живео, свега четрдесет и четири године, и посетник пожали што је тај знаменити савременик Светога Саве прерано преминуо. Сабеседник фратар као да се зачуди кад је гост додао да су се могли чак и срести. Помислио је гост да би се могла романсирати фина повест како су се сусрели, на пример негде на Истоку, у Акри, али не рече ово, јер обично скрива као змија ноге

своје списатељство, а поготову овде... али се сад зачуди кад виде да г. доктор не може (или неће?) да се сети да се оснивач његовог реда, Св. Франческо, родио 1182, а умро 1226. — само једну деценију пре Светога Саве! Гост није могао да поверује да ово не зна. Знати датуме, разуме се, није знање, али је и то потребно да би се затим нешто заиста знало и упоредило. Дође му да посумња како домаћин није хтео да ово зна. Затим се „испостави” што новине кажу, да никад није био у Босни, ни у Војводини, ни у Црној Гори, чак ни у Београду, да није видео ни један православни манастир у нашој земљи, а у Гомирје, Крку, Крупу могао би за дан отићи и вратити се.

— Господине докторе, рече му походник на растанку, ја Вас молим да будете четири дана мој гост у мом скромном дому у Београду и да заједно походимо Студеницу. Прошли сте света, видели сте Рим и Фрајбург; право је да видите столицу наше државе и један од најстаријих манастира у нашој земљи који је увек живео Христом.

Напустио је манастир, пун сете, не нашавши ни младића са коврцавом гривом, ни доброг старца, тренутног познаника, али пријатеља већ пола века, па ни учитеље љубави: Светог Саву, Франческа...  
(У Студеници 1962)

## Summary

*Bozhidar Kovachevich*

### *SOME VISIONS NEAR STUDENICA MONASTERY*

The well-known Serbian writer is giving here some excerpts from his larger work. He treats in a poetical manner the mysteries of religion: the relation of knowledge, wisdom and faith, the place of woman in world religions, greatness of cultures of the frontier-nations of Christendom — Serbians, Armenians, Georgians, Ethiopians. In the creating of culture the number is not a decisive element, but the individual giftedness.

## Узгредице

Др. РАДМИЛО ВУЧИЋ

Религија јесте посебан став духа према Стварности, али је узајамно повезана и условљена са осталим главним који се изграђују у уметности, науци и моралу. Целински доживљавана, она се не може да појави из неке своје посебне функције. Питање њеног порекла исто толико је неоправдано колико и питање порекла које било од основних форама духа. Априорни и целински карактер сваког од основних ставова духа не могу се сводити на неки од својих „елемената”.

\* \* \*

О религиозној обнови не може се говорити у наше доба, мада би се могли наћи знаци који говоре у прилог тога. Религија је, уствари увек жива и активна, мада каткад у форми која није класична и већ позната. Нема облика друштвеног живота у коме је отворено око не би видело. Чак уколико нема могућности да нађе себи одговарајуће изразе, она се извитопери и покаже у другом. Најчешће то бива у атеизму, који носи све знаке тесногрудог догматизма, идолатрије, де-монологије, магије. Једну врсту декадентне религије претставља и антропософија, спиритизам и сличне појаве, без обзира што их каткад прате веће количине збрканог знања из науке.

\* \* \*

Ни једна од културних области није дело појединца, мада је свака остварена преко његових аката. Али то не значи да је социјални моменат у њој битан, већ да га она само има међу осталима.

Религија је социјална у мери у којој је индивидуа део заједнице и упућена њој. Диференцирање свих функција заједнице иде упоредо са диференцирањем стваралачких акција индивидуе у њој.

\* \* \*

Велики се радују сусрету са себи равнима. Они их, штавише, траже у свима областима рада у којима се човек пробија до Вечнога.

Сусрети са њима су извор највећих утеха и радости. Осећају заједничко учешће у тешко приступачном Бићу.

Има лажно великих, који не трпе никога који има ма какву тежњу вишем, без обзира да ли оправдано и с успехом или не. У свакоме они виде противника, можда чак и непријатеља који угрожава њихов успон. Самим тим доказују привидан карактер своје личности.

\* \* \*

Наука мора да рачуна са нечим над — научним у научнику, са оним што је дубље од његове мисли, сложеније од његове емоције, живље од његове маште. Науку је створио човек, али она не може да схвати човека, и то управо оно у њему што је при томе било стваралачко. Ни потпуно успешно утврђивање појединости у научном духу не би пружило потпуну слику тога стваралачкога у научнику. Стваралачки акт је целински додир са непознатим, у крајњој линији са Нуминозним, а то се противи сваком методском истраживању.

Дубине до којих се спушта научни дух — могло би се рећи: висине до којих иде његов узмах — неприступачне су и самом научнику у њему. Око духа види даље од ока научника. Онај који га нема остаје код набрајања чињеница, које говоре памћењу али не и духу.

\* \* \*

Наука је сусрет човека са природом. Философија је сусрет са универзумом. Религија је сусрет са Свеобухватним.

\* \* \*

Убого је наше Ја док се у њему не јави одсјај нечега што је изван оквира сваког Ја и сваке појединости. Његова историја претставља низ подједнако невредних појединости.

\* \* \*

Тражећи оправдање за многе своје акте неспојиве са захтевима морала, наш савременик прибегава позивању на друштвено добро. Од испрености његове мисли зависи да ли при томе осећа да само успављује своју савест или слеже раменима уз резигнирано: кад не би било наде у милост Свемогућег било би зло са нама!

\* \* \*

Религија захтева успостављање равнотеже између активног и пасивног држања у животу, између тежње животу и тежње смрти. Вођи у религиозном животу показују храброст, стваралачку машту и далековидост. Али они могу такође да пруже освежење и одмор, ослонац и смирење. У првом случају воде вредносном животу, у другом доприносе давању правог смисла патњи, спремности за подношење неотклоњивог зла, држању према напору који доноси прекаљење личности.

Пред савешћу као проблемом застаје наш ум, јер је принуђен да призна своју немоћ или да превазиђе себе једним сазнајним актом који није само његов, већ црпе своју снагу из нечега што је из самих корена личности, у којима се збива трансцендирање, ако га уопште има.

\* \* \*

Нагон за важењем ниче из слабости. Тамо где има снаге он је непотребан јер се она показује сама и непосредно.

Отуда су заиста снажни увек широкогрудни и приступачни разумевању другог.

\* \* \*

Признање својих граница значи њихово прекорачење. Филистар је вештак у прекрајању својих недела помоћу лепих речи. Самообмана и обмана иду код њега руку под руку.

\* \* \*

Што се религиозност пробија кроз уметнички, научни и сваки други став пред сложенем загонетном ствари — не само то, већ што заузима одређен став и према виталним снагама — не доказује могућност њене замене или допуне. Напротив, то доказује њену општост и изворни карактер. Њена веза са осталим функцијама духа увек се односи на њихов заједнички корен, из кога полазе и добијају побуде, чак добрим делом правце и циљеве.

\* \* \*

Свако уношење у ствари, свако пуно разумевање појединости, односа и целина долази од једне првобитне упућености целини. Збир се схвати додавањем појединости, али се целина схвата једино првобитним актом духа. То је онај који је у крајњој линији упућен целокупности, и то смисаоној, доживљеној актом целосне личности, сложеним и укорењеним у њеним основама, у свесном и несвесном у њој. „Знати природу значи дознавати њен механизам, а појимати природу значи видети Бога у њој”. (Николај).

Изрази религиозности обично су симболи и слике. Дубинско доживљавање тражи их у потсвести, у пре — рационалном. Што у њима има каткад позајмица из области чула не значи да их овима треба тумачити.

\* \* \*

У вези с тим добру констатацију је начинио Саду Сундар Синг: „Ниједна реч се није чула, а ја сам видео све у сликама; у једном тренутку проблеми су били решени, лако и без напора мога мозга”.

Унутрашње је спојено ликовно изражавање религиознога као и уметника, свакога који се у своме стваралачком акту и изграђивању ослања на првобитна доживљавања. Још ту нема распона између рационално уздигнуте области и њених корена. Немогућност да се нуминозно логички опише не умањује његову реалност и датост у до-

живљају. Отуда измена спољашњег оквира религиозног духа не наноси њему губитак у дубини и оригиналности. Самониклост религиозности чини је незаменљивом и неизгубивом, па се то показује и у њеном изразу.

\* \* \*

Бесконачна је разноврсност Нумена. Али, ко продре до једног његовог аспекта доживи га у свој његовој пуноћи. И што је за њега исто тако значајно, он себе тиме прожме скроз, у целини своје личности, тиме и у целини свог живота.

\* \* \*

Само се насилно може зауставити узлет душе ка Нумену. Сам по себи он чини њену садржину и саодређује њено постојање. Лишена тога, душа би се непрекидно вртела у кругу око себе. Што је најтеже, никад не би осетила задовољство, смисао и вредност себе. Још мање би се могла зауставити на нечему у датом свету. Јер, превазилажење себе је судбина свега датога, дакле и душе уколико је права.

\* \* \*

У народима, и оним философски најдаровитијим, мисао, истина, философија не може да се оживотвори и одржи ако се не оплоди религијом. Носилац остварене истине остаје дух прожет Нуменом.

И обратно: само онај део живота, свега датога, уздигне се до истине кога додирне Нумен. Из домена човекове мисли, уколико је поникла само из датога, не проистиче религија. Свака истина је или освећена или није истина. Отуда пролазност сваке световне философије. Истина о било којој датој ствари односи се само на њу, на њену врсту или у најбољем случају на збир датих појединости. Свет као осмишљен и вредносан, коначним циљем одређен процес открива се само религиозном духу, чак не ни само његовом разуму као сазнајном органу.

\* \* \*

Није тачно да су божанском надахнућу били приступачни само људи древнога доба. Бог нађе и данас оне који својим радом, животом, чистотом своје душе отварају врата његовој истини. „Бог се стара о свакој души”, каже народ, обележавајући ту чињеницу. Основни закони духовног живота су неизменљиви. Да није освећених међу нама нико од нас не би могао да схвати и прихвати највишу истину. Основна и утврђена учења остала би само логички лепо формулисане истине, својина нашег разума и без везе са нашим животом и радом. Наше духовно Ја свело би се на свој разум, а наш живот би текао даље углавном вођен нагоном и инстинктом.

\* \* \*

Истину схватамо умом, тумачимо је разумом; али је доживљавамо као духовно и животно формативну тек оним у себи што је постало из додира са Свеобухватним. Јер, разум следује законима, ум обухвата и њихову идејну садржину, али тек доживљај свеобухватног Нумена чини да она постане извор стваралачких снага.

Отуда неисцрпна снага религиозне истине. Логика и законитост природе не иду даље од себе. „Разум дакле надима, а љубав поправља”. Истина Библије остаје животодавна у свима философским формулацијама и уметничким изразима. И религија није само нека врста „народне философије”, већ извор сваке философије. Она је предмет непрекидног тражења вођеног њоме, до данас и у будуће. Свуда она говори где се покушава да доведе до израза биће човеково помоћу приступачних средстава и могућности.

\* \* \*

Сам по себи формира се човек нашег доба под утицајем средине, услова које ова носи. Али, ако у њему има нечега што је опште, заједничко и исконско, чиме човек припада историји, — а за отворен поглед тога има у свакоме — онда и он полази од оних који су говорили ове и сличне речи: „Дарови су различни, али је Дух један”.

\* \* \*

Ако је тачно да: „ја осећам да мојим животом управља још увек вера које више немам”, (Ренан) онда је то чињеница која приказује границе ума и снагу вере. Јер, зар се може приписати већа реалност ономе што је без икаквог утицаја него ономе што управља животом, дакле претставља снагу, моћ? То је немогућно ни са гледишта чистог емпиризма.

Значи да, ограничивши поглед на релативну вредност једног историјски условљеног облика религије, замишљамо да смо изван религије уопште, што је потпуно погрешно. Никад се религија није идентификовала са једним својим обликом. Сем у хришћанству, где Бог лично улази у историју као Богочовек Исус из Назарета и оснива Цркву — чудо искључиве Божанске љубави, „скандал партикуларизма”.

Наука може да пружи уточиште пред бурама живота; нарочито уколико је неко стваралац у њој. Задовољство које следује успеху у тој врсти службе општој култури, дубоко заснованој на тежњи човекове душе ка истини, служи као оправдање и накнада за нужно одрицање и напор у раду, као и неизбежну животну патњу. Оно је и утеха за мучно сазнање о границама људског ума.

Разумљиво је стога што има много научника који говоре о величини научног рада.

Али, трајно оправдање и коначно смирење ни научник не постиже док свој рад и успех не заснује једним ирационалним ослоном на универзум, који је неприступачан научном поступку. Ни испуњење свих задатака науке не би донело научнику нити човеку уопште ослобођење од принуде, границе, патње, смрти, и свега незадовољства које томе следује. Нада, вера и љубав остају једини извор пуног смирења.

\* \* \*

Философија је упућена сазнању суштине Бића. Кад то постигне она се сматра способном да објасни дати свет из ње као узрока.

Религија упућује свој поглед спасењу, путу човека и света ка Богу. Она није само тежња сазнању, истини, већ и преображају, и то

коренитом, оном којим искуствено постаје трансцендентним, условљено слободним.

Философија може да побуђује тежњу за спасењем. Али она не пружа средства за то, не указује на пут ка њему. Изузев уколико је религиозна.

\* \* \*

Зашто сва велика дела уметности црпу своје побуде из погледа на Неизмерност? Јер полазе и ослањају се на нешто изворно, неизгубиво и свакоме приступачно и блиско.

\* \* \*

Имати преглед великог броја чињеница о датоме свету, средити их у природни систем и оперисати вешто њима — значи бити бистар. Из тог проистиче сналажљивост, окретност, практичност.

Довести их у смисаону везу, сагледати промене у њима као универзалну тежњу нечему изнад њих, значи бити дубок, мудар, религиозан. До свих ствари продире први поглед; до њиховог праизвора други. Законитост природе константује први; унутрашњу тежњу Вечноме други.

\* \* \*

Поред све своје убедљивости чињеница утврђених у наукама оне не пружају одговор на питања о реалности коју нужно осећа, доживљава, слуги мисаон човек. Дух је функција, акција, упућеност која не заостаје ни код целокупности природе. Он не може да стане код нечега што тек указује на дух, а само је не-дух, или дело духа.

Ако научни дух пориче ову своју битну одлуку он пориче самог себе. Његова тежња иде кроз дато ка универзалноме, кроз створено ка Творцу; иако је свестан да својим методама не иде даље од створенога, он је свестан своје најдубље тежње.

Како се те две тежње спајају у једној личности и задовољавају се у науци као целини, то остаје загонетка, али само за научни ум, не и за реалну личност, у којој се не само спајају него и условљавају и потпомажу. Да није тога човек би се распао на онога који научно мисли, који уметнички осећа, итд. Никакав механички збир не представљају „безбројна Ја“, већ живо и стваралачко јединство.

\* \* \*

Религија не искључује разум. Напротив, она га активизује, оживљава, потстиче; она га чак контролише. Има много искустава до којих је дошао религиозни мислилац одавно, а до којих научни тек долази. Тако, нпр., упознавање граница разума није константовао тек Кант. Исто тако давно је религиозни мислилац стекао искуство да разум, одн. наука не може да решава проблем морала, док научник тек у нашем веку долази до њега.

Тако религија спаја разум и надразум, чак са њима и нагонско у човеку. Отуда она велика снага разума код верујућега, а која га ипак не води једностраном рационализму.

У вези са овим могу се посматрати речи Ајнштајна кад каже: „Шта је смисао нашега живота, шта је смисао живота свих живих бића уопште? Знати одговор на ова питања значи бити религиозан”.

\* \* \*

Данас је тешко говорити о религији а остати објективан у пуном смислу речи. Цела духовна атмосфера намеће апологетски став, и ко носи у себи макар мало васпитнога, мисионарскога неће му одолети. Мада прави преставници науке и уметности подржавају свест о томе да окретање мисли према природи ниче из исконске тежње за њеним пуним сазнањем, тј. за сазнањем Свеобухватнога из кога она проистиче, која је одређује и у крајњој линији води њеном крајњем циљу — ипак се велики број људи, одређених другим, најчешће политичким и економским побудама, неоправдано служи именом науке и заузима неоправдан став према религији.

\* \* \*

Велики савременици не изгледају каткад такви јер иду за остварењем идеје која се сматра неостварљивом. Зато често чине утисак фантаста. А кад остваре своју замисао или бар укажу пут томе бога-тија стварност покаже њихову величину.

## П Р И К А З И

Др Димитрије Димитријевић

### МОРАЛНО БОГОСЛОВЉЕ (ПРАВОСЛАВНА ЕТИКА)

(Издаје: Свети архијерејски синод Српске православне цркве Београд, 1970.)

Етика, као наука о моралним законима и дужностима, излаже принципе моралног живота, тј. начела која важе у процењивању људских поступака. Оцену о ваљаности нечијег деловања исказујемо етичким сужданима, али њима истовремено изражавамо и своју личност. Збивања око нас и наше рефлексије могу понекад чак и да смање снагу предања, да отупе инстинктивно поуздање усисано, тако рећи, са мајчиним млеком, јер начин мишљења, извесна осећања и савремени догађаји око нас доводе у сумњу однос човека према самом себи, људима и околини.

Само етика која је производ утврђених људских стремљења ка одређеном идеалу може да изнедри позитивну моралност која ће моћи да укаже на достојне примере у животу једног народа. Систематски изведене етичке вредности могу довести до осуде некоректних поступака и у савременом друштву. А како је данас у школама са укидањем „Хришћанске етике“ као наставног предмета омладина лишена изучавања једног значајног уџбеника за стварање позитивног морала, то, иако са закашњењем у односу на време излагања *Православне етике* од др Димитрија Димитријевића, још увек није касно да се

говори о његовој књизи, јер људи сваки дан траже ослонац при одлучивању шта је добро а шта је зло у људском пословању.

Етика професора Димитријевића садржи прво увод затим у општем делу три поглавља и у посебном делу две главе. Ради прегледности погледаћемо овај рад поменути редом. А гишчева концепција у свим деловима и настојања да пружи адекватна решења за постављене проблеме и захтевају и заслужују пуну пажњу читалаца.

Одређивањем моралног богослова као науке „која говори о томе шта је добро, а шта зло“ (стр. 5), писац је дефинисао етику као облик свести „на основу принципа за живот које поставља сам човек (стр. 6), али јој је извор „натприродно откривење Божје“ (стр. 8).

У излагању главних праваца у развоју философско-нормативне етике, аутор је нагласио, на пример, да хришћанство „није противу задовољства у принцип“ (стр. 18), али се не слаже са епикурејством као животним принципом.

Европску философију др Димитријевић је приказао од ренесансе, преко доба просвећености, кроз романтизам и савремени период, како би

показао да „морал, ма колико да је повезан с природним животом, ипак се битно разликује од чисто природног живота Он има посебне изворе у човеку, у његовој духовној природи, па је израз његове узвишене моралне личности” (стр. 23).

Савремени период завршава аутор критичким освртом на Шопенхауерову философију и хришћанство. „Стога док по Шопенхауеру, аскетизам служи злу, уништавању живота а то је у суштини зло дотле аскетизам по хришћанском учењу служи савлађивању зла, његовом потпуном уништавању, да би се добро одржало и развило до савршенства. Према томе хришћански аскетизам је у служби највиших вредности” (стр. 30).

Професор Димитријевић је исторично поступио и у току излагања главних праваца у развоју хришћанске стике полазећи од патристичког периода у коме је једанаест поменутих великана, међу којима су Тертулијан и свети Атанасије Велики, особито су наглашене речи светог Јована Злотоустог о љубави и смирености.

Улазећи у проблеме теоријске етике, која проучава морал функционално и каузално, писац је приступио утврђивању значења етичке норме и у римокатоличкој цркви. „У крилу римокатоличке цркве постоји такође језуитско схватање морала, које је, углавном, казуистичко. Ово схватање састоји се у том да се из општих норми изведе закључак за сваки конкретни случај који може човеку да се деси” (стр.37).

Протестантска етика произилази из детерминистичког схватања односа Бога према људима онако како су то износили Лутер, Калвин и Цвингли, а чије ће ставове познији неопротестантизам да радикално измени. У новије доба протестантске теологије запажена је такозвана интеримсетика која сматра да „овај свет и живот у њему, с обзиром на скори њен крај и почетак нове стварности, губе своју важност” (стр. 38).

Излагањем српскоправославне етике завршава с увод. Аутор је запазио да „стичка наука у савременом смислу те речи никада код нас није била нарочито развијена” (стр. 39), али ипак „треба истаћи да је етичко учење систематски излагано у средњешколским уџбеницима” (стр. 40), па су етичке норме, као правила која регулишу међусобне људске односе и санкције, као мера која прати извр-

шавање или кршење друштвених правила од стране појединаца или група, могле да подстакну братоку, међусобну љубав људи. „Љубављу се стиче светост кад се делима посведочава и сагоревањем у ватри кајања очисти од грехова” (стр. 43).

Навођењем разних хипотеза о појму морала почиње општи део овог уџбеника за IV разред српских православних богословија. Професор Димитријевић је извео закључак у приказивању православног учења: „Треба бити у заједници с Богом кроз Исуса Христа и дејством Светога духа увек вршити вољу Божју, која нам је објављена у Исусу Христу Сину Божјем” (стр. 49).

Интересантно је излагање морала у односу на обичаје, право, уметност и просвећеност (стр. 51-55), али у морално поступање улазе као компоненте и људска свест, саосећање а нарочито култивисана воља, јер је моралност, очигледно, функција целовите људске личности која има своју аутономију и слободу мишљења, јер је доиста човек морално биће (стр. 56-58).

Проблем важења моралних вредности и моралних норми представља увек актуелно подручје за етику, тим пре што су многи противници моралног учења сматрали да оно није у стању да докаже своје божанско порекло и правилно утврди свој однос према објективној стварности. Многи сматрају да хришћанска етика не може да експлицира проблеме моралних вредности из воље Божје. Др Димитријевић доказује супротно: „Према томе под природним моралним законом треба разумети апсолутну вољу Божју која се сазнаје преко природних моралних способности које сачињавају један део суштине човековог бића, те су као такве неотуђиве” (стр. 60). У најкраћим могућим потезима: „Ова воља Божја, с којом се човек упознаје директно од Бога, не преко природе, назива се натприродним законом” (стр. 61).

Старозаветни морални закон изражен је у четири периода: Мојсијев, пророчки, законски и поучни. Ново-заветни морални закон исповеда Јеванђеље, а у њему посебно место припада Христовој *Беседи на гори* (по Матеју). Професор Димитријевић је језгровито одговорио на питања: Кога је упућена, у чему је смисао њен и да ли су остварљиве заповести из ове беседе? (стр. 66-69). Посебно треба истаћи ауторово концизно из-

лагање девет изрека Исуса Христа названих блаженствима (стр. 70).

Дискусија о савести показује постојање моралних вредности са индивидуалним важењима. „Иако се ни у јеванђељима не налази посебан израз за савест већ се употребљава израз срце, и није развијено учење о њој, ипак се у њима појављује нешто ново” (стр. 74), па се може дефинисати овако: „Савест је сазнање које собом обухвата представу о моралном закону или идеалу, оцену субјекта и његове делатности с обзиром на морални закон и услед тога настало радосно или мучно осећање” (стр. 77). Свакако да се вредносно суђење не може свести само на емоционални доживљај, већ оно садржи ставове једне личности, неке породице, одређеног друштва, нашег народа и људске заједнице у целини.

Слобода воље по детерминизму (стр. 80), индетерминизму (стр. 81) и фатализму (стр. 82) обеснажена је чињеницом такозване „психолошке слободе која се састоји у слободи избора и у хтењу да се добро чини”, а морална и духовна слобода је „резултат сарадње благодати Божје и човека као личног бића са свим његовим моћима” (стр. 80).

Са одлично развијеним осећањем мере у обрађивању етичке проблематике, професор Димитријевић нас уводи у друго поглавље које почиње питањем извршавања моралног закона. „Ово приписивање добрих дела за награду а злих за казну назива се моралним урачунавањем” (стр. 83) а оно је и природна потреба и неопходност у логичком схватању живота и његовог циља.

Писац је даље у свом уџбенику ишао од морално индиферентних радњи — адиафора (стр. 85) до проблема моралне дужности које су у ствари „Божји глас који нас обавезује да добро чинимо а зла се клонимо” (стр. 87). Указао је писац и на разлику римокатоличког схватања савета и православног учења „да је савршенство обавезно за све” (стр. 90).

Врло практичну улогу има излагање појма хришћанске врлине која је дефинисана речима: „Врлина је стална и трајна настројеност воље ка добру” (стр. 91), а она оваплоћује „дела која уз сарадњу човекову чини Свети Дух љубављу која се његовим дејством излива у орца наша” (стр. 92). Врлина садржи одређена својства, мотиве и преимућства у томе што „хришћанска врлина која клија

и расте на земљишту натприродног откровења, има могућности за развитака који је за природну врлину немогућ” (стр. 94).

О нарушавању моралног закона говори се у трећој глави. Дубоко психолошки писац је проникао у појам и узроке настанка греха, његов развитака и последице (стр. 99-102). А у класификовању грехова указао је на разлику између тешких, смртних и лакших грехова (стр. 104), али изнад свих грехова уопште стоји хула на Духа Светог (стр. 105).

Могућност покајања (стр. 106) и поправке грешника (стр. 107) постоји уз одређена средства (стр. 108), а врхунац идеала с Богом постиже се у монаштву „даномоћном молитвом, строгим постом којим се спаљује грех и тако чисти и тело и душа, потпуном невиношћу и поврх свега сталном службом братству, чиме се највише приближава и уподобљава Исусу Христу који је дошао на свет не да Му служе већ да служи и живот свој да за пријатеље и непријатеље своје” (стр. 110).

Посебни део у четвртој глави обухвата хришћанске дужности према Богу. Др Димитријевић прво приказује, према еванђелском учењу, главне врлине: веру, наду и љубав, „као дар Бога у складу с оним што је Бог учинио за човека” (стр. 118). Одмах затим садржајно излаже учење о хришћанској вери у Бога на основу посланице апостола Павла Јеврејима (гл. 11) која почиње речима: „А вера је тврдо уздање у оно чему се надамо, доказ за ствари које се не могу видети” (стр. 119-122). А’ под хришћанском надом у Бога „треба разумети тврдо уздање да ће се дело нашег јединства са Светом Тројицом које остварује Отац кроз Сина у Духу Светом довршити до дана Христа Исуса” (стр. 123).

У казивању о хришћанској љубави према Богу и овом назначењу, човек тио објашњавању појма љубави, мотивима и њеним својствима да би се видело како је „ова љубав по своме пореклу пре свега божанска а по својој суштини божанствена. Она садржи љубав према ближњима, те је у највећој мери хуманистичка” (стр. 128). Стога „грешећи противу љубави према Богу и свом незнању, човек греша и противу љубави према ближњима” (стр. 128).

О поштовању Бога говори последња, пета глава. Људско биће је створено од тела и душе, па и оданост Бо-

гу има два вида: спољашњи изражен у култском, обредном начину и унутрашњи који је прожет хришћанским врлинама: вером, надом и љубављу. „Према томе богопоштовање није могуће без живота по вољи Божјој” (стр. 131) која захтева телесно и духовно јединство људске личности.

„Молитва је, као и богослужење, разговор наше душе с Богом, разговор који представља невидљиву заједницу с Њим: да је поред нас и у нама, да нас слуша и хоће да услиши” (стр. 132). Молитва, дакле, изражава приврженост човека Богу и дубоко богопоштовање, искрено прослављање, срдечно благодарење и скрушено молење. „Стога је молитва најузвишенији и најсавршенији облик човечје побожности, његовог међусобног односа с Богом” (стр. 133). Исус Христос је у молитви *Оченаш* показао својим ученицима и свим људима света како треба и зашто треба молити Бога.

Богослужење је заједничка молитва и пут спасења верних, који ће у светој евхаристији бити сједињени с Исусом Христом „кога је Бог начинио Месијом и Господом и тако још овде на Земљи остварују свој крајњи циљ и смисао свога живота” (с. 136).

Професор Димитријевић је савесно и педантно изнео смисао и вредност светих тајни крштења, миропомазања и покајања (стр. 137) и показао значај установе св. тајне брака, и породице која „треба да буде храм Божји” (стр. 138). А да то заиста и постане, треба упознати вредност и смислу „самокритике, кажњавања и мучења самога себе, свога тела” (стр. 140), ради моралног усавршавања.

„Под заветом се обично разуме обећање да се нешто дарује Богу или Његовој светињи у случају да молба буде услишена” (стр. 142), каже писац, али додаје да се заветом изражава и благодарност Богу, вера у Његову свемоћ и добру вољу да помогне човеку. Тако завет има поред религиозног и морално значење, уколико се заветовање односи на позитивне људске одлуке и дела

Да би људи неком засигурно веровали, човек се заклиње и „заклетва се у цркви дозвољава, али се забрањује кривоклетство” (стр. 144), мада је Господ рекао да се не треба клети ни небом, ни Земљом, ни главом својом, већ рећи само: да или не (Мт. 5, 33-37).

Исповедање вере врши се и речима и делима, а врхунац убеђености у своју веру доказује се мучеништвом ако је и то потребно. „Мучеништво је победа Цркве, кроз њега се испољава и посведочава њена духовна сила и моћ, светост Божја која је апсолутна надмоћност, којој се ништа на свету не може супротставити” (стр. 147) истиче др Димитријевић.

Учењем о мучеништву завршава се *Морално благословље* професора Димитријевића, а нама још остаје да кажемо како је излагање етичке проблематике у овом делу достигло своју теоријску и практичну вредност, јер је аутор умео да укаже на трајну актуелност етике чији су васпитни и философски значај умели да схвате и оцене сви истински мислиоци којима је на души лежало унапређење људске хуманости и духовне културе.

Слободан Петровић

Тадеуш Бреза

## БРОНЗАНА ВРАТА. ВАТИКАНСКИ ДНЕВНИК

*Суботица-Београд 1970.*

Тадеуш Бреза је изданак старог пољског племства. Родио се 1905. године у данашњој Белорусији; у вечност се преселио маја месеца 1970. У једном манастиру у Белгији постао је члан реда св. Бенедикта. Будући да је читање претпоставио молитви, враћен је, као непослушан редовник, у Пољску где је у Варшави завршио философију. Радио је у дипломатској служби и бавио се списатељском делатношћу. Десет година после завршетка другог светског рата, Тадеуш Бреза је опет у дипломатској служби. Углед романописца прибавиле су му следеће књиге: „Адам Гривалд” (1936), „Зидине Јерихона” (1946), „Небо и земља” I-II (1949-50), „Валтазарова гозба” (1952), „У квргама” (1955), „Мисија” (1960). Тачно пре једне деценије појавила се књига „Бронзана врата”, доживевши, отада, десетак издања на пољском и преводе на скоро двадесет светских језика.

На положају културног аташеа пољске амбасаде, Бреза је провео у Риму време од 1955. до 1958. године. Прва година боравка, по сопственом признању, протекла му је у прилагођавању земљи, језику, поднебљу и раду у дипломатском уреду. После овог раздобља јавила се у њему жеља за писањем јер се четвртвековне навике и нагони нису могли искоренити. Бреза је почео да прикупља грађу за један будући роман. Италију годишње посећује мноштво странаца, а велики број њих пише о тој дивној земљи. Бреза је увидео, поред свега тога, да у Италији постоји безброј деви-

чанских, нетакнутих тема. У његовој свести искристалисала се једна од њих, која га је потпуно обузела и прожала, нарочито подстакавши у њему интелектуалне снаге филозофа, историчара и књижевника као и римокатолички дух његовог васпитања. Брезу је привукао један феномен дугог трајања: универзалност организације римокатоличке цркве и Ватикан као њено духовно средиште. Из Ватикана полазе невидљиви, али врло ефикасни и осетљиви, политички конци до најудаљенијих места земаљског пространства. Важност Ватикана као стацишта свих верских, политичких и економских путева латинске цркве, распламсавала је Брезину жељу за подробнијим упознавањем онога што се на другој страни реке — *al di là del fiume* — одиграва. Брезина књига отворила је тешка бронзана врата омогућивши нам да, кроз раскриљен улаз, ступимо у ватиканске палате.

Бреза је своје дело написао у облику дневника. Од 6. јуна 1956. до 10. новембра 1958 године, водио је он, иако не редовно свој дневник. У њега је уносио на начин кратких расправа и огледа, многе разговоре, сусрете, догађаје текуће политике, привреде и културе, историјске цртице, описе предела, новинске извештаје и анегдоте. Ово је укомпоновано и заједничком нити у једну целину повезано тако да, само по себи, говори о умешности писца. Бреза није ни бранио ни осуђивао ватиканску државу, него је писао мирно и без заслепље-

ности у оба смисла. Пишући о Светој столици и „Христовом намеснику“ на земљи, Бреза доноси врло занимљиве судове, оцене и закључке који, својом мисаоном дубином, добијају у вредности и значају настављајући да важе у времену. Чињеница да у књизи не постоје измишљени људи и догађаји дају јој посебну драж, уверљивост и обележје особитог историјског извора.

Брезина књига представља исечак из историје Ватикана; у њој се огледа стање за време понтификата Пија XII. Ова конкретност не одузима књизи универзално обележје јер је аутор, описавши чудесни механизам Римске цркве половином 20. века, приказао у ствари, столетни лик једне организације, која се врло мало мењала. Своје излагање илустровао је и неким појединостима из прошлости (Веронезе пред судом инквизиције због слике „Гозба у Левијевом дому“). Посебан тон књизи дају разговори које је аутор водио са разним црквеним личностима. Основна идеја једног опата, на пример, јесте: „Капитализам с једне стране, комунизам с друге стране, то су десна и лева страна једне исте јереси, материјалистичке по форми и антидеистичке по садржини. Њих ће нестати са света кад Црква прожме свет интегрално.“ (22)

Положај цркве у савременим друштвено-економским условима главни је предмет занимања Тадеуша Брезе. Пије XII седео је на столици св. Петра у заиста бурним временима: други светски рат је почео и завршио се, а послератно раздобље било је обележено супротношћу између Истока и Запада. Епоха овог папе одликује се централизмом у управи Римокатоличке цркве. Организација централне власти над скоро 400 милиона католика, опцијина је Брезу као што и данас запањује и задивљује људе. Органи власти (конгрегације, трибунали и канцеларије) функционишу тако да је један Американац, познати стручњак из области организације рада, после тромесечног боравка у римској курији, „изјавио да је продуктивност ватиканских канцеларија једна од највиших на свету. Изјавио је такође да је римска курија рошила проблем над којим се Американци стално муче, наиме, проблем правилног функционисања труста мозгова“. (56)

Генијалност ове машинерије заснива се на обавезним начелима од

којих не сме одступити. Постоје три таква принципа. „Први се односи на компетенције персонала. Други, на одличне интелектуалне кондиције персонала за време радних часова. Трећи се односи на изношење проблема пред кардинале; ти проблеми морају да буду у садржајном и формалном погледу тако одређени да је често довољан само један поглед па да се увиди у чему су“. (61) Квалификациона структура службеника курије на завидној је висини: сваки од њих има два доктората, из богословља и канонског права. На рад у курији примају се после врло тешког конкурса. Зато није чудо да курија представља труст мозгова, а функционалност овог механизма управо је фантастичних размера. Тајна ове функционалности је „у проналажењу језгра проблема сваког индивидуалног случаја, језгра сумње на коју се наиђе, као и изношењу тога језгра на начин најјаснији и најсварљивији.“ (64)

Бреза пише и о папиној најужој околини, о његовим сарадницима, секретарима и саветницима. Пија XII везивало је деценијама старо пријатељство са двојицом језуита. Били су то Немци Роберт Лајбер и Вилхелм Хентрих. Папин однос према овим ученим језуитима био је врло занимљив. „Моја три обавештача, који познају Лајбера, тврде да је он управо мајстор пасивно-активног асистирања при раћању папине мисли. Он је велики акушер те мисли.“ (72) Лајбер је, на виртуозан начин, успео да усклади своје духовне способности са тешком нарави Пија XII. „И управо заједнички живот, сарадња папе и Лајбера, хармонизовао се на тај начин што папа осећа поред себе стално присуство његове интелигенције, а никад не осећа присуство његове воље.“ (73)

Бреза је бележио догађаје везане за Ватикан, а који су се одвијали пред његовим очима. То су у првом реду, догађаји из оквира међународних односа: споразум Ватикана с Пољском и посета Риму кардинала Вишинског, пољска емиграција у Ватикану, став Ватикана према догађајима у Мађарској октобра 1946. године, Котијева и Хојсова посета Ватикану и обојени у црквеној хијерархији. Аутор говори и о Данилу Долчију и, много, о Малапартеу, писцу чувене књиге „Кожа“, коју је Ватикан забранио. Бреза је посебно описао настојање Ватикана да Малапартеа, пред смрт, врате Богу. Ватикан-

ски лист „**Osservatore Romano**“ донео је 31. I 1957. вест у којој објављује **proscriptio librorum** дела „Трагично осећање живота“ и „Агонија хришћанства“ Мигуела де Унамуне. Бреза је забележио и низ занимљивих појединости као што су: одлука Ватикана о проглашењу архангела Гаврила за заштитника телекомуникација, а св. Кларе за заштитницу телевизије, протоколарна „незгода“ поводом постављања Кларе Бут Љус за амбасадора САД у Риму. Протокол је био у недоумици како ословљавати госпођу Љус; одлучили су да то буде **signora ambasciatore**.

Аутор даље говори о сукобу Ватикана и Малтешких витезова, о систему образовања и предавањима на римо-католичким највишим школама, посебно на **Universitas Gregoriana**, о болести и смрти Пија XII у зору 9. X 1958. године, о балсмовању његовог тела од стране једног шарлатана, о стању у Ватикану после папине смрти, о сахрани и страним изасланицима. Бреза је посебно лепо описао прилике у врху Римске цркве у тренутку обезглављености, општу напетост и узбуђење пред избор новог папе и, најзад, избор венецијанског кардинала Ронкалија за папу, који је узео име Јован XXIII и величанствену свечаност крунисања новог папе.

Пишчеве уметнички обликоване мисли и ванредна моћ запажања дају делу посебну драж, а обиље података вредност аутентичног споменика једног времена. Дело је на наш језик превео и кратак предговор написао Петар Вујичић, одличан преводилац многих дела пољске књижевности.

Јован Литричин

### ПРАВОСЛАВНО СХВАТАЊЕ УНИВЕРСАЛНОСТИ (КАТОЛИЧНОСТИ)

У последње време, нажалост и многи православни људи мисле количински и приземно. Мисле као политичари овога света — хоризонтално. Међутим, пошто су већ усиновљени Богу Оцу, требало би да имају „ум Христов“ и да пре свега мисле вертикално: „горе имајмо срца!“...

По православном разумевању грчке речи „катхолики“, Црква је „католичанска“ или саборна зато што је Христос као Богочовек једини „католичански Човек“ који „сабира“ све

вернике у Своме Телу. Црква је једна јер постоји само један Христос и она је света, јер је њена Глава (Господ Исус Христос) — Светац Божји. Црква је и апостолска, јер је Христос-Бог изабрао апостоле на најузвишенију службу под небом: да сведоче о Његовом васкрсењу. Значи, све четири ознаке Цркве долазе јој од Христа.

Католичност или универсалност Цркве зависи првенствено од „вертикалнога“ споја локалне заједнице са Васкрслим Господом Христом који седи горе с десне стране Оца и, истовремено, стоји доле на олтару под видом Хлеба и Вина. А логички и историски тек је од другостепене последиčnosti „хоризонтално“ ширење Цркве у географском смислу. Значи у почетку, после Педесетнице, Мати Црква је географски постојала само у Јерусалиму, али је она ипак била „католичанска“ или свеобухватна због Тела Христовог у њој које је „католичанско“ или саборно или све-сабирно.

Светодуховско чудо претварања Хлеба и Вина у Тело и Крв Господа Христа може вршити сваки епископ као истински наследник светих апостола (и сваки презвитер као заменик епископа) када се народ Божји окупи на свету Литургију. Тако сваки епископ има целог Христа на сваком олтару своје Епархије.

Међутим, ако сваки православни епископ има у својој локалној Цркви исту ону пунину Христовога присуства на светој Литургији као и Мати-Црква Јерусалимска на Духове — зашто поједини епископ мора још да иде изван своје потпуне епархије на сабор епископа? То је зато што је Христос поставио Сабор од Дванаест Апостола, а не једног апостола, да руководи земаљском Црквом у целини. И када је искрсавао општецрквени проблем, решавао га је цео Сабор Апостола, а не један апостол. Зато православни епископи долазе на сабор архијереја у главни град своје области и на том сабору председава епископ-домаћин који има почасну титулу архиепископ или патријарх. Првенство части цариградског патријарха у епископату православно-католичанске Цркве види се у томе што би он председавао на васеленском сабору епископа, где је он „први међу једнакима“.

Свака аугокефална православна Црква са својим Архијерејским Сабором на челу представља једну канонски заокружену пунину живота

у Христу. Свака аутокефална православна Црква је мистички универсална, јер њен Архијерејски Сабор има универсалну духовну власт коју је Христос-Бог дао Дванаесторици Апостола, а та власт повлачи за собом молитвену и мисионарску одговорност не само за свој народ, него и за цео свет...

Универсалност, као својство Божије, одражава се најпре у истинитости (православности) Цркве, а затим и у њеној распрострањености по целој свету. Само је истинита Црква Божја — Православна Црква — и универсална или свеобухватна у есхатолошкој перспективи, без обзира

има ли она велики или мали број верника широм васељене.

И Сам Господ је био више песимиста кад је поставио питање: да ли ће наћи људе од вере када се поново врати на Земљу... Значи, Христос не предвиђа да ће Његова православна Црква бити већинска међу религијама последњих дана овога света.

У то име треба да се развије „свето такмичење“ међу православним нацијама и њиховим аутокефалним црквама — које ће од њих бити најплодније у апостолском мисионарењу и које ће очувати универсалну истину Православља чак и пред лицем Антихриста, све до Другог Доласка Цара Славе.

Еп. Д.

Бранко В. Радичевић:

## „С Е Љ А Ц И”

Нолит 1971.

*К Теби подижем очи своје, који  
живиш на небесима (Псалам 123,  
1)*

Најзад се и оваква књига појави у српској књижевности. Ево већ више година како село лагано ишчезава из наше књижевности претпуштајући све више место граду. Разлог томе не треба тражити у опадању значаја села и нашем друштву, већ у оном неорећном, по хиљаду пута већ споменутом и по хиљаду пута осуђеном „угледању на Европу” које се граничи код нас са снобовским прихватањем свега што не личи на познато. Град, бар онакав град какав нам приказују западни писци још је стран нашем друштву и тек је на видiku. Праве урбане средине још нема, нити ико од нас жели да је буде.

Ми се никада нисмо помирили са градом, са животом који он носи, са свим оним што је њему обавезно а нама страно и одбојно. Неколико романа, као што су *Измаглица* Зупанчичева, *Град* Воје Терића и *Грубићи и нежнићи* Б. В. Радичевића, покушало је да нам наслика наш модерни град. Тај град је требало да буде ослобођен злих духова и свакојаким напастима којима је опседнут модеран човек. У томе је успео једино Зупанчич који је створио прототип идиличног

градског романа у коме нема никаквих друштвених потреса, већ постоје само ситне, свакодневне људске бриге. Остали романи су наставили традицију која је потекла још од српских реалиста XIX века који су нам град сликали као пакао препун опасности за добру и наивну човекову душу. Град се увек ширио по целом нашем обзорју као место у коме се стичу све животне опасности и извор људске пропасти. Разлог томе треба тражити у вековној људској симбиози са природом и скорашњем раскиду тих традиционалних веза. О томе је још пре четрдесет година писао Николај Берђајев: „Техника откида човјека од земље, наноси ударце свакој мистици земље, мистици материнског начела, која је играла толику улогу у животу човечјих друштава. Актуализам и титанизам технике изравно је супротан сваком пасивном, животињско-билинском пребивању у материноском крилу, у крилу матере земље, Магна Матер, он уништава угодност и топлину органског живота, приникнулог к земљи. Смисао техничке епохе прије свега је у том, што она завршава телургијску периоду у историји човјечанства, кад се човјек одређивао по земљи, и то не само у физичком, већ и у метафизичком смислу ријечи.” (Берђајев: Човјек и

машина, Загреб, стр. 13—14) Борба између човека и технике није јењава-ла од времена када је Берђајев о то-ме писао. Напротив. Човек је сам створио град али као и сви створите-љи он је својим делом незадовољан, гнуша га се и плаши, и најрађе би желео да у том његовом изуму неко други живи а не он.

Жеља да се извучемо из хаоса у који смо запали, полагаано се претва-ра у хистеричан страх чија је главна одлика чежња за оним што је про-текло, а што смо, то никако не тре-ба изгубити из вида, ми сами уни-штили. Прикљештени између оног за чим чезнемо и онога што смо пости-гли, наричемо и покушавамо да се обманемо причом о старом, добром, ишчезлом свету, који је као и сан о будућности, само сан.

На развоју онога што нас привла-чи и онога што нас одбија, стојимо као Гец из драме Ж. П. Сартра *Баво и Господ Бог*, који уништава феудал-це зато што не може да буде као они и ако за тим чезне. Одбачени од оних које би хтели да волимо ми их мрзимо. Бирајући између два света, ми ћемо по људској природи изабра-ти гори.

Налазећи се пред сличном диле-мом, Радичевић већ годинама поку-шава да пронађе свој прави пут. Он се полагао али сигурно, као блудни син враћа домаји остављајући, дели-мично, своје милијарде.

Свет села о коме почиње да нам говори, још на самом почетку могу да кажем, прави је његов свет, једи-ни свет за којим је увек чезнуо и чи-јег му је умирања жао. Напуштајући лагано урбану средину после романа *Бела жена* и *Бели човек*, он се неза-држиво кретао према ономе што ми, по традицији, називамо народном ду-шом. Све оно што је после превелике народњачке славе и хвале тонуло у заборав; оне појате, црквице, зелени лутови, жуборљиве речице, старе во-денице поточаре, легенде и крајпута-ши звало га је да му се врати. По

трун заборављеног и презреног изла-зило је из његовог пера и сладило ду-хове ретких књижевних сладокусаца међу проређеним читаоцима.

Дилема која је постављена пред на-ма: или бити модеран, бити онај који се неће разликовати од осталих у ма ком делу света и у ма којој од скоро прошлих или скоро будућих година, или покушати да се кроз самосвој-ност, кроз нама већ у самом почетку датом — расцветаваш, макар на пр-ви поглед, и у цвет који није пре-више цењен на тржишту, притисла је и Радичевића. Пут којим је он по-шао није несвакидашњи и ако је у последње време нешто зарастао у ко-ров. Бирајући тај пут Радичевић је сигурно био свестан ризика који пре-узима. Бирајући за тему свог романа живот села и сељака, он је дошао у опасност да многоструко повећа чи-талачку публику али и да изгуби на-клоњеност критике. Приближавајући се читаоцима он је дошао у опасност да се сврста у редове оних писаца ко-ји су од Веселиновића, Ст. Јаковље-вића па преко Бранка Ђопића, увек имали велики број читалаца али ни-када венац тријумфа од критичара. То није била последица критичарске завидљивости већ скоројевштине ко-ја нас као мера притиска већ деце-нијама и која нас гура да читамо многобројне тешке, квазифилософ-ске, књиге, одбацујући свако дело које нам је на први поглед јасно и које нам одмах на душу прилегне. Оно што нам је јасно, чини нам се да је невредно јер можемо да га на-пишемо и ми. Оно што можемо сами — није вредно. Вредно је само оно што ми не умемо. Неразумљиво, оно чему се никада нећемо моћи да при-ближимо тек има вредност за нас.

Али о том другом приликом.

*Сељаци* је роман писан на начин доста уобичајен у последње време код нас. Са разбијеном романескном структуром, са нестајањем главне личности и преношењем функције главног јунака са појединца на друш-

тво, са обрадом појединих епизода и стварањем континуитета радње помоћу искиданих сличица, модеран роман је утицао на Радичевића. Инспирација је само постојала у том роману све је рађено у духу руских и српских реалиста са краја XIX и почетка XX века. Тамо и овде град и село у грчевитом стиску цеде из себе последње сокове живота у борби за праву људскост. Напуштање истинског живота и увлачење човека у љуштину регула један је од главних Радичевићевих мотива. Свет се распао, онај свет какав смо некад знали, раскинула се веза између генерација, ако ту уопште може о генерацијама да се говори. Постоји само једна генерација, генерација старијих, оно што је после ње настало расуло се у ништавило овета који окружује село и који не само да гута децу села, већ је и сам у својој дубини распаднут, тако да у њему немамо неког настављача већ пре упропаститеља. Метрополис је скоро невидљив ако не рачунамо градић испод планине као његовог представника, и ако то је одмах јасно — само бледог представника. Његова скоро мистична присутност нас плаши баш својом неиздиференцираношћу, својом моћи која као да потиче од оног зла које нам долази од самог прапочетка.

Град је оно што уноси пометњу у природни редослед живота сељаковот. Не само да им односи синове и кћери, он их и тамо, по гудурама и пропланцима прогања и одузима им морал и етику који се већ и овако из темеља љуљају. Између природе која их окружује и власти, а власт је овде све оно што долази из града, они имају само један одговор и само једну утеху — судбинско прихватање несреће која долази. Одломак који следи најбоље сведочи о томе:

„И ви сте грађани. Имате право као и остали свет

Ми смо сељаци!” (стр. 54)

Та мисао да су они, сељаци — нешто другоразредно и никоме важно, од-

говор је свакој жељи за буђењем и поправљањем ствари. Једина утеха и саветник им је манастир. Као и њиховим дедовима. Утеха духу да, али спас телу, у роману, не. Тело је продато и ни за какво бесцен благо не може да се откупи.

У граду је све оно што ће упропастити село. Као прво, то је неморал. Полагано, као рак што нагриза тело, блуд се шири селима, расте уз планинске падине и запљускује манастирске забране. Жене, једна за другом, више него мушкарци, а то је један од сталних Радичевићевих мотива, престају да буду жене—мајке и постају жене блуднице. Само су три женска лика позитивна у роману. Од њих је једна која је зрелила, Петрова снаха, модерна Марија Магдалина. Мислећи да ће јој живот протећи уладо, а то је у дубини сваког бекства са села у град, да ће се нешто велико, нешто дивно и недоживљено другима дешавати, док она чами у планинској забити, доводи је, као и многе друге пре ње, у кревет крчмара Момчила. И ту, на граници између добра и зла, између Светлости и Мрака одбија да пође стазама блуда. Цело једно поглавље посветио је Радичевић овој борби. Заједно са њеним девером Петром, који би условно могао да се назове главном личношћу романа, стрепе читаоци над њеном судбином. То што она побеђује у тој борби, не проистиче толико из самог тока ствари колико из жеље пишчеве да се тако деси, да се из тог блуда и кала појави један лик грешника који се каје и коме је милост учињена. Тај тренутак реалистичког пада ипак не смета толико књижи јер се и примећује приликом напетог читања. Напетост која влада доводи до катарсиса код читалаца. Док се Петар ослоњен на снаху полагано креће према селу ми осећамо олакшање. Чини нам се и ако је то можда само варка, да ће се, можда, појавити неки излаз из те глухоте, да ће се све Његовом помо-

ћу текако на добро окренути. И сам милиционер Карамарко, добар човек кога службена дужност нагони да буде груб, осећа свечаност тренутка при њиховом одласку.

„Сељаци, сељачка посла... размишљао је Карамарко. И гледајући горе, у светлост која избијаше из богомоље, крену руком да се прекрсти. Али — застаде. Осмехну се. Рука се спусти на опасач. Он га притеже. И крену ка насипу”. (стр. 179) Доживљавајући морални васкрс она баца у други план евентуалну нереалност збивања. Структура књиге захтева такав преокрет и он нам је драг.

Остале жене су највећи непријатељи села. Најбољи пример за то су Петрова мајка, која наговара снаху да сиђе у град, и Наумова жена која као злогук вештица свако дете над којим Наум стрепи, потајно наговара да побегне чим подрасте. Испосњујући своје тело она испосњује и земљу хранитељицу. Чини је пустом. Као и она што живи једино кад је бременита, — знају то и Маврило, и Наум, и Петар, — и земља живи само када је препуна сељака. Земља је жена, мисли у потаји Радичевић, коју треба оплођавати, и то не само семеном но и телима предака. Преци су они који ће тела своја као жртве земљи да положи, да би помогли потомцима, као што ће душама својим сведочити за њих пред Светитељем. Жена је издала село и оно због тога пропада. За разлику од Кнута Хамсуна, који у роману *Плодови земље* има само једну жену која застрањује али Исаковом брзом интервенцијом се брзо враћа у ред, *Сељаци* су роман не само о пропасти села већ и о пропасти породице. Исакова породица има само једног отпадника, његова судбина је на самом почетку запечаћена. Одлазак у град, кратко-трајни успеси, све је то најава обновљене трагедије, трагедије коју смо једном заобишли али која нам се увек, то треба запамтити, увек јавља када напустимо пут вечно утрвен.

Пропаст је свему у шта се сељак уметла ван устаљених облика који су вековима оверавани и утврђивани, и чији значај и сигурност ништа не може да поремети. Свет је једном заувек дат, свет сељаков, као што је и свемир заувек формиран. Развој који постоји само је доказ утврђеног редоследа побољшања, развој који се развија пред нама, само је ред неизбежног погоршања. Земља миришљавка је једино што може да спасе сељака. Земља која ће се ускоро звати пуста земља. Исакова деца то знају, чак и онај син који је отишао у град. Деца српског села то не знају. Тражећи спаса они губе вечни спас зарад тренутног успеха. Заборављају да, углавном, нико ништа не може да промени, али и да нико ником не може да науди ако се човек држи устаљеног реда ствари. То је онај незаглушиви тон исконске хармоније који одјекује у чистим душама, без обзира на какофонију овога света.

Шум реке раздваја два света а мост који је срушен, те сељаци преко брвна прелазе да би могли да сиђу у град. То је символ два света који су некад, када су били још помало слични, живели једно покрај другог повезани бар неком споном док је данас та спона потпуно растргнута. Мале воденице клепећу и само оне својим хуком још говоре о животу сељаковом и о селу које умире уморно и старо. Ссла су на умору јер младих сељака више нема. Села у равници, села крај великих градова више и не постоје. Она су нешто стравично, нешто што ће бити претња и селу и граду. У њима не живе прави сељаци, прави сељаци живе горе око манастира и још дубље у планини где се град и не види. Сеоски свет се ломата и покушава да оживи себе, као да им је живот, онакав какав јесте, потребан. Радичевић није, покатакд, ни сам сигуран да ли да их сажаљева или да им се подсмева. Само, чак и када је подсмех

кроз њега провејава тута. Не може се заборавити прва слика која уђе у човеково око нити се неоплаканом оставити све оно што смо ми сами. Никад и до века. Као Мусић Стеван, који веран својој обавези одлази на Косово да се бори за свота кнеза који је већ мртав, да води битку која је већ изгубљена и да гине јер то његов образ захтева, тако и Радичевић подиже своје јунаке да се боре и ако им још на самом почетку каже да је борба изгубљена. У целом том распадању светова, у том хаосу који није смиривање већ настајање, једино што је још чврсто то је манастир и његови калуђери. Чак и онда када су са обичним људским манама, а са манама је свако, они су со земље. Узданица су они и стуб сељаков као и прецима његовим. Са њима увек и у добру и у злу. То је прекретница у послератном приказивању Цркве, монаштва и свештенства код нас. Први пут су они показани онаквим какви јесу, углавном, а и какви би требало да буду. Навешћемо, зато, подужи одломак из књиге да би што боље потврдили ове речи.

„Не остављајте земљу, рађајте децу!”

Тако је калуђер учио своје парохијане, долинце. Земља, прва брига: сачувати је и, ако је могуће, проширити; деца: да се настави лоза, име да се не изгуби, свећа да се не угаси...

Петру се свидело као он иде, како се уздржано поздравља, како говори. Прави богоугодник, мислио је. И зато му је пришао, после сахране неког Аврама Матића, из суседног села, чији живот и рад, ту, над отвореним гробом, калуђер похвали:

Земљу није отуђио, туђе није искао, рађао је децу, где каква су, одрасла, лепа, разборита, верна цркви својој!

И, заиста, око сандука стајали неки леки високи момци са свећама у рукама, поред њих њихове сестре, ле-

поке девојке, забраћене црним марамама...

Кад се попило за покој душе и почело разилазити, Петар приђе Мардарију и упита га: Хоће ли ићи у манастир, и ако хоће, могли би заједно, у друштву. Тако и кренуше.

Петар га упита:

„Шта мене саветујеш, како да се управљам у животу?”

„Женити се немој!” — рече калуђер одрешито. — „А то значи: не би смео имати деце. Ено ти братовљевог сина Млаћена. Од њега тешти човека. Спасео би једну душу која не назире светлост праву, а својој би олакшао пред Богом...” (стр. 97—98).

Породицу ојачати, веру прадедовску не затурити, поштење не заборавити, на сиротог се сажалити и према сваком нежност бескрајну осећати, то је оно што из манастира сија према селима. Једини који је такав јесте Петар. Једини који је до сржи своје несрћан такође је Петар. Он је свима добар, како каже једна личност, он једино није себи добар.

Личност за личношћу промиче пред нама. Свака нас плаши оним што јесте а још више оним што су други од ње направили. И тај свет, то село, ослања се на наивног и добола доброг Петра. И ту је разлог јаду. Јер Петар није онај који ће га спасти. Може да га спасе само љубав према ораницама, дивним, благо заталасаним њивама крај Тисе, Дунава, Саве, Мораве, које се злате на сунцу. Љубав према ономе што нам је вековима у крви. Треба поново научити оно што жели Петар да научи Млаћена: „Научићу те да поштујеш комад земље, мирисавке, да се сладиш хлебом који сам засејеш, пожанеш, овршеш, самелеш у воденици, испечеш и поједеш. . .” (стр. 104).

Да, треба то поново научити, јер се заборавило!

Борће Ј. Јанић



C A

*Bi*



C A

*Bi*

# Теолошки потледи

БЕРСКО  
НАУЧНИ  
ЧАСОПИС

ЗАШТО САМ ХРИШЋАНИН  
РЕЛИГИОЗНА СУМЊА У МЛАДАЛАЧКОМ ДОБУ  
НА РУКОПОЛОЖЕЊУ НОВОГ СВЕШТЕНИКА  
О НАШИМ КОНТАКТИМА СА ИНОВЕРНИМА  
ПУТЕВИ САЗНАЊА  
ЕЛЕМЕНТИ ХРИШЋАНСКОГ МОРАЛА  
У СРПСКОЈ ЕПСКОЈ ПОЕЗИЈИ  
ИЗ ЦИКЛУСА „СТУДЕНИЧКА ВИБЕЊА”  
УЗГРЕДИЦЕ

**2'72**

# Теолошки погледи

версконаучни часопис

Издаје:

Православље —  
Новинско-издавачка установа  
Српске патријаршије  
с благословом

ЊЕГОВЕ СВЕТОСТИ  
АРХИЕПИСКОПА ПЕЋКОГ  
МИТРОПОЛИТА  
БЕОГРАДСКО—КАРЛОВАЧКОГ И  
ПАТРИЈАРХА СРПСКОГ  
ГОСПОДИНА ГЕРМАНА

*Уређивачки одбор*

Епископ марчански др Данило  
(главни и одговорни уредник)

др Чедомир Драшковић

Димитрије Калезић

др Душан Кашић

др Лазар Милин

др Емилијан Чарнић

*Секретар Уређивачког одбора*

Радомир Ракић

*Технички уредник*

Градимиr Станић

*Коректор*

Богољуб Ракић

Часопис излази четири пута годишње

Цена једном примерку 9. — динара

Годишња претплата: за нашу земљу 36.—  
динара претплата за иностранство 4,50  
долара

Претплату слати на текући рачун: Право-  
славље — Новинско издавачка установа  
Српске патријаршије, број жиро рачу-  
на 608-620-1-300-7153-170129 Београд „за  
Теолошке погледе”

Уредништво и Администрација часопи-  
са: 11000 Београд ул. Седмог јула 5,  
Патријаршија

---

Штампа: »Сава Милић« — Земун, Маршала Тита 46—48

# Теолошки погледи

версконаучни часопис

Издаје:

Православље —  
Новинско-издавачка установа  
Српске патријаршије  
с благословом  
ЊЕГОВЕ СВЕТОСТИ  
АРХИЕПИСКОПА ПЕЋКОГ  
МИТРОПОЛИТА  
БЕОГРАДСКО—КАРЛОВАЧКОГ И  
ПАТРИЈАРХА СРПСКОГ  
ГОСПОДИНА ГЕРМАНА

*Уређивачки одбор*

Епископ марчански др Данило  
(главни и одговорни уредник)

др Чедомир Драшковић

Димитрије Калезић

др Душан Кашић

др Лазар Милин

др Емилијан Чарнић

*Секретар Уређивачког одбора*

Радомир Ракић

*Технички уредник*

Градмир Станић

*Коректор*

Богољуб Ракић

Часопис излази четири пута годишње

Цена једном примерку 9. — динара

Годишња претплата: за нашу земљу 36. —  
динара претплата за иностранство 4,50  
долара

Претплату слати на текући рачун: Право-  
славље — Новинско издавачка установа  
Српске патријаршије, број жиро рачу-  
на 608-620-1-300-7153-170129 Београд „за  
Теолошке погледе”

Уредништво и Администрација часопи-  
са: 11000 Београд ул. Седмог јула 5,  
Патријаршија

---

Штампа: »Сава Милић« — Земун, Маршала Тита 46—48

## САДРЖАЈ

|                                                                    |                                                                                                                        |            |
|--------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <i>Др Чедомир Драшковић</i>                                        | Зашто сам хришћанин?<br>Шта је циљ нашега живота                                                                       | 81         |
| НАШЕ ВРЕМЕ                                                         |                                                                                                                        |            |
| <i>Еп. далматински Стефан</i><br><i>Bishop Stephan of Dalmatia</i> | Религиозна сумња у младалачком добу<br>Doubt Concerning Religion among<br>Teenagers                                    | 84<br>87   |
| <i>Проф. др Петар Рош</i><br><i>Dr. Peter Rosh</i>                 | На рукоположењу новог свештеника<br>At the Ordination of a New Priest                                                  | 88<br>92   |
| СТУДИЈЕ И ГЛЕДИШТА                                                 |                                                                                                                        |            |
| <i>Панагиот Бумис</i><br><i>Panagiotis Boomis</i>                  | О нашим контактима са иновџернима<br>Concerning Our Contacts with the<br>Heterodox                                     | 93<br>101  |
| <i>Др Недељко Кангрџа</i><br><i>Dr. Nedelko Kangrga</i>            | Путеви сазнања<br>The Ways of Cognition                                                                                | 102<br>111 |
| <i>Димитрије Калезић</i><br><i>Dimitrije M. Kalezich</i>           | Елементи хришћанског морала<br>у српској епској поезији<br>Some Elements of Christian<br>Morals in Serbian Epic Poetry | 112<br>134 |
| <i>Горан Ковачевић</i><br><i>Goran Kovachevich</i>                 | Из циклуса „Студеничка виђења”<br>Some Visions near Studenica Monastery                                                | 127<br>134 |
| <i>Др Радмилу Вучић</i>                                            | Узгреднице                                                                                                             | 135        |
| ПРИКАЗИ                                                            |                                                                                                                        |            |
| <i>Слободан Петровић</i>                                           | Морално богословље од<br>Др Радмила Вучића                                                                             | 142        |
| <i>Јован Литричин</i>                                              | Бронзана врата од<br>Тадеуша Брезе                                                                                     | 146        |
| <i>Борђе Јанић</i>                                                 | „Сељаци” од<br>Бранка В. Радичевића                                                                                    | 150        |

## САДРЖАЈ

|                                                                    |                                                                                                                        |            |
|--------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <i>Др Чедомир Драшковић</i>                                        | Зашто сам хришћанин?<br>Шта је циљ нашега живота                                                                       | 81         |
| НАШЕ ВРЕМЕ                                                         |                                                                                                                        |            |
| <i>Еп. далматински Стефан</i><br><i>Bishop Stephan of Dalmatia</i> | Религиозна сумња у младалачком добу<br>Doubt Concerning Religion among<br>Teenagers                                    | 84<br>87   |
| <i>Проф. др Петар Рош</i><br><i>Dr. Peter Rosh</i>                 | На рукоположењу новог свештеника<br>At the Ordination of a New Priest                                                  | 88<br>92   |
| СТУДИЈЕ И ГЛЕДИШТА                                                 |                                                                                                                        |            |
| <i>Панагиот Бумис</i><br><i>Panagiotos Boomis</i>                  | О нашим контактима са иповернима<br>Concerning Our Contacts with the<br>Heterodox                                      | 93<br>101  |
| <i>Др Недељко Кангрџа</i><br><i>Dr. Nedelko Kangrga</i>            | Путевн сазнања<br>The Ways of Cognition                                                                                | 102<br>111 |
| <i>Димитрије Калезић</i><br><i>Dimitriye M. Kalezich</i>           | Елементи хришћанског морала<br>у српској епској поезији<br>Some Elements of Christian<br>Morals in Serbian Epic Poetry | 112<br>134 |
| <i>Григор Ковачевић</i><br><i>Grigor Kovachevich</i>               | Из циклуса „Студеничка виђења”<br>Some Visions near Studenica Monastery                                                | 127<br>134 |
| <i>Др Радмило Вучић</i>                                            | Узгреднице                                                                                                             | 135        |
| ПРИКАЗИ                                                            |                                                                                                                        |            |
| <i>Слободан Петровић</i>                                           | Морално богословље од<br>Др Радмила Вучића                                                                             | 142        |
| <i>Јован Литричин</i>                                              | Бронзана врата од<br>Тадеуша Брезе                                                                                     | 146        |
| <i>Борђе Јанић</i>                                                 | „Сељаци” од<br>Бранка В. Радичевића                                                                                    | 150        |

## THEOLOGICAL VIEWS

A quarterly published in Serbian  
with summeries in English.

Publisher: »ORTHODOXY«,  
the publishing institution of the Serbian  
Orthodox Church.

Annual subscription  
for abroad: U\$ 4,5.—

Address:

Theological Views, 7 July No. 5,  
11000 Belgrade, Yugoslavia